

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Тарас Гунчак

**КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ
У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ**

(Збірник статей)

Київ-2011

Гунчак Т.Г.

Ключові проблеми історіографії у Другій світовій війні.
— Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. — Київ, 2011 —
с. 225

В збірнику статей видатного історика і громадсько-політичного діяча, професора Тараса Гунчака досліджуються проблеми української революції та боротьби за незалежність у 1917-1921 рр., українського визвольного руху 1920-1950-х рр., українсько-єврейських та українсько-польських стосунків, аналізується фальшування української історії російськими службами та та неуважними дослідниками минулого.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.

Це видання виходить завдяки фінансовій підтримки
Наукового Товариства ім. Т.Шевченка в Америці
з Фонду Асоціації Українського Дому у Флінті, Мішіген

ISBN 978-966-1513-02-9

© Т.Гунчак

© УВС ім.Ю. Липи

Зміст

<i>Іван Патриляк</i> НА КРУТОСХИЛАХ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТИ	4
ПАКТ РІБЕНТРОПА — МОЛОТОВА І ГЕНЕЗА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	13
ШУХЕВИЧ І БАТАЛЬЙОН "НАХТІГАЛЬ": ФАБРИКАЦІЇ МОСКВИ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ	17
ОУН — ПОМІЖ КОЛЯБОРАЦІОНІЗМОМ І РЕЗИСТАНСОМ ПРОТИ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ	45
ПОЛЯКИ І УКРАЇНЦІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	76
УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ ПІД ЧАС СОВЕТСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	89
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ІСТОРИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ	119
УКРАЇНА І РОСІЯ: ІМПЕРІЯ ЗНОВУ	135
Додатки ПРОБЛЕМИ ІСТОРИОГРАФІЇ: ІСТОРІЯ ТА ЇЇ ДЖЕРЕЛА*	149
ДОКУМЕНТИ	167
ДОВІДКА ПРО АВТОРА	224

НА КРУТОСХИЛАХ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТИ

Дозволю собі розпочати вступ до збірника праць Тараса Гунчака з особистих спогадів. Хоча людям у моєму віці ще начебто дещо рано вдаватися до жанру спогадів, все ж події, про які піде нижче, відбулися майже два десятиліття тому і напевно вони мають право бути поданими в подібному вигляді...

Після буремного серпня 1991 року я 15-річним юнаком продовжив своє навчання в незалежній українській державі уже не в звичайній середній загальноосвітній школі, а в щойноствореному Українському національному гуманітарному ліцеї при Київському університеті імені Тараса Шевченка. Й ось узимку 1992 р. на початку другого навчального семестру (уже, здається, після уроків) усіх нас ліцеїстів запросили до великої актові зали. Було оголошено, що всі бажаючі мають можливість прослухати цикл лекцій американського професора Тараса Гунчака з історії України періоду Революції та національно-визвольної боротьби 1917-1921рр.

Через декілька днів всі ліцеїсти, що цікавилися історією (а це було не менше ста осіб) зібралися в очікуванні першої лекції. Невдовзі до зали (у супроводі наших ліцейних педагогів) увійшов сивий чоловік із елегантною борідкою, який невдовзі виявився надзвичайно енергійним і веселим оповідачем. Потрібно сказати, що особисто на мене справила велике враження не тільки цікава, повна фактів, документальних цитат та історичних бувальщин лекція, але й незвична для нас форма викладу. Професор зовсім не вписувався в існуючий у нас, молодих людей, стереотип університетського професора. Він увесь час ходив по залу, проводив лекцію у формі приємної бесіди, вступав у діалог зі слухачами і майже не підглядав до своїх нотаток. Активна міміка й жестикуляція, часта зміна тембру голосу перетворювала його лекцію на справжнісінький театр одного актора. Театр науковий, у якому серйозна і складна інформація

подавалася в такому легкому стилі та з такими емоціями, що слухач волею-неволею сам відчував себе співучасником і свідком всіх тих далеких подій. Так відбулося моє знайомство із Тарасом Гунчаком. Уже після прослуховування його лекцій в лиці я став пильно слідкувати за його працями, які з'являлися на українському книжковому ринку та в українських історичних часописах, переді мною розгорнувся великий світ великого вченого, дослідника найскладніших етапів української історії ХХ століття.

Історію можна вивчати по-різному... Можна досліджувати суспільно нейтральні історичні теми (що, безумовно, потрібно робити), а можна концентрувати увагу на суспільно дражливій історичній проблематиці, яка пробуджує до життя тіні минулого, яка використовується в моделюванні сучасного і майбутнього.

Якщо історик-дослідник хоче спокою, щоб його не звинувачували в політичній заангажованості і не піддавали жорстокій критиці його опоненти, він може все життя досліджувати неутральні теми історії. Натомість проблеми української революції та боротьби за незалежність у 1917 - 1921 рр., українського визвольного руху 1920-1950-х рр., українсько-єврейських та українсько-польських взаємин завжди викликали, викликають і викликатимуть жвавий інтерес суспільства. Саме на такій проблематиці зосередив свою наукову діяльність Тарас Гунчак.

Доля вченого склалася так, що він жив і працював за межами рідної землі. З одного боку це відривало дослідника від наявної в Україні джерельної бази, але з іншого — відкривало практично необмежені можливості для використання західних архівів, дозволяло вільно працювати над обраними проблемами, не будучи залежним від тиску советського режиму.

Здобувши освіту в кращих університетах Європи і Сполучених Штатів Америки, Тарас Гунчак впродовж 1970 - 1980-х рр. став одним із найвизначніших вчених -

дослідників історії Східної Європи. Його праці "Російський імперіалізм від Івана Великого до революції"; "Україна 1917-1922: дослідження революції"; "Петлюра: листи, документи"; "УПА у світлі німецьких документів"; "Українська суспільна й політична думка в матеріалах і документах"; "Симон Петлюра і євреї" тощо, давно стали класичними дослідженнями, визнаними світовим науковим співтовариством. Поглянувши лише на самі назви книжок, стає зрозумілим, що вчений спеціалізувався винятково на суспільно-гострій історичній проблематиці, не намагаючись заховатися від реалій сучасного йому світу в герметичному просторі "чистої науки". Він сміливо проник у метушливий світ наукового дискурсу й зумів доступно й переконливо вести мову про складні академічні речі на загальнозрозумілому рівні.

Більше того, дослідження професора Гунчака з'явилися на світ у ті часи, коли українська проблематика мало кого цікавила, коли все, що знаходилося на схід від Варшави, вважалося "Росією" і щоб зацікавити західного читача питаннями української історії потрібно було написати досконалий твір, твір не лише конкурентно спроможний, але й захоплюючий.

Слід відзначити ще одну особливість історичних праць Тараса Гунчака, вони не лише заповнювали порожні лакуни вітчизняної та світової історіографії, але й ставали надійним захисним бар'єром на шляху антиісторичних перекручень та інсинуацій, якими засмічувався світовий інтелектуальний простір. Коли світ оскаржував провідника української державності С.Петлюру як антисеміта, професор Гунчак відважився опублікувати його листи й документи, матеріали з історії української революції і врешті-решт працю про взаємини Петлюри з єврейством, які продемонстрували абсолютну ницість і брехливість опонентів Головного отамана.

У відповідь на звинувачення українців у ненависті щодо поляків Тарас Гунчак підготував двотомне англomовне видання "Україна й Польща в документах: 1918-1923 рр.", у якому чітко продемонстрував процес окупації та інкорпорації відродженою Польщею західноукраїнських територій, що абсолютно порушувало право української нації на самовизначення на тих землях, де українці становили етнічну більшість.

Врешті-решт гігантською заслугою професора Тараса Гунчака на початку 1980-х рр. було введення ним до наукового обігу сотень німецьких архівних документів про діяльність підпілля ОУН та Української повстанської армії. З цих матеріалів кожен неупереджений дослідник міг побачити, як розгорталися стосунки українського визвольного руху та Німеччини в роки Другої світової війни, яку позицію щодо німців зайняло керівництво ОУН, як самі німці оцінювали український рух опору. Документи, зібрані та опубліковані Тарасом Гунчаком, вибили ґрунт з-під ніг фальсифікаторів історичної правди, проте багато з них, незважаючи на давно оприлюднені матеріали, досі намагається тиражувати облудливу пропаганду про неймовірний колабораціонізм ОУН та УПА, яка не спирається на жодні документальні докази.

Об'єктивністю, зваженістю і ґрунтовністю позначені дві монографії Тараса Гунчака про українську дивізію "Галичина", які побачили світ у 1993 та 2000 роках. У передмові до першої книги "У мундирах ворога" професор Гунчак відверто пише: "Дивізія "Галичина", незважаючи на її не дуже значну роль у загальній розстановці сил у велетенській боротьбі, відомій як Друга світова війна, залишається досить суперечливим явищем. Предметом палких дискусій у США, Канаді і навіть у Великобританії. Підставою для цих дебатів є приписування цій дивізії участь у каральних операціях проти цивільних мешканців. Водночас не чути жодних спекуляцій стосовно інших чужоземних (ненімецьких) підрозділів Ваффен-СС, лише

українська дивізія все ще викликає інтерес..." Далі він наголошує, що виходить лише з дотримання історичної правди, не намагаючись нав'язати свої думки іншим: "Я не мав за мету будь-що довести цим дослідженням. Скоріше, я намагався розповісти побудовану на документальних свідченнях історію дивізії". Останні слова видаються нам науковим кредом професора Гунчака, який завжди дотримується наукової коректності у своїх дослідженнях.

Впродовж останнього десятиліття з-під пера Тараса Гунчака, поряд із десятками статей, світ побачили книги про долю України в Другій світовій війні, про голод-геноцид 1932-1933 рр., про історію України ХХ століття.

Окремо слід відзначити фундаментальну роботу дослідника над упорядкуванням 9-томного видання "Тисяча років української суспільно-політичної думки", яке стало єдиною та унікальною працею такого роду в Україні.

За півстоліття своєї наукової діяльності Тарас Гунчак зробив колосальний внесок у збереження історичної пам'яті українського народу, він розвінчав десятки, якщо не сотні, історичних міфів, якими наші вороги калічили (і, на жаль, продовжують калічити) внутрішній світ молодих поколінь українських громадян. Тому його праці продовжують залишатися надзвичайно важливими та актуальними в сучасному українському суспільстві.

Як це не прикро констатувати, але в сьогоднішній Україні справді обгрунтовані, зважені, науково грамотні дослідження не користуються масовою популярністю. Головним "духовним" харчем для українського споживача стають облудливі пропагандистські фільми та псевдоісторичні дослідження російського авторства, які задушили український ринок. Відтак, коли в суспільстві починається гостро дискутуватися та чи інша подія, більшість наших співвітчизників надалі залишаються дезорієнтованими і "оболваненими" російською пропагандою.

Щоразу, відповідаючи нашим журналістам на різні актуальні історичні запитання, починаеш дивуватися, як люди, які вважають себе інтелігенцією, які займаються формуванням громадської думки, так мало орієнтуються в проблемах історії.

Роздумуючи над тим, що ми, українські історики, повинні зробити для подальшого руйнування існуючих спотворених стереотипів масової свідомості, я зловив себе на думці, що за умов несприяння з боку державних чинників, за умов ворожості до українських історичних проблем з боку власників електронних засобів масової інформації, в нас лишається лише єдиний вихід — ще більше публікуватися, десятки й сотні разів представляти українському суспільству результати своїх наукових пошуків, щоб вони стали тими краплями, які врешті-решт розіб'ють камінь історичного невігластва.

Виходячи з вище сказаного, надзвичайно приємно привітати українського читача із можливістю отримати збірник статей Тараса Гунчака, доповнений упорядкованими ним документами. Мені видається, що ця книга буде неймовірно корисною не лише для професійних істориків, студентів чи аспірантів, але й для пересічного читача та журналіста, адже в ній зібрані відповіді на практично всі найбільші публічно дискутовані проблеми української історії ХХ століття — роль СРСР у розв'язанні Другої світової війни; питання надуманої причетності "Нахтігалю" й Р.Шухевича до злочинів проти цивільного населення; проблема взаємин ОУН із Німеччиною; українсько-єврейські та українсько-польські стосунки в роки Другої світової війни; перспективи української національної ідеї; питання сучасних взаємин України та Росії.

Як завжди, всі тези та міркування, які висловлює професор Тарас Гунчак, знаходять підтвердження в джерелах, тому

наприкінці книги вміщено невеликий документальний додаток, у якому читачі зможуть знайти звіти німецьких поліційних і військових структур про ОУН і УПА, про українсько-польське протистояння, протоколи допитів С.Бандери, звернення керівників ОУН до німецького керівництва на початку війни тощо.

Особливо хотілося б наголосити на викритті советських фальсифікацій, які неодноразово здійснював у своїй праці професор Гунчак. Наприкінці книги вміщено його чергове викриття — документи комуністичних спецслужб, які підтверджують цілковиту сфальшованість співробітниками КГБ знаменитої "автобіографії" Я.Стецька, в якій він начебто закликає застосовувати в Україні "німецькі засоби знищення жидів" і навколо якої досі безпідставно дискутують не лише в Україні, але й у північній Америці та Ізраїлі.

Матеріали, віднайдені Т.Гунчаком розкривають "кухню" підготовки подібних "джерел" і роздмухування навколо них антиукраїнської істерії та провокацій світового масштабу. Дивлячись на ці документальні свідчення, задаєш собі питання — навіщо сьогодні деякі "дослідники" продовжують витягувати на світ Божий замусолені кагебістські провокації? Єдина відповідь, яка спадає на думку, це те, що стара комуністична агентура КГБ з розпадом СРСР перейшла на роботу до російських спецслужб і з моменту відродження в Росії авторитарного режиму стала знову потрібною колишнім господарям. Весь учорашній пропагандистський арсенал комуністичної імперії знову взятий на озброєння і єдиний шлях для боротьби з брехнею — доказати правду! Пізнай правду, і правда визволить тебе!

Іван Патриляк
кандидат історичних наук

ПОДЯКА

Ця книжка появляється завдяки ініціятиві та послідовній праці шановного пана Богдана Федорака. Хочу подякувати також Миколі Дармохвалові за його технічну допомогу на комп'ютері, Директорові УВС ім.Ю.Липи Максимові Макару, історику Володимиру В'ятровичу, Марті Олійник за переклади, Віктору Рогу за літературну редакцію, а також Тетяні та Василю Бойкам за їхню підготовку макету книжки.

ПАКТ РІБЕНТРОПА - МОЛОТОВА І ГЕНЕЗА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Договір Сталіна з Гітлером, відомий також як Пакт Молотова з Рібентропом, це немов закінчення політичних воєн, внаслідок яких Австрія стала частиною Третього Райху, Чехословаччина перестала існувати, українське Закарпаття дістало автономію і в день, коли німецьке військо окупувало Прагу (15 березня), проголосило свою короткотривалу Незалежну Державу. Це тільки частина тих політично-дипломатичних ігор, за якими вже стояли танки. Ініціатива тих ігор йшла з Берліну і під час Мюнхенських домовлень, у вересні 1938 року, Британія і Франція піддалися, зрадивши свого союзника Чехословаччину, удобрюючи претензії Гітлера до Судетської області. Тоді вже Гітлер знав, що ініціатива в його руках.

Наступним кроком Гітлера було домагання від Польщі поступок в справі Данцігу. Франція і Британія остаточно зрозуміли, що продавши Чехословаччину Гітлерові, європейського спокою вони не купили. У шквалі погроз проти Польщі і небезпеки, Британія і Франція пробували створити оборонний союз при співучасті СРСР. Розмови в тому дусі велись до 21 серпня 1939 року, однак спільної мови не знайшли. Остаточно, коли Польща і Румунія відмовились дати згоду на перехід Червоної Армії через їхню територію у випадку війни з Німеччиною, представники СРСР припинили переговори з Британією і Францією і вже того самого дня, 21-го серпня, берлінське радіо повідомило, що 23-го серпня представник Німеччини прибуде до Москви щоби завершити переговори з Радянським урядом про пакт ненападу. З цього повідомлення ясно, що Сталін рівночасно вів договори з обидвома сторонами — німецька сторона дала більшу оферту.

Цей договір, відомий як Пакт Гітлера і Сталіна — двох тоталітарних монстрів, яким було поділено Європу на сфери впливу двох імперій — СРСР та Третього Райху дуже подібний до договору між Александром I і Наполеоном в 1807 році.

Тим договором, який відомий як договір Тілзіт, обидва імператори підписали на човні, посередині ріки Німан угоду, і тим актом представники двох імперій поділили між собою Європу. Цікаво, гравці імперій помінялись, але політика залишилась тою самою.

Перша стаття Пакту звучала дуже миролюбно — говорилося в ній, що обидві сторони "зобов'язуються утримуватись від будь-якого насильства, відь будь-якої агресивної дії та будь-якого нападу" у відносинах між собою, як і з іншими державами. Інші статті зобов'язували не брати участі в будь-якій комбінації проти котроїсь із сторін. Що й визначувало суть Пакту, особливо для Сталіна, це був окремий таємний територіяльний протокол, який визначував розподіл Європи та сфери впливу від Балтійського до Чорного Моря. В Протоколі говориться, що Бесарабія, Фінляндія, Естонія, Латвія переходять у сферу впливу СРСР. Протокол також говорив про розподіл Польщі між Москвою і Берліном. Остаточно також Литва підпала під контроль Москви. Згідно з договором, Сталін легко захопив балтійські держави, тільки в боротьбі з Фінляндією пролили багато крові невинні червоноармійці — фінляндці хоробро відстоювали суверенні права своєї держави.

Трактат СРСР та Німеччини цілковито змінив політичну констеляцію в Європі — Сталін вирішував, як хотів, проблеми на Сході, а Гітлер на Заході. Європа стала закладником двох тоталітаризмів, коляборація яких базувалась тільки на власних плянах, без огляду на міжнародні закони. Для Гітлера Сталін дав вільну руку, поскільки німецька армія вже була готова до війни проти Польщі, що, до речі, було записано в

Секретному Протоколі, який в дійсності говорив і про поділ Польщі. 1-го вересня почалася війна. Німецькі війська перейшли польські кордони, у відповідь Британія і Франція 3-го вересня виповіли війну Німеччині.

Так почалася Друга Світова Війна — по одній стороні Гітлер та Сталін у ролі коляборанта, а з другої сторони Франція, Британія, до яких долучились демократичні держави. Варто відзначити, що саме в той час, коли Англія, Франція, Бельгія, Голляндія та інші співдружні держави воювали проти Німеччини, Радянський Союз активно допомагав Гітлерові, постачаючи йому стратегічну сировину для воєнної індустрії.

Німецька армія перейшла польські кордони 1-го вересня 1939 року і вже 27-го вересня Варшава була окупована німецьким військом. В периферіях війна продовжувалась. Радянський Союз, який грав роллю "неутральної держави", поскільки про таємний протокол не було відомо, вже від початку війни робив воєнні підготовки для вторгнення на територію Польщі. Ранком, 17 вересня 1939 року, радянські війська перейшли кордон Польщі і без великих зупинок і деяких боїв, поскільки польська армія вже була розбита німцями, вже 28 вересня встановили разом з німцями, згідно таємного протоколу, спільний кордон з Третім Райхом. Новий кордон було встановлено над Бугом замість над Вислою і за це Радянський Союз одержав Литву — Польща перестала існувати. Польські етнічні землі окупувала Німеччина, а етнічні білоруські та українські землі приєднано до Радянської Білорусі та Радянської України.

Щоб не показати світові свого правдивого обличчя коляборанта Гітлера, Сталін вислав Червону армію через кордон Польщі 17-го вересня під прапором "визволення єдинокровних братів Західної Білорусі та Західної України". Про це братерське визволення та "воз'єднання" цікаве роздумування написав Юрій Шаповал. Він пише, що "з

точки зору міжнародного права, це була відверта агресія, що порушувала низку міжнародних домовленостей. Ці факти не перекреслити розмовами про "золотий" для Західної України вересень 1939 року. Цей вересень був коричнево - червоного кольору, а ССРСР був відверто на нацистському боці."

Висновок ясний — два гади, Гтлер і Сталін, карикатура в лондонському виданні "Панч", щоби здійснити свої імперські пляни, досягли домовлень, які коштували народам світу мільйони жертв та знищення культурних цінностей.

***ШУХЕВИЧ І БАТАЛЬЙОН "НАХТІГАЛЬ":
ФАБРИКАЦІЇ МОСКВИ
ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ***

У цій статті я не буду відповідати на численні вигадані історії, ще досі публіковані в газетах і книжках у Росії і деінде, які змальовують повстанців українського визвольного руху — Організацію Українських Націоналістів (ОУН), або Українську Повстанську Армію (УПА) — як "фашистів". Навіть в Україні ще й тепер є значне число людей, які зловмисно знеславляють тих, хто жертвував своє життя за свободу і незалежність рідної країни. Очевидно, деяким особам легше зробити "наукову" кар'єру, висуваючи безпідставні звинувачення. У випадку деяких із тих обвинувачів, такий тип голослівних тверджень є очевидним залишком із епохи радянської пропаганди.

Зокрема в Російській Федерації очорнювання всіх минулих і сучасних змагань українців бути вільними у своїй незалежній державі є справою державної політики. Указ Президента України, Віктора Ющенка, виданий 14 жовтня 2006 року з метою привести до примирення між ветеранами Червоної Армії і членами українського визвольного руху, був негайно скритикований у статті в московській газеті.¹

Отже, це не була несподіванка — насправді це можна було передбачити, що декілька осіб недавно звинуватили Головного Командира УПА генерала Романа Шухевича і батальйон "Нахтігаль" у злочинах, яких вони не вчинили.

Чи треба витратити час на суперечки з людьми, які висувають безпідставні звинувачення проти українського визвольного руху? Думаю, що ні. Більш ефективним буде інформування читачів, які бажають дізнатися правду про драматичні і часто трагічні події Другої світової війни в Україні, подаючи їм докази, базовані на солідній документації.

Найтривалішим об'єктом наклепів на український національний визвольний рух є Степан Бандера, який для багатьох людей залишається прапороносцем і символом боротьби за національну гідність і політичну незалежність України. Бандеру і його послідовників характеризують по-різному: "фашисти", "гітлерівці", "коляборанти", "нацисти" і т.д. Все таки, подібно як гетьман Мазепа чи Симон Петлюра, Бандера став частиною української політичної історії — символом, застосовуваним до кожного, хто будь-коли був відданий ідеалові національної незалежності. Журналіст Юрій Корогодський написав, що росіяни вважали "бандерівкою" навіть прем'єр-міністра України Юлію Тимошенко.²

Хвиля критики українського визвольного руху прорвалася в російських засобах масової інформації в 2007 р., коли Президент Ющенко присудив посмертно звання "Герой України" генералові Романові Шухевичу (псевдонім Тарас Чупринка), Головному Командирові Української Повстанської Армії, який загинув у бою із спецчастинами МВД 5 березня 1950 р. Цю нагороду передано його синові, Юрієві Шухевичу, 14 жовтня 2007 р. При тій нагоді Президент Ющенко закликав парламент і уряд надати офіційне визнання членам УПА, які воювали за незалежність України.³

Російське міністерство закордонних справ zareагувало негативно на пропозицію Президента Ющенко, вбачаючи у ній останній з ряду антиросійських проявів, які, як твердить Росія, виникають в Україні. У своїй заяві з 14 грудня 2007 р. Росія висловила особливу стурбованість реабілітацією Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії, тому що, як це твердять росіяни, "...добре відомо, що бандитські відділи УПА брали участь у нацистських каральних акціях".⁴ Російський уряд знову скритикував Президента Ющенко 23 червня 2008 р. за його рішення нагородити

Шухевича, якого там називають "капітаном СС". Було би більш конструктивно, якщо би росіяни подали докази на підтвердження своїх звинувачень. Згаданий коментар також заявляє, що зрівнювання "нацистських злочинців і бійців ОУН-УПА з ветеранами Великої Вітчизняної війни" є абсолютно неприйнятне. Що особливо цікаве для історика, це російський протест проти "заходів з метою переглянути наслідки Другої світової війни".⁵

Позицію російського міністерства закордонних справ заново ствердив посол Російської Федерації до Об'єднаних Націй, Віталій Чуркін, під час пресконференції 28 жовтня 2008 р., де він зважився назвати Романа Шухевича "нацистом". Що більше, він сказав, що "протягом Другої світової війни вони", тобто члени українського визвольного руху, "були частиною нацистського руху..." Посол також заявив, що "більшість тих людей, які вбивали євреїв у Бабиному Яру, були українські нацисти".⁶ Звідки взялися ці українські нацисти?

Ця остання частина кампанії паплюження Шухевича і батальйону "Нахтігаль" була започаткована Йосифом Лапідом, який назвав себе головою Ради меморіального комплексу "Яд Вашем". Під час державної візити Президента Ющенка до Ізраїля і відвідин "Яд Вашем" у листопаді 2007 р. Лапід протестував проти надання Шухевичеві звання "Героя України". Він твердив, що Шухевич і батальйон "Нахтігаль" брали участь у вимордуванні 4,000 євреїв у Львові 1941 року.⁷ Він підтвердив свою позицію під час програми в міжнародному радіо Deutsche Welle 6 грудня 2007 р.: "Ми маємо ціле досьє, яке показує, що Шухевич був одним із причетних до масового вбивства. Україна ще досі не домагалася від нас передачі тих документів".⁸

Український уряд, який співпрацював із "Яд Вашем", доставивши Ізраїлеві вже 126,000 сторінок різних документів, вирішив вислати офіційну делегацію до музею "Яд Вашем",

щоб відкрити правду про те, що насправді сталося у Львові. Ігор Юхновський, голова Українського Інституту Національної Пам'яті, і Володимир В'ятрович подалися до Ізраїля 27 лютого 2008 р. Наступного дня вони зустрінулися з директором "Яд Вашем", Авнером Шалевом, який поінформував українську делегацію, що окремого досьє про Шухевича немає, і що Йосиф Лапід, який висунув цю справу, не є членом "Яд Вашему."⁹

Виникає питання, кому можна довіряти, коли ми, історики, намагаємось чесним способом відтворити складності минулого?

Нещодавно російські архіви оприлюднили, а наймовірніше зфабрикували, документи, які характеризують український визвольний рух як зняряддя нацистської Німеччини, бо це, мовляв, німці контролювали керівництво ОУН, яке створило УПА.¹⁰ Ці документи, як і позиція російського міністерства закордонних справ і заява Чуркіна про ОУН і УПА та генерала Шухевича, в якій російський посол до ООН пов'язує намагання українців здобути визнання Голодомору (геноцид голодом у 1932-1933) із мнимими спробами українських лідерів "прославляти ... осіб, які підтримували нацистів", — все це фальшивки з метою створити негативний образ українського руху опору, основною ціллю якого було встановлення Незалежної Української Держави.

Як могли німці контролювати керівництво ОУН, коли вже в липні 1941 року вони взяли під арешт двох лідерів організації, Степана Бандеру і Ярослава Стецька, яких у січні 1942 р. вислали до концентраційного табору Саксенгаузен? Після їхнього ув'язнення наступили масові арешти інших провідних членів ОУН.¹¹ Тільки Микола Лебедь, якого Стецько призначив лідером ОУН, уникнув арешту. Під час поліційної облави на Лебедя німецька служба безпеки видала

4 жовтня гончий лист із його фотографією та пересторогою, що він озброєний і небезпечний.¹² Лебедь перейшов у підпілля, звідки успішно проводив операції ОУН і згодом акції УПА. Його дружині, Дарії, не пощастило: німці схопили її і вислали до концтабору Равенсбрюк. Як, отже, ОУН проводила свою співпрацю з нацистами — із нутра концентраційних таборів, чи з підпілля?...

Всі ці події сталися несподівано і в короткому часі, та були вони викликані одностороннім рішенням Проводу ОУН проголосити відновлення Української Держави у Львові 30 червня 1941 р. без порозуміння з німецькими властями. Таким актом ОУН кинула виклик німецькій політиці перетворення Східної Європи у німецьку колонію і німці zareагували негайно.¹³ Ярослава Стецька, який підписав Акт Проголошення Відновлення Української Держави, відразу повідомив офіцер німецької розвідки, Ганс Кох, що він робить помилку. Кох вимагав розпущення асамблеї і попередив Стецька словами: "Ви граєтесь з вогнем".¹⁴ Німецькі власті інтерпретували Акт 30 червня і намагання ОУН встановити місцевий уряд і поліцію як спробу бандерівського керівництва "поставити німецькі власті перед доконаним фактом".¹⁵

Сподіваючись, що ОУН змінить свої пляни, Берлін вислав заступника державного секретаря, Ернста Кундта, до Кракова, де він провів розмови зі Степаном Бандерою, Володимиром Горбовим, Василем Мудрим, Степаном Шухевичем і Віктором Андрієвським. Зустріч перетворилася у конфронтацію Кундта і Бандери. В той час, як Кундт настоював на тому, що тільки Німеччина має право вирішувати про політичну майбутність України, Бандера пояснив, що боротьба, яку ведуть українці, це боротьба за вільну й незалежну Україну. Крім того, він заявив, що "базою для певної співпраці з німецькими установами є мета встановлення незалежної української держави..."¹⁶

Бандера також пояснив Кундтові, що свої рішення він не узалежнював від будь-якої німецької влади. Він заявив: "Видаючи всі свої накази, я не покладався на жодну німецьку владу, ані на будь-яку згоду німецьких властей, але тільки на мандат, одержаний від українського народу".¹⁷

Я пропоную, щоб усі ті, які висувають безцеремонні твердження, що Провід ОУН і УПА був пронацистський, а особливо представники держав чи важливих установ, спершу познайомилися із змістом достовірних архівних документів. Після 30 червня 1941 року німці знали, чію справу ОУН репрезентувала. Саме тому вже 5-го серпня 1941 року звіт, виданий *Armeeoberkommando 17*, говорить про "Похідні бандерівські пропагандивні групи", а вже 7-го вересня 1941 р. "українські політичні агенти бандерівського руху" попали в категорію небажаних осіб.¹⁸

Загострення стосунків між німецькими властями та ОУН наступало швидко, що видно із звіту, представленого під час Нюрнберзького процесу. 25-го листопада 1941 р. Оперативна група С/5 видала своїм відділенням такий наказ: "Встановлено з певністю, що бандерівський рух підготовляє у Райхскомісаріяті повстання, кінцевою метою якого є створення самостійної України. Всі функціонери бандерівського руху повинні бути негайно арештовані і, після ґрунтового слідства, таємно ліквідовані як грабіжники".¹⁹

Німецька стурбованість можливістю революції, плянованої послідовниками Бандери, віддзеркалюється у різних звітах німецької служби безпеки. Наприклад, звіт із датою 16 січня 1942 р. твердить, що на основі інформації, поданої "арештованими послідовниками Бандери, певної дати вибуху плянованої революції не визначено. Сигнал для повстання повинен подати Бандера, на звільнення якого ОУН надіється".²⁰ Очевидно, такий сигнал не міг прийти, бо Бандера залишався в концтаборі до жовтня 1944 року.

Після звільнення він мав розмову з Обергруппенфюрером Готльобом Бергером 6 жовтня 1944 р., під час якої український лідер виявив великі надії на успіх української визвольної боротьби. Бергер підсумував свої враження від Бандери і зазначив, що "він присвячений своїй ідеї до самого кінця" і що "він ненавидить росіян так само, як німців".²¹ Варто відзначити, що у звіті Служби Безпеки (Зіхергайтсдінст: SD) за січень-березень 1942 р. ОУН(б) вже тоді вважалася найбільш активною і небезпечною.²² Загально кажучи, з початком весни 1942 р. помітно зростає число звітів про діяльність ОУН, що характеризується як небезпечний рух спротиву.²³ Також цікавий є звіт німецької Служби Безпеки з датою 31 липня 1942 р., який цитує статтю з 4-ого випуску нелегальної публікації ОУН "Бюлетень". Там сказано: "Рік 1941 приніс нам зміну: один тоталітаризм зник, а другий зайняв його місце... У своїх основних цілях обидва є подібні, їх розділяє лише тактика".²⁴

Обширний звіт про "Національно-український рух резистансу — УПА", з датою 1 листопада 1944, читається з захопленням. Цей документ був виготовлений для Fremde Heere Ost (східна секція німецької служби для оцінювання військової розвідки) полковником Райнгардом Геленом. Документ стверджує, що "метою ОУН є створення незалежної національної Великої України".²⁵ Автор також пояснює, що "стосунки між німцями й українцями поступово погіршувались — ОУН поставилася вороже не лише до поляків і більшовизму, але також до німецької адміністрації. На той час їхня боротьба була спрямована проти німців, советів і поляків. Після повторної окупації України Червоною Армією, УПА воює виключно проти советів ..." ²⁶

Ці джерела дають далеко кращі докази, які стосуються справжньої мети, як теж відношення між керівництвом ОУН і німецькою владою, ніж перефразована радянська пропаганда.

Тому, що російський посол до ООН безвідповідально приписує вбивство євреїв у Бабиному Яру українським націоналістам, я просто зачитую висновки Нюрнберзького Процесу, щоб подати правдиву і точну інформацію. У звіті про Київ сказано: "В результаті, всім київським євреям поставлено вимогу, при порозумінні з комендантом міста, з'явитися в понеділок 29 вересня до 8-ої год. у призначеному місці. Такі оголошення були вивішені по цілому місті членами київської міліції. Одночасно проголошено усно, що всі євреї повинні бути зліквідовані. У співробітництві зі службовцями і двома відділами поліційного полку "Південь", Зондеркоммандо 4а (спецвідділ) стратив 33,771 євреїв 29 і 30 вересня".²⁷ Цей звіт показує виразно, хто сповнив цей жадливий злочин у Києві.

Тому, що наступ на український рух опору, тобто ОУН і УПА, був започаткований атакою на Шухевича і його службу в батальйоні "Нахтігаль", я пропоную розглянути початок тієї справи. Роман Шухевич — фокус цих затіяних Москвою нападок і акцій деяких безвідповідальних осіб — вже з ранньої молодости був відданий справі незалежності України. На 18-ому році життя він став членом Української Військової Організації (УВО), де був відомий своєю відданістю та організаційною спритністю.²⁸ Згодом він вступив у лави Організації Українських Націоналістів, яка була основана 1929 р. у Відні. Як член ОУН, Шухевич не лише виконував численні вимагані обов'язки, але також присвятив ціле своє життя здобуттю свободи для українського народу.²⁹

Перша його військова служба в обороні української справи мала місце під час боротьби за незалежність Карпатської України 1939 року. Після короткого змагання з відділами угорської армії Шухевич подався до Кракова, де виконував обов'язки зв'язкового для ОУН.

Політична ситуація в 1939 р. була бурхливим періодом в історії Європи, але справжній судний день настав тоді, коли Сталін і Гітлер підписали 23 серпня 1939 р. Пакт Молотова-Ріббентропа, який поділив Східну і Центральну Європу на сфери володіння і впливу. В результаті того Пакту східна Польща, заселена переважно українцями і білорусами, як і Латвія, Литва, Естонія, а після короткої кривавої війни також частина Фінляндії, попали під радянську контролю.³⁰ Слід пам'ятати, що, маючи Сталіна на своєму боці, Гітлер знав, що він не муситиме воювати на двох фронтах, як це було під час Першої світової війни. Отже, не відкладаючи своїх плянів, Гітлер розпочав свій напад на Польщу за один тиждень після підписання Пакту. 17 вересня Сталін приєднався до Гітлера і вислав Червону Армію проти Польщі, таким чином реалізуючи першу стадію "таємних протоколів" Пакту, які включали поділ Польщі.³¹ Після розбиття польської армії командири німецької і радянської армій зустрілися в білоруських містах Гродно і Брест, щоб відсвяткувати свою перемогу.³² Таким чином, у той час, коли Гітлер вів війну на Заході проти Великобританії і Франції, союз Сталіна-Гітлера, який тривав до 22 червня 1941 року, був запечатаний польською кров'ю.³³

ОУН, яка раніше плекала деяку надію на здобуття німецької підтримки в своїй боротьбі за незалежність, тепер опинилася в безнадійній ситуації, тому що німці для своєї війни з Францією і Великобританією отримували сировину від советів, отже Гітлер не збирався викликати антагонізм Сталіна встановлюванням будь-яких відвертих стосунків із українцями. Жменька дискретних контактів між полковником Ріко Ярим, який діяв з рамени ОУН, і деякими представниками німецької розвідки закінчилася договором забезпечити таємний військовий і розвідувальний вишкіл для малих груп членів ОУН. Ситуація змінилася після німецьких перемог на Заході.

Коли французький уряд капітулював 22 червня 1940 р., німці поставилися більш прихильно до пропозицій ОУН.³⁴ У квітні 1941 р. Бандера уповажнив Ріко Ярого провести переговори з декількома представниками німецького Вермахту — професорами Теодором Оберлендером, Гансом Кохом і Георгом Герулісом — з метою зформувати українську військову частину в складі Вермахту. Ця справа була успішна і так дійшло до згоди про зформування двох батальйонів — "Нахтігаль" і "Ролянд".³⁵

Початково українських рекрутів вишколювали таємно малими групами, званими "Арбайтсдінст", або просто тримали в ізоляції. У квітні 1941 р. приблизно 700 послідовників Бандери (ОУН(б)) були завербовані до цієї програми; в половині травня їх поділено на дві групи і вислано на додатковий вишкіл у спеціальних операціях. Важливо зазначити, що, хоча вишкіл проведено за підтримкою Abwehr-у (німецької військової розвідки), очолюваної адміралом Вільгельмом Канарісом, Abwehr не прилучив цих двох батальйонів до будь-якої військової частини.³⁶ Очевидно, вони були призначені для спеціальних завдань. Рекрутів знову поділено і вислано у два різні місця для кінцевого вишколу. Одну групу, названу "Нахтігаль", вислано до Нойгаммеру на Шлезьку. Другу групу, названу "Ролянд", вислано до замку Завберсдорф, на південь від Відня, і передано під команду майора Євгена Побігушого. Під час переговорів ОУН(б) з німцями дійшло до порозуміння, згідно з яким члени обидвох батальйонів будуть присягати на вірність тільки українській державі, а не Німеччині чи Гітлерові.³⁷

Батальйон "Нахтігаль", назва якого була "Спеціальна група "Нахтігаль"", був під командою д-ра Ганса-Альбрехта Герцнера. Його головним дорадником і зв'язковим офіцером був проф. Теодор Оберлендер, який мав чин першого лейтенанта.

Справжнім командиром був для українців Роман Шухевич, один із провідних членів ОУН(б).³⁸ Обидва батальйони провели тільки короткий час у своїх нових вишкільних базах. Вже 7 червня 1941 р. "Ролянд" був у дорозі до Румунії, сподіваючись брати участь в операціях у південній Україні, а 18 червня "Нахтігаль" був висланий до радянсько-німецького кордону: операція "Барбаросса" мала ось-ось розпочатися.

Члени батальйону "Нахтігаль" радо вирушили до радянського кордону, сподіваючись, що війна швидко розпочнеться, бо вони знали про масові арешти, які проводило НКВД, і про депортації населення із Західної України на Сибір. Між 1939 і 1941 рр. депортовано приблизно 550,000 осіб.³⁹ Як і передбачувано, німецький напад на Радянський Союз розпочався 22 червня 1941 р. Не беручи участі в будь-яких боях, батальйон "Нахтігаль" перетяв радянський кордон у дорозі на Львів і прибув туди в ранніх годинах 30 червня.

Згідно з інструкціями, батальйон захопив під контролю декілька стратегічно важливих об'єктів: залізничні станції, газові й електричні станції, катедру Св. Юра та міську ратушу.⁴⁰ У Львові вояки батальйону "Нахтігаль" побачили наслідки радянського панування і терору. В'язниці були переповнені жахливо покаліченими трупами в'язнів, які вже розкладалися.⁴¹ Декілька членів батальйону знайшли у в'язниці Бригідки тіло Юрія Шухевича, брата їхнього командира.⁴² Енкаведівський директор в'язниць, Філіппов, звітував 5 липня 1941 р., що у львівських тюрмах замордовано 2,464 в'язнів. Цей звіт також подає деталі про екзекуції в'язнів у інших містах Західної України.⁴³ Терор, розв'язаний советами, і масові вбивства в'язнів викликали гнів львівського населення. Охоплені люттю і розпукою, деякі родичі замордованих в'язнів, як теж звичайні жителі Львова,⁴⁴ хапали зустрічних на вулицях євреїв і примушували їх іти до тюремних підвалів виносити загниваючі тіла в'язнів. Все це

діялося серед жорстокого насильства і лайки. Стереотип "єврейського більшовика" перетворював невинних людей у жертви, бо ті, які сповнили ці злочини, без уваги на їхню національність, були евакуйовані советами ще заки німецька армія вступила до Львова.

Батальйон "Нахтігаль" пробув у Львові один тиждень, забезпечуючи бази, за які він відповідав. Деякі вояки також взяли участь в історичній події, відомій як Акт Проголошення Відновлення Української Держави, проведений Ярославом Стецьком 30 червня 1941 року.⁴⁵ Німці розглядали це проголошення, таємно санкціоноване Степаном Бандерою, як акт керівництва Бандери, ціллю якого було поставити німецькі власті перед доконаним фактом.⁴⁶ Насправді так і було, і це визначило стосунки між ОУН(б) і німецькими властями на час війни. Після спостерегання трагічних подій у Львові, "Нахтігаль" подався на схід із наступаючими німецькими військами і дійшов до Вінниці, а згодом до Юзвина (Вінницька область), де був розташований два тижні.

В тому часі члени батальйонів "Нахтігаль" і "Ролянд" дізналися, що німці арештували Бандеру, Стецька та інших провідних членів ОУН(б) і що на основі декрету з 17 липня Галичину включено в Генеральну Губернію. Керівництво обидвох батальйонів негайно зареагувало на ту несподівану новину. Капітан Роман Шухевич, визнаний політичний лідер обидвох батальйонів, написав листа до командування Вермахту, протестуючи проти подій у Галичині і заявляючи, що в таких обставинах українці не можуть залишатися в німецькій службі.⁴⁷ У висліді обидва батальйони були відтягнені з фронту, обеззброєні і вислані до Франкфурту-над-Одрою, де їм дали до вибору: підписати однорічний контракт служити в Штуполіцай (німецька міська поліція), або бути висланими до Німеччини як примусові робітники. Як і можна було сподіватися, вони вибрали службу в поліції.⁴⁸

Такий був кінець існування батальйонів "Нахтігаль" і "Ролянд".

Новий батальйон, під командою майора Євгена Побігущого і капітана Романа Шухевича, відійшов у Білорусь і 19 квітня 1942 р. прибув до малого містечка Лепел, в околиці якого вояки сповняли службу безпеки, напр. захищали поїзди та охороняли військові склади.⁴⁹ Контракт закінчився наприкінці 1942 р. і тому, що українські вояки відмовилися відновити його, їх транспортували малими групами назад до Львова.⁵⁰ Перша група виїхала 5 грудня 1942 р., а 6 січня 1943 р. залишили Білорусь офіцери і прибули до Львова на українське Різдво.⁵¹ Використовуючи різдвяний час, Шухевич попросив у німецького охоронця дозволу піти додому, мовляв, він живе в сусідстві і попередив дружину, щоб сподівалася гостя. Обіцявши швидко повернутися, Шухевич відійшов і вже не повернувся, таким чином уникнувши ув'язнення в тюрмі на Лонцького, куди попали всі інші офіцери.⁵² Після втечі від німців Шухевич пішов у підпілля. Він швидко відновив контакт з ОУН(б) і в травні став членом Бюро Проводу Організації. Максимум впливу в українському визвольному русі він досягнув у серпні 1943 р. на Третньому Надзвичайному Зборі ОУН, де його обрано головою Бюра і призначено Головним Командиром Української Повстанської Армії.⁵³ Так, отже, розпочався новий період у житті Шухевича, позначений його керівництвом українською збройною боротьбою на двох фронтах: проти нацистів і проти радянського тоталітарного режиму.

Відносно критики, спрямованої проти Шухевича як офіцера батальйону "Нахтігаль", звинуваченого нібито в участі у вбивствах євреїв і польських інтелектуалів у Львові в липні 1941 р., я пропоную розглянути історичні документи, щоб виявити правду.

Після повторної окупації Львова радянськими військами восени 1944 р. радянський уряд створив Надзвичайну Державну Комісію по встановленню німецьких злочинств, вчинених на території Львова. Ця комісія складалася з членів Верховної Ради СРСР та інших впливових членів радянського уряду. Результати їхнього розслідування були опубліковані у формі брошури в Києві 1945 року.⁵⁴ На базі того розслідування, яке включало досліди, розповіді очевидців і медичні звіти, комісія зробила висновок, що відділи Гестапо виготовили списки львівських інтелектуалів, призначених до ліквідації, ще заки німці вступили в місто.⁵⁵ Висновки Надзвичайної Державної Комісії послужили базою для аргументів ген. Романа Руденка, який був головним прокурором від Радянського Союзу під час Нюрнберзького Процесу. Звертаючись до львівської проблеми, Руденко заявив: "Негайно після окупації Львова німцями почалися масові арешти і розстріли професорів, лікарів, адвокатів, письменників, митців. Слідство виявило, що понад 70 визначних науковців, техніків і митців убили німці, а тіла замордованих згодом спалили гестапівці".⁵⁶ Трагічну смерть львівських інтелектуалів також обговорював у Нюрнберзі Головний Радник Юстиції (СРСР), Лев Смірнов, який подав деякі деталі про жертви.⁵⁷

У своєму опублікованому звіті Надзвичайна Державна Комісія не лише виготовила список жертв, включно з деякими описами їхніх терпінь, але й подала реєстр осіб із різних відділень німецьких служб безпеки, які брали участь у кримінальних діях у Львові.⁵⁸ Слід відзначити, що ані звіт Надзвичайної Державної Комісії, ані Руденко чи Смірнов, — ні, до речі, будь-хто інший — не згадували під час Нюрнберзького Процесу про будь-які кримінальні дії батальйону "Нахтігаль" чи Романа Шухевича. Цю фабрикацію створено пізніше. Кампанія очорнювання обидвох розпочалася

2 жовтня 1959 р., коли Друге Головне Управління КГБ СРСР видало інструкцію провести розшуки документів і свідків, пов'язаних з Теодором Оберлендером, міністром у справах переміщених осіб, біженців і жертв війни для Федеральної Республіки Німеччини, якого звинувачували в організуванні масового винищування цивільного населення у Львові 1941 року.⁵⁹ 16 листопада 1959 р. генерал-лейтенант Федір Щербак, заступник голови Другого Головного Управління КГБ СРСР, наполягав, щоб підготувити очевидців до слідства у справі "Нахтігаль".⁶⁰

Справжня ціль КГБ у переслідуванні справи Оберлендера і батальйону "Нахтігаль" була з'ясована в листі, висланому з канцелярії КГБ Львівської області до голови КГБ Української РСР Віталія Нікітченка. В листі ясно сказано, що виконано інструкції в справі "доказів про кримінальні дії у Львові і на території того регіону, вчинені Оберлендером і батальйоном "Нахтігаль". З метою скомпрометувати Оберлендера й українських націоналістів, документи, зібрані УКГБ, були широко вживані в місцевій і центральній пресі, у документальних фільмах і на пресовій конференції в Москві".⁶¹ Встановивши таку зфабриковану документальну базу, Москва була готова розпочати міжнародне засудження українського націоналізму за мниме вимордування польських інтелектуалів і членів єврейської спільноти у Львові, з'єднуючи батальйон "Нахтігаль" з Теодором Оберлендером. Використовуючи їх як тло, КГБ підготовляло частину диявольського плану Кремля, ціллю якого було підступне вбивство провідника ОУН(б), Степана Бандери, а ще раніше вбивство голови Закордонних Частин ОУН Лева Ребета.⁶² В січні 1959 р. Богдан Сташинський, добре вишколений кагебівський убивця, який вже доказав свої вмілості убивством Лева Ребета 12 жовтня 1957 р., отримав інструкції від свого кагебівського зверхника, Сергія А. Демона

податися до Мюнхена і встановити місце перебування Степана Бандери.⁶³ В жовтні 1959 р. Сташинський отримав доручення їхати до Мюнхена, щоб виконати наказ Москви і вбити Бандеру. Він виконав свою місію 15 жовтня. В грудні його викликали в Москву, де Александр Шелепін, голова КГБ, "нагородив його орденом Червоного Прапора за виконання важливого державного доручення".⁶⁴

Яка дивна серія пов'язаних подій: у Мюнхені українці оплакували смерть свого провідника, не усвідомлюючи, що він був убитий агентом КГБ, час, коли в Москві Шелепін і його підлеглі з КГБ святкували свій успіх у Мюнхені. 22 жовтня 1959 р. професор Альберт Норден влаштував пресконференцію в східному Берліні, що започаткувала кампанію проти членів батальйону "Нахтігаль" і професора Оберлендера, яких звинувачено у масовому вбивстві євреїв і поляків у Львові в липні 1941 р. Ті добре оркестровані події злучили українську трагедію з політичними цілями Москви.⁶⁵

Негайно після вбивства Бандери Москва і контрольована союдами Східна Німеччина звинуватили Оберлендера у вчиненні злочину у Львові. Офіційний орган радянського Міністерства Оборони, газета "Красная звезда", заявив, що, увійшовши до Львова з батальйоном "Нахтігаль", Бандера знав надто багато про кримінальні вчинки Оберлендера і тому його вбито.⁶⁶ У звинуваченні, яке висунула Німецька Демократична Республіка, подано:

"Спільно з горезвісним фашистом і расовим ідеологом, професором Гансом Кохом, Оберлендер спершу zorganizував батальйон "Нахтігаль", вживаючи для цієї мети відділи українського терориста і шовініста, Бандери. Як його військовий командуючий офіцер, він тренував цей батальйон на службу фашистській ідеології, навчаючи йому антикомунізм і ненависть до інтелектуальних верств східноєвропейських народів..."

Оберлендер очолював батальйон убивць "Нахтігаль", коли ця частина заатакувала радянське університетське місто Львів у ранніх годинах 30 червня 1941 р. Під його проводом, члени батальйону "Нахтігаль" розпочали погроми єврейського населення і кампанію систематичного винищування чільних представників міської інтелігенції, використовуючи для тієї мети списки прізвищ, виготовлені заздалегідь".⁶⁷

За ці мнимі кримінальні вчинки суд Східної Німеччини визнав Оберлендера винуватим і виніс своє рішення 29 квітня 1960 р. Це судове рішення було широко розголошене по всьому комуністичному бльоку. В Польщі видано книжку, в якій знеславлювано Оберлендера, Бандеру та українських націоналістів.⁶⁸ Нападки на Оберлендера продовжувалися в українському контексті батальйону "Нахтігаль", але насправді, на думку Германа Рашгофера, який був професором міжнародного права в окупованій німцями Празі 1941 р., радянські комуністи намагалися знеславити його високу позицію міністра в уряді Західної Німеччини, так само як і канцлера Аденавера.⁶⁹ Ці зфабриковані наклепи досягнули найвищого пункту, коли ліве крило Асоціації Жертв Нацистського Режиму (VVN) доставило прокуророві Західної Німеччини докази проти Оберлендера, оскаржуючи його у злочинах, заподіяних у Львові 1941 року.⁷⁰ Так отже, той самий чоловік став центральною фігурою, судимою в трьох судах за ті самі злочини, які він нібито вчинив. Перший суд відбувся в Східній Німеччині, де під час показового процесу його заочно визнав винуватим Верховний Суд Німецької Демократичної Республіки. Наступні два рази Оберлендер був готовий зізнавати перед головним прокурором районних судів у Бонні та Мюнхені.

Наклепницька війна, ведена службовцями VVN, була успішна і в травні 1960 р. Оберлендер залишив свою позицію міністра в уряді Західної Німеччини. Однак, це був лише початок довгого процесу в Бонні, де докладно провірено всі обвинувачення.⁷¹ Слід зазначити, що під час, коли Оберлендер був центральною особистістю в тому судочинстві, його завжди осуджувано як командуючого офіцера батальйону "Нахтігаль" у контексті подій у Львові. Так отже, українців ніколи не залишали поза увагою.

У висліді докладних допитів різних свідків, як військових, так і цивільних, суд прийшов до висновку, що нема підстав для обвинувачення "Нахтігалья" у будь-яких кримінальних вчинках проти євреїв чи польських професорів у Львові в липні 1941 р. Подібно, всі обвинувачення в діяльності проф. Оберлендера були відкинені як безпідставні.⁷² Міжнародна спільнота дізналася про подробиці фальшивих обвинувачень Оберлендера щойно під час суду над убивцем Бандери, Богданом Сташинським, який відбувся у Карльсруге 8-19 жовтня 1962 р.⁷³ Під час процесу головний суддя д-р Гайнріх Ягуш заявив, що "радянська таємна служба вже більше не вчиняє вбивств на свій власний розсуд. Вбивства тепер виконуються на виразні урядові накази. Політичне вбивство стало тепер, так би мовити, функцією уряду".⁷⁴

Під час розслідування злочинів у Львові суд встановив, що це Німецька Служба Безпеки (SD), поліція і члени спецгрупи "Айнзацкоммандо 5", вчинили масове вбивство євреїв і польських професорів.⁷⁵ В часі обговорювання тих трагічних подій суд також порушив справу масових убивств в'язнів, виконаних советами у львівських тюрмах, заки німецькі війська увійшли в місто.⁷⁶ Коли розпочався процес Оберлендера, він звернувся до Вольфганга Мюллера, генерального секретаря німецької секції URPE, "Union de la Resistance pour une Europe unie" (це організація, яка

складається з визначних антинацистських повстанців у Другій світовій війні та інтелектуалів) у Дюссельдорфі з пропозицією створити незалежну міжнародну комісію для встановлення правди про те, що насправді сталося у Львові 1941 року.⁷⁷ До комісії належали: норвезький адвокат Ганс Каппелен, кол. датський міністр закордонних справ і президент датського парламенту Оле Бйорн Крафт, голландський соціаліст Карел ван Стаал, бельгійський професор права Флор Пеетерс і швейцарський юрист і член парламенту Курт Шох.⁷⁸

Щоб звільнитися від німецького чи будь-якого іншого впливу, члени комісії, які зібралися 27-28 листопада 1959 р., вирішили, що вся їхня діяльність буде проводитись у Гаазі (Голландія).⁷⁹ Комісія провела інтерв'ю із свідками, заново переглянула різні офіційні документи від листопада 1959 до березня 1960 р. і прийшла до наступного висновку: "Після чотирьох місяців розслідувань та оцінки 232 заяв свідків із усіх причетних кіл, можна встановити, що звинувачення батальйону "Нахтігаль" і тодішнього лейтенанта, а тепер федерального міністра, Оберлендера не мають фактичної підстави".⁸⁰

Основно підтвердивши документами, що масове вбивство у Львові вчинили комуністи,⁸¹ комісія також відкинула, як безпідставне,⁸² звинувачення, що Оберлендер і українські націоналісти були відповідальні за вбивства євреїв і польських професорів, як це твердив Александер Даллін у своїй книжці *Німецьке правління в Росії, 1941-1945*.⁸³

Міжнародна комісія також намагалася збагнути глибшу причину кремлівської наклепницької кампанії проти українських частин, пов'язаних з німецьким Вермахтом.⁸⁴

Комісія трактувала міністра Оберлендера лише як побічну проблему в загальному значенні справи. На думку членів комісії, КГБ, плянуючи вбивство Степана Бандери, хотіло відвернути увагу громадськості від себе і пов'язати це вбивство з німцями

через Оберлендера. Таким чином, підступне вбивство Бандери було підготоване так, щоб звинуватити Оберлендера в тому злочині.⁸⁵ Комісія також ствердила, що, знеславляючи "Нахтігаль", Кремль намагався знеславити символ української збройної боротьби за свободу генерала Романа Шухевича (Тараса Чупринки), геройського Головного Командира Української Повстанської Армії, "яка стала безсмертним прапороносцем української боротьби за свободу".⁸⁶

Суд над Оберлендером і пізніші висновки міжнародної комісії, які визнали лейтенанта Оберлендера і членів батальйону "Нахтігаль" невинними в злочинах, вчинених у Львові в липні 1941 р., не спинили комуністів і різних безвідповідальних осіб від поширювання наклепницьких вигадок про них. В одному випадку Оберлендер вніс судову скаргу на свого наклепника, письменника Бернта Енгельмана, який був визнаний винуватим, бо він не міг доказати, що вигадки про Оберлендера і "Нахтігаль" є правдиві. Як кару, цей письменник був змушений заплатити грошове відшкодування за знеславлення характеру.⁸⁷

Ані розслідування, проведені під час судових процесів у Бонні, Карльсруе і Мюнхені, ані дослідні матеріяли, зібрані міжнародною комісією в Гаазі, ані матеріяли Нюрнберзького Процесу (42 томи) — жодного разу не згадали будь-якого кримінального вчинку Організації Українських Націоналістів або її провідників. Однак, без уваги на переважаючі докази, які зняли вину з ОУН і Романа Шухевича, ще досі є особи, зокрема з нахилом до комунізму, чи послідовники московської тенденції засуджувати боротьбу українців за незалежність, які продовжують знеславлявати керівників українського визвольного руху.

Очевидно, завжди можна вивчити більше про минуле. Щоб влегшити цей процес, Служба Безпеки України (СБУ) відкрила свої архіви для всіх істориків, і в співпраці з

Інститутом Національної Пам'яті, започаткувала Громадські Історичні Слухання, які включають доповіді і виставки документів. Ціллю того проекту, за словами Валентина Наливайченка, голови СБУ, є — пізнати правду. Під час відкриття виставки архівних документів СБУ і фотографій, присвяченої Українській Повстанській Армії, Наливайченко заявив, що різні спекуляції, міти і стереотипи, створені про ОУН і УПА, перешкодили українському народові вивчити правду про його історичне минуле.⁸⁸

Історичні Слухання, які проходили 6 лютого 2008 р. і були присвячені "обвинуваченням проти батальйону "Нахтігаль" — історична правда чи політична технологія", є надзвичайно підхожі для нашої дискусії. Український історик Іван Патриляк викладач Київського університету, провів вичерпну лекцію з історії батальйону "Нахтігаль", яка дала слухачам знамениту підставу для наукового обговорення цієї проблеми.⁸⁹ Ця похвальна акція підкреслює потребу завжди шукати правди та уникати необдуманих тверджень, які створюють ворожість, або підсилюють стереотипи.

Посилання

1. Наталия Печорна, "Над Украиной витает призрак Бандеры", ВКР 157 (но. 41), 25-31 жовтня 2006. Див. теж статтю, опубліковану 15 жовтня 2007 російським православним інформаційним агентством Русская Линия. Також див. " Указ Президента України, №. 879/2006 ",. Офіційне Інтернет Представництво Президента України Віктора Ющенка, 14 жовтня 2006 р.
2. Юрій Корогодський, "Небезпечний дрейф Тимошенко", Українська Правда, 29 вересня 2008.
3. "Ющенко доручив Тимошенко визнати УПА", Українська Правда, 14 жовтня 2007
4. "Заявление Министерства иностранных дел России в связи с антиросийскими проявлениями на Украине", http://www.ru/brp_4.nsf/sps/8Bo2FF594F151D36C32573B1004930DC.
5. <http://www.in.mid.ru/brp4.nsf/0/75EABB35DB1CACCB1C325747100594B1A>.
6. <http://www.un.org/webcast/2008.htm1>
7. Львів, це сучасна назва цього українського міста. Під польською владою воно було відоме як Lwow, під австрійською і німецькою владою його називали Lemberg. У російській мові воно відоме як Львов.
8. Див. довгу і дбайливо документовану статтю Галини Койнаш, "Shukhevych charges a phantom of Soviet propaganda needing closure" у "Kyiv Post", 19 березня 2008.
9. Максим Мединський, "Такий герой — не каратель! В архіві ізраїльського меморіального комплексу Яд Вашем немає досьє на Романа Шухевича", "Україна Молода", 5 березня 2008. Див. теж Володимир В'ятрович, "Кінець легенди про Нахтігаль", "День" (Київ), 19 березня 2008.
10. Центральний Архів Федеральної Служби Безпеки (ФСБ) Російської Федерації, ф. 4, оп. 3, спр. 818, л. 177-186.

11. Див. Bundesarchiv, R58/214, Ereignismeldung UdSSR, Nr. 11, с. 3-4. За частковим списком членів ОУН(б), арештованих на протязі 1941-1943, див. Bundesarchiv, R58/223, Meldungen aus den besetzten Ostgebieten Nr. 41; див. теж The National Archives, Washington, D.C., T 175/146.

12. Копія "Fahndungsersuchen des Reichskriminalpolizeiamtes" з приватної збірки автора.

13. Слід зазначити, що деякі високопоставлені німці підтримували ідею незалежної України. Див. лист адмірала Канаріса, голови Abwehr-у (німецька військова розвідка), "Aktennotiz uber die Besprechung mit dem Reichsleiter am 30. Mai 1941," Militaer Archiv, Freiburg, RW 4/v.760.

14. За іншими деталями див. Ярослав Стецько, 30 червня 1941: проголошення державности України (Торонто: Українська Видавнича Спілка, 1967), с. 175-98.

15. Звіт SD з 3 липня 1941 у Bundesarchiv, R58/214, Ereignismeldung UdSSR, Nr. 11, с. 58.

16. "Niederschrift uber die Ruecksprache mit Mitgliedern des ukrainischen Nationalkomitees und Stepan Bandera vom 3.7.1941," Hoover Institute on War and Revolution, NSDAP No. 52, с. 7-10.

17. Там само, с. 14.

18. Див. "Ukrainische politische Agitatoren" i " ueberwachung des Zivilverkehrs" in Freiburg, AOK 17/14499/51.

19. Internationaler Militar-Gerichtshof Nurnberg. Нюрнберґ 1949, т. XXXIX, с. 265, 269-70.

20. Див. " Taetigkeit der OUN," Bundesarchiv R 58/220, Ereignismeldung UdSSR Nr. 156, січень 1942, с. 193-94. Додаткові звіти про антинімецьку діяльність послідовників Бандери, тобто ОУН(б), можна знайти в Ereignismeldung UdSSR, Nr. 52, 56, 66, 78 т.і.

21. "Besprechung mit Bandera," Bundesarchiv, NS 19/1513, л.1.

22. Bundesarchiv, Koblenz, SD Reports 70/30, с. 31. Див. теж "Taetigkeits- und Lagebericht Nr. 8 der Einsatzgruppender Sicherheitspolizei und des SD in der UdSSR," с. 132.

23. The National Archives of the United States, T 175/16/2519868-2519872; Meldungen aus den besetzten Ostgebieten Nr. 4 "Widerstandsbewegung in der Ukraine," a) Bandera-Bewegung.

24. "Meldungen aus den besetzten Ostgebieten," Nr. 14.6 T 175/17/2520097, с. 5.

25. The National Archives of the United States, T 78/562, "Die national-ukrainische Widerstandsbewegung UPA," Stand: 1. Nov. 1944, с.2.

26. Там само, с. 3.

27. Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, Nuernberg, October 1946-April 1949, с. 148.

28. Про раннє життя Шухевича див. Петро Арсенич, Рід Шухевичів (Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005).

29. Богдан Кравців, Людина і вояк: Збірник на пошану ген. Романа Шухевича (Мюнхен-Лондон: Українська Видавнича Спілка, Український Інститут Освітньої Політики, 1990).

30. За додатковими деталями див. William R. Keylor, The Twentieth-Century World: An International History (New York: Oxford University Press, 2001), с. 172-77. Див. теж Frank P. Chambers, Christina Phelps Grant, and Charles C. Bayley, This Age of Conflict: A Contemporary World History, 1914-1943 (New York: Harcourt, Brace and Company, 1943), с.812-20.

31. В. І. Кучер, ред., та інші, Україна у Другій світовій війні (1939- 945), т. 4 (Київ: Генеза, 2003), с. 55-60.

32. Юрій Шаповал, Доля як історія (Київ: Генеза, 2006), с. 154-63. Радянська таємна служба безпеки (НКВД) зареєструвала деякі дуже негативні погляди населення на нацистсько-радянське співробітництво. Професор Цеханович з Миколаєва заявив, що "Радянський Союз поставив себе проти всіх демократичних держав, розпочавши, в альянсі з Німеччиною, війну з Польщею..." Державний Архів Служби Безпеки України (ДА СБУ), ф. 16, оп. 32 (1951), спр. 13, л. 183-198. Київський інтелектуал Волков сказав: "...Цим братанням

з фашистами СРСР і його лідери зганьбили себе в очах усіх демократичних держав ..." Там само, с. 9.

33. Звіт Л. Берії Сталіну (5 березня 1940) про число польських полонених, Народный Коммиссариат Внутренних Дел (Москва), но. 794/5. У своєму звіті Микиті Хрущову з датою 3 березня 1959, Александр Шелепін, начальник КГБ, заявив, що, згідно з рішенням, прийнятим у 1940 р., було страчено 21,857 польських в'язнів.

34. У 1940 р. ОУН розкололася на дві організації з тією самою назвою. Одну очолював полк. Андрій Мельник (ОУН(м)), а другу Степан Бандера (ОУН(б)).

35. Роман Ільницький, Deutschland und die Ukraine: 1934-1945. Tatsachen europaischer Ostpolitik, ein Vorbericht, т. 2 (Muenchen: Osteuropa-Institut, 1956), с. 139-40.

36. Володимир Косик, Україна під час Другої світової війни 1938-1948 (Нью-Йорк: б. в., 1992), с. 153.

37. Ільницький, Deutschland und die Ukraine, с. 140. За деталями про батальйон "Ролянд" див. Євген Побігуший, Дружини Українських Націоналістів 1941-1942 (Торонто: Наша Книгозбірня, 1953).

38. Мирослав Кальба, У лавах Дружинників: Спогади учасників (Денвер, КО: Вид. Дружин Українських Націоналістів, 1982) с. 25-26.

39. В. А. Смолій, Політичний терор і тероризм в Україні XIX-XX ст. (Київ: Національна Академія Наук України, Інститут Історії України, 2002), с. 584-85.

40. Кальба, У лавах Дружинників, с. 28.

41. За фотографіями замордованих в'язнів див. The National Archives, Washington, D.C., T312/674-8308287.

42. Там само, с. 80-81.

43. Іван Білас, Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953, т. 1 (Київ: Либідь, 1994), с. 128-29. За іншими деталями див. Bundesarchiv, R58/214, Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD Berlin, der 12 Juli 1941. Ereignismeldung UdSSR, Nr. 20. За деталями, пов'язаними з проголошенням і реакцією німецьких властей див. Стецько, 30 червня 1941, с. 175-194.

Див. теж Роман Рахманний, *Державницька слава УПА* (Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1984), с. 7-8.

44. Bundesarchiv, R58/214, Ereignismeldung UdSSR, Nr. 11, с. 58.

45. Ільницький, *Deutschland und die Ukraine*, с. 195-200.

46. Кальба, *У лавах Дружинників*, с. 36-39, 85-100, 115-24, 135-43; див. теж *Побігущий, Дружини Українських Націоналістів*, с. 19-22, 37-41, 52-64.

47. Кальба, *У лавах Дружинників*, с. 91.

50. *Побігущий, Дружини Українських Націоналістів*, с. 98.

51. Там само.

52. Кальба, *У лавах Дружинників*, с. 137-38.

53. Петро Й. Потічний і Микола Посівнич, ред., *Генерал Роман Шухевич- "Тарас Чупринка" — Головний Командир УПА, т. 45 Літопису Української Повстанської Армії* (Торонто-Львів: Літопис УПА, 2007), с. 30. Цей 560-сторінковий том містить велику збірку спогадів про Шухевича. Нещодавно український дослідник Володимир Сергійчук зредагував два томи документів з архівів НКВД і КГБ. Див. його *Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940-1950)* (Київ: ПП Сергійчук М. І., 2007).

54. Про злочинства німців на території Львівської області. *Повідомлення Надзвичайної Державної Комісії по встановленню і розслідуванню злочинств німецько-фашистських загарбників* (Київ: Українське державне видавництво, 1945).

55. Там само, с. 4-7. Див. теж *Нюрнберзький процес над головними німецькими військовими преступниками*, 7 т., ред. Р. А. Руденко, т. 4 (Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1959), с. 67-82.

56. *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal (Nuremberg, 14 November-1 October 1946)*, vol. XXII (Nuremberg, 1946), с. 341-45.

57. Там само, т. VII, с. 490-91.

58. Про злочинства німців, с. 32-35.
59. Галузевий Державний Архів Служби Безпеки України (далі ГДА СБУ), ф. 1, оп. 4, спр. 3, т. 5, л. 55.
60. ГДА СБУ, ф. 1, оп. 4, спр. 3, т. 5, л. 88.
61. Там само, л. 195-196.
62. Karl Anders, *Murder to Order* (London: Ampersand, 1965), с. 92.
63. Данило Чайковський, ред. та інші, *Московські вбивці Бандери перед судом* (Мюнхен: Українське Видавництво, 1965), с. 11.
64. Чайковський, *Московські вбивці Бандери*, с. 205. Див. теж Anders, *Murder to Order*, с. 93.
65. Німецький журналіст Клявс Лярасс написав захоплюючу статтю, яка розглядає деталі й складності проблеми. Див. "Im Ostberliner Kino ueberkam den Morder die Reue," *Welt am Sonntag*, 14 жовтня 1984 (ч. 42), с. 27.
66. Hermann Raschhofer, *Political Assassination: The Legal Background of the Oberlaender and Stashinsky Cases*, trans. Ernst Schlosser (Tuebingen: F. Schlichtenmayer, 1964), с. 8.
67. Там само, с. 21.
68. Aleksander Drozdzyński i Jan Zaborowski, *Oberlander Przez "Ostforschung" wywiad i NSDAP do rządu NRF* (Poznan-Warszawa: Wydawnictwo Zachodnie, 1960).
69. Raschhofer, *Political Assassination*, с. 6-7.
70. Там само, с. 3.
71. Мені пощастило роздобути копії оригінальних документів судових процесів у Бонні та Мюнхені. Див. Landgericht Fulda, "In der Sache Oberlaender," 63/64 (Fu), с. 8-15, 53.
72. Там само, с. 16-17.
73. Anders, *Murder to Order*, с. 86-87.
74. Там само, с. 107.
75. Landgericht Fulda, "In der Sache Oberlaender," с. 55-57. Судові висновки в основному повторюють висновки радянської Надзвичайної Державної Комісії щодо німецьких злочинств у Львівському регіоні, с. 32-35.

76. Там само, с. 58. "...die Sowjetrussen vor dem Einmarsch der deutschen Truppen in Lemberg ungeheure Greuelthaten begangen hatten. Es lagen mehrere Tausend Leichen in den Gefaengnissen der Stadt..."

77. Lemberg 1941 und Oberlaender: Das Ergebnis einer Untersuchung, передмова Жоопа Зварта (Amstelveen, NL, 1960), с. 19.

78. Там само, с. 24.

79. Там само, с. 20-21.

80. Там само, с. 31. За додатковими подробицями див. теж Alfred M. De Zayas, The Wehrmacht War Crimes Bureau, 1939-1945 (Rockport, ME: Picton Press, 2000).

81. Lemberg 1941 und Oberlaender, с. 28, 38-50.

82. Там само, с. 10-15.

83. Alexander Dallin, German Rule in Russia, 1941-1945: A Study of Occupation Policies, 1st ed. (London: Macmillan & Co., Ltd., 1957).

84. Lemberg 1941 und Oberlaender, с. 86. За деталями, які стосуються того рішення, див. "Worin liegt die tiefere Ursache der Verleumdungskampagne des Kreml gegen die in die deutsche Wehrmacht eingegliederte ukrainische Einheit Nachtigall?"

85. Там само, с. 87.

86. Там само, с. 86-87.

87. За деталями, які стосуються того рішення, див. "Oberlandesgericht Muenchen Im Namen des Volkes Urteil." Verkundet am 19. September 1983.

88. http://www.pravda.com.ua/news_print/2008/5/28/76650.htm.

Див. теж http://www.ssu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/printable_article_art_id=78839

89. <http://www.ssu.gov.ua/> 6 лютого 2008.

**ОУН - ПОМІЖ
КОЛЯБОРАЦІОНІЗМОМ І РЕЗИСТАНСОМ
ПРОТИ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ**

Замість передмови до теми націоналізму, я хотів би ствердити, що націоналізм, характеризований одними як джерело зла, що виправдує злочинну поведінку, а другими як джерело спасіння, є насправді ідеологією, яку по-різному сприймають різні люди, залежно від ролі, що її вона відіграє в їхньому національному житті. Декому ця ідеологія служить засобом гніту, а для інших вона стала закликком до визволення, навіть коштом власного життя. Коротко кажучи, націоналізм це продукт історичного розвитку суспільства, яке, після доби просвітництва у 18-ому столітті та епохи романтизму, встановило націоналізм як домінуючу ідеологію західного світу. Вона об'єднує такі елементи, як спільна мова, культура, традиції, культ предків і спільний економічний, політичний та деколи теж релігійний досвід. Зрештою він став домінуючою ідеологією в світі. Український націоналізм є лише її варіантом.

Мета Організації Українських Націоналістів — здобути для українського народу свободу і незалежність була чітко сформульована під час установчої конференції ОУН у 1929 році. Зрозуміло, що шлях до досягнення цієї мети був трудний, коли взяти до уваги факт, що українська територія була окупована чужими державами, головню Радянським Союзом на сході і Польщею, Угорщиною, Румунією та Чехословаччиною на заході. Щоб змобілізувати підтримку для своєї справи ОУН прийняла ідеологію інтегрального націоналізму, ідеї якого були рушійною силою у 1920-их і 1930-их роках. Український варіант цієї ідеології, який був найближчий до французького інтегрального націоналізму, виявився дуже успішним у вербуванні молоді Західної України

до боротьби за незалежність. Справді, можна твердити, що ОУН була радикалізованою версією раніших національних прагнень, центральною – а радше єдиною – метою яких було служити українській нації у боротьбі за свободу і незалежність. Все інше було другорядне, включаючи характер майбутньої держави, яку націоналісти сподівалися створити. Читаючи програму ОУН, можна завважити, що поруч центральної мети – свободи і незалежності – Організація однаковою мірою турбувалася про здобуття соціальної та економічної незалежності для українського народу. Це були ідеали, які мобілізували велику частину населення, особливо молодь Західньої України.¹

Як живуча зорганізована сила, ОУН, а головно її програма, не була "вирита в камені". Навпаки, це був еволюційно-революційний організм, який шукав нових шляхів для досягнення своїх цілей. Це в першій мірі стосувалося керівництва, яке орієнтувало ОУН в напрямі авторитарної теорії і практики, імітуючи успіх тоталітарних систем. Це стало особливо ясно після вбивства полк. Євгена Коновальця 1938 р., коли ОУН набула характеристику унітарної політичної партії під незаперечним авторитетом провідника. Ці й інші властивості програми й організаційної структури ОУН навівали думку, що вона є фашистською організацією; цю характеристикацію вона відкидала, пояснюючи різниці між ними.² У своїй книжці Олександр Мотиль посилює аргументи керівництва ОУН, пояснюючи, що для фашистів держава є початком і кінцем усього. Справді, фашизм не визнає нації без держави. Зате для ОУН це якраз навпаки. Вона твердить: "Нація це найвища форма органічної людської спільноти..." Крім того "...українська нація це вихідний пункт кожної акції і кінцева мета кожного змагання українського націоналізму". О. Мотиль формулює це чітко: "Фашизм — це спосіб організування держави, а український націоналізм — це

засіб здобуття держави. Значить, українці не можуть бути фашистами, бо вони ще навіть не досягли цього пункту — держави, яка уможливило фашизм...

Іншими словами, український націоналізм в основному був національним визвольним рухом".³

ОУН не знайшла зрозуміння для своїх цілей серед європейських держав. Виняток становив литовський уряд, який, згідно з британським повідомленням, забезпечив провід ОУН "постійними грошовими субсидіями, фальшивими паспортами, влегшував їхні подорожі до Америки, під фіктивними прізвищами, для ведення агітаційних кампаній і вможливив видавництво журналу УВО Сурма в Ковні".⁴ Говорячи про Литву, члени ОУН послуговувалися закодованою назвою "Казань". Цей документ також підкреслює, що Чехословаччина, якщо й не піддержувала, то принаймні толерувала значну кількість провідних членів ОУН, які жили і діяли на її території.⁵

Однією з держав, до якої ОУН виявляла зацікавлення, як до джерела можливої підтримки, була Німеччина. Водночас пост-версальська Німеччина використовувала німців, які були пов'язані з боротьбою Галичини за незалежність у 1918-1921 рр., щоб зібрати інформації про внутрішні справи в Польщі, ставлення галицьких українців до Польщі і про ситуацію в Радянському Союзі. Проф. Гергард фон Менде, високопоставлений службовець у нацистському апараті і спеціаліст у східноєвропейських справах, згадує полк. Альфреда Бізанца, проф. Ганса Коха, Северіна Байґерта і Йосифа Мюллера. За словами фон Менде, Бізанц був головним зв'язковим між німецькою розвідкою та ОУН. Якщо йдеться про будь-яку участь ОУН у німецькій розвідці, то фон Менде згадує лише те, що полк. Євген Коновалець мав контакти з деякими офіцерами німецької розвідки, але це практично нічого не означало, бо головне бюро німецької Служби Безпеки

(Sicherheitsdienst-SD) навіть не мало окремої програми, що стосувалася б України. Як пише проф. фон Менде, німці "ще не визнавали українського питання політичним фактором". Ця ситуація змінилася у 1938 р. внаслідок зростаючого напруження між Польщею і Німеччиною.⁶

Після вбивства полк. Є. Коновальця радянським агентом провід ОУН перейшов у руки Андрія Мельника, який ставився прихильно до співпраці з німецькою розвідувальною службою, сподіваючись від німців допомоги для досягнення політичних цілей ОУН. Ініціатива на зразок співпраці вийшла від німецької розвідки, яка розпочала дискусії не лише з представниками ОУН, але також із деякими впливовими українцями. Так, напр., полк. Бізанц і деякі інші члени розвідки зустрілися 1939 р. з Дмитром Палієвим і Михайлом Хроновятом у Сершці, де вони обговорювали можливу роль українців у потенційному польсько-німецькому конфлікті.⁷ В результаті зустрічей з керівництвом ОУН, Абвер, тобто військова розвідка, зорганізувала десь між 200 до 600 чоловік, які розпочали вишкіл у серпні 1939 р., вживаючи заковану назву "Бергбауергілфе" (ББГ). Цей відділ, під командою полк. Романа Сушка, насправді не брав участі в будь-якій військовій операції, бо як тільки радянські війська вдерлися в Польщу, Абвер заборонив цьому українському відділові переходити за ріку Сян, щоб він не зіткнувся з радянськими військами; це було б порушення німецько-радянської угоди.⁸ Українці вважали цю нацистсько-радянську угоду щодо України зрадою і зневагою їхньої національної гідності; цей акт нагадував німецьке схвалення угорського загарбання Карпатської України 15 березня 1939 р.⁹ Незабаром цей відділ був розпущений і так закінчився перший акт співпраці між ОУН і Німеччиною.

Поняття співпраці в тих критичних роках, 1939 - 1941, потрібно звичайно розуміти в контексті національно-

визвольної діяльності, яку проводила ОУН. Важливою ділянкою їхньої діяльності був пошук за допомогою в Німеччині, яка в цей час була великою динамічною силою.

Нічого в тому не було надзвичайного, Німеччина мала великі міжнародні зв'язки — з Вашингтоном дипломатичні відносини продовжувались до 11 грудня 1941 року коли Німеччина проголосила війну проти США. Дійсним коляборантом Третього Райху був Радянський Союз який, підписавши договір 23-го серпня 1939 року, дав вільну руку Гітлеру проти Польщі, а відтак проти держав Західної Європи. Користаючи з договору, Сталін вислав Червону Армію проти Польщі, а відтак проти Балтійських держав та Фінляндії. Цей Радянсько - Нацистський Пакт, більше ніж будь який інший акт, призвів до трагедії Другої Світової Війни. Ця коляборація між нацистами і комуністами продовжувалась до 22-го червня 1941 року, коли Німеччина почала війну проти Радянського Союзу.

Крах надій, що його пережили українці внаслідок провалу боротьби за незалежність Карпатської України, і неочікувана зміна подій, як наслідок німецько-радянської угоди, посилили наростаючий конфлікт між Андрієм Мельником і його співробітниками з одної сторони та Степаном Бандерою, який саме вийшов з польської в'язниці, і його послідовниками — з другої. Розкол всередині ОУН стався вже в лютому 1940 р., коли встановлено провід фракції Бандери, а його самого обрано провідником. Цей розкол став формальністю у квітні 1941 р., коли фракція Бандери скликала Другий Великий Збір ОУН, який визначив пляни й політику Організації.¹⁰ Таким чином українці опинилися перед фактом існування двох окремих організацій, які йшли до тієї самої центральної мети — незалежної України, але різнилися своєю стратегією. Тільки тепер вони були відомі як ОУН(м)-під проводом Мельника, та ОУН(б)-під проводом Бандери. Нажаль, вони були

неспроможні погодити спірні питання, без уваги на спроби німецького Абверу бути посередником.¹¹ Все це діялося тоді, коли німці вже підготували свої пляни для війни з Радянським Союзом, і сподівалися при тому використати послуги об'єднаної ОУН.

Під час тих суперечок ОУН(м) і ОУН(б), маючи контакти і підтримку Абверу, почали навесні 1941 р. організувати групи людей, які повинні бути таємно вишколені для спеціальних операцій. Активну роль в організуванні послідовників Бандери для цього військового вишколу відігравав Ріко Ярій,¹² член керівництва ОУН(б), який багато років таємно працював як агент німецької розвідки. Як можна було сподіватися, німці й українці, які зформували батальйони "Нахтігаль" і "Ролянд", таємно вишколені в Нойгаммері (Німеччина) і в Зауберсдорфі (Австрія), мали відмінні цілі для них. Вступаючи в ці військові частини, українці — члени ОУН — мали єдину мету: служити українській справі. Щоб уникнути неправильного тлумачення своєї участі в тих батальйонах, українці висунули умови, що їхні члени "не будуть змушені складати присягу Фюрерові чи Німеччині, а радше Україні й ОУН".¹³

Щоб упевнитися, що німецька влада зрозуміла причину готовності українців брати участь у її плянах, обидві фракції ОУН повідомили про свої цілі Гітлера та інших високопоставлених чиновників. У своєму Меморандумі з 14 квітня 1941 р. керівництво ОУН(м) вже в першому реченні заявляє, що "мета Організації Українських Націоналістів є відновлення незалежної суверенної Української Держави на території між Дунаєм, Карпатами і Каспійським морем, яку заселює український народ".¹⁴ Одна з резолюцій, прийнятих під час Другого Великого Збору ОУН(б), констатує, що "тільки повністю суверенна Українська Держава може забезпечити українському народові вільне життя і повний всесторонній

розвиток її народу".¹⁵ Місяцем пізніше, 23 червня, ОУН вислала обширний, 14-сторінковий, Меморандум до Гітлера, підписаний Степаном Бандерою і Володимиром Стаховим; в ньому були заторкнені різні справи, але центральною темою було підкреслення, що головною метою ОУН є відновлення незалежної Української Держави, про що згадується принаймні на сімох різних сторінках.¹⁶ Меморандум включав також пересторогу, насправді погрозу: "Якщо навіть німецькі війська при вмарші в Україну будуть спершу привітані, очевидно, як визволителі, то це наставлення може швидко змінитися, коли Німеччина прийде до України без відповідних обіцянок щодо свого наміру відновити Українську Державу".¹⁷ Меморандум закінчується дуже сильною заявою, що "українці сповнені рішимої створити умови, які гарантуватимуть національний розвиток у самостійній державі. Кожна влада, яка переслідує свої власні інтереси в побудові нового порядку на східноєвропейському просторі, мусить взяти до уваги цю резолюцію".¹⁸ Деяким німецьким чиновникам та інтелектуалам було ясно, що українці "були готові приєднатися до Німеччини тому, щоб здобути собі національну свободу. Вони бачили нагоду зреалізувати свою мрію про самостійну Українську Державу, вільну від Польщі і Росії. Все суспільство з'єднане цим прагненням".¹⁹

Німецькі власті отримали згадані документи від українців, проаналізували їхнє значення,²⁰ але відповіді не дали, примушуючи українців шукати своїх власних розв'язок. Німці не відповіли, бо не хотіли викликати антагонізм українців, наміряючись експлуатувати їхні людські ресурси для своїх власних цілей, які були цілковито протилежні українським прагненням. Як писав Ганс вон Герварт, "Гітлер бачив Україну, як теж інші окуповані території Радянського Союзу, виключно як об'єкт колоніальної експлуатації".²¹

Гітлерові ідеї віддзеркалювалися у ставленні цілого державного апарату і в політиці, застосованій в Україні. Справді, для німців українці не були жодними партнерами.²² Незважаючи на непевність, українці в батальйоні "Нахтігаль" "без надії сподівались" і були з німецьким Вермахтом на кордоні, коли розпочалася війна з Радянським Союзом 22 червня 1941 р. Вони були серед перших частин, які увійшли до Львова вранці 30 червня. Після одностижневого перебування у Львові "Нахтігаль" відійшов на фронт воювати проти Червоної Армії і добився до Вінниці.

Батальйон "Ролянд" розпочав свою участь у війні дещо пізніше — він оперував уздовж південного фронту. Він перейшов Угорщину, увійшов у Румунію і врешті дійшов до України, де встановив контакти з деякими "Похідними групами" ОУН. Таким чином українці виконували обов'язки, яких сподівалися від них німці.

Непевні свого майбутнього, українці вирішили готуватися до невідомого. З ініціативи ОУН(б), 86 визначних осіб різних політичних переконань, за винятком послідовників Мельника, зустрілися 22 червня у Кракові і після довгих дискусій створили Український Національний Комітет. Особи, відповідальні за діяльність Комітету, були: ген. Всеволод Петрів (президент), д-р Володимир Горбовий (перший віцепрезидент), проф. Віктор Андрієвський (другий віцепрезидент), д-р Степан Шухевич (перший секретар)²³ і колишній депутат-маршалок польського парламенту Василь Мудрий (другий секретар). Того самого дня Комітет написав звернення до українського народу, що його підписали 36 визначних громадян, культурних і політичних діячів, закликаючи українців об'єднатися для спільної боротьби за створення Української Держави.²⁴ Це аж ніяк не вплинуло на полк. Андрія Мельника, який висловив різку критику осіб, котрі створили Комітет.²⁵

Вслід за просуванням німецької армії ОУН бандерівці і мельниківці вислали політичні дійові групи, відомі як "Похідні групи", у східні регіони України; їхнім обов'язком було допомагати організувати місцеву адміністрацію і поліцію та прищеплювати дух громадської незалежності їхній діяльності. Як тільки німецька армія почала просуватися вперед, Ярослав Стецько, перший заступник Бандери, приготувався до переходу радянсько-німецького кордону, щоб бути у Львові тоді, коли німецькі війська увійдуть у місто. ОУН уповноважила його провести акцію — "доконаний факт", який кине виклик плянам Гітлера щодо України. Ця історична подія, відома як Національні Збори, сталася 30 червня 1941 року в будинку "Просвіти", де зібралося приблизно сто визначних осіб Львова; вони не знали, що братимуть участь в історичному акті, який змінить відношення між потенційно прихильною Німеччиною та українським народом, який боровся за свою свободу, за незалежну державу.²⁶ Під час зібрання в аудиторію увійшли два німецькі офіцери — проф. Ганс Кох і майор цу Ойкерн; вони відмовилися сідати при столі для гостей на запрошення Стецька. Проф. Кох, спеціаліст від українських справ при німецькій армії, попросився до слова, щоб представити свою позицію. Його коментар щодо проголошення Української Держави був негативний. Він заявив, що Німеччина "не збирається допускати будь-які нові державотворення на території, здобутій кров'ю її вояків". Він вимагав розпуснення зборів. Покидаючи зібрання, Кох приступив до Стецька і сказав: "Ви граєтеся з вогнем".²⁷

Те, що німці знали вже раніше від керівництва ОУН, Стецько проголосив формально як Акт Відновлення Української Держави 30 червня 1941 р.

Ось текст:

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада.

Суверенна Українська Влада запевнить українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, — яка підпорядкується українському національному урядові, що створиться у столиці України — Києві.

Українська національно-революційна Армія, що твориться на українській землі, боротиметься далі проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий, справедливий лад у цілому світі.

3. Відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Велико-Німеччиною, що під проводом Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації. Українська Національна Революційна Армія, що твориться на українській землі, боротимься далі спільно з Союзною німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Українську Державу і новий лад у цілому світі.

*Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!
Хай живе Організація Українських Націоналістів!
Хай живе Провідник Організації Українських
Націоналістів — Степан Бандера!* ²⁸

Льва-Город, 30 червня 1941 р., год 20.

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО

Голова Національних Зборів

Акт 30 червня був негайно прочитаний по радіо і викликав великий ентузіазм серед населення Західної України. Наступного дня Митрополит Андрей Шептицький видав пастирський лист, благословляючи цю історичну подію та висловлюючи надію, що новий уряд під керівництвом Ярослава Стецька задовольнить "потреби й добро всіх замешкуючих наш край громадян, без огляду на те, до якого віросповідання, народности й суспільної верстви вони належать".²⁹ Заохочений ентузіастичною народною підтримкою проголошення незалежності, Митрополит Шептицький написав листа до Андрія Мельника 7 липня, закликаючи його до порозуміння з Бандерою, що принесло б користь українському народові.³⁰ Це прохання ніколи не було реалізоване.

Берлін був заскочений цим відважним вчинком ОУН(б), тому негайно поробив заходи, щоб покласти край самій ідеї самоуправління, вже не говорячи про проголошення Суверенної Незалежної Держави. У своєму листі до Альфреда Розенберга Еріх Кох заявив, що проголошення у Львові 30 червня суперечило "Гітлеровому плянованому колоніалізму на Сході і замість того підвищило принцип самовизначення народів".³¹ Німецька Служба Безпеки розуміла зовсім добре значення подій у Львові. У своєму звіті

з 3 липня 1941 р. вона інформувала Берлін, що проголошенням Української Держави та утворенням міліції бандерівське керівництво намагається "поставити німецьку владу перед доконаним фактом".³² Німецька позиція стала ясна під час розмови між Степаном Бандерою, д-ром Горбовим, Мудрим, д-ром Шухевичем і Андрієвським з одної сторони, та заступником державного секретаря Ернста Кундта, д-ром Фюль, суддею фон Бюлов і полк. Бізанцом з другої.

Заки розпочалася розмова з Бандерою, Кундт сказав, що в будь-якій дискусії між німцями й українцями лише німецька точка зору є вирішальна. Бандера не схвилювався категоричною заявою Кундта і пояснив, що боротьба, яку ведуть українці, це боротьба за вільну і незалежну Україну.³³ Кундт настоював на тому, що тільки німецька влада має право робити політичні рішення в Україні. Бандера відповів, що "базою повної співпраці з німецькими установами була мета встановити незалежну українську державу..."³⁴ Кундт намагався пояснити, що жоден поміркований чоловік не прийматиме рішень без погодження з відповідними органами влади.³⁵ На це Бандера відповів: "Я хочу ще раз вяснити, що всі мої накази не залежали від будь-якого розпорядження чи згоди німецьких властей. Видаючи всі свої накази, я не покладався на жодні німецькі власті, ані на їхнє погодження, але тільки на мандат, який я отримав від українського народу..."³⁶ Тоді Кундт заявив, що "лише Адольф Гітлер може вирішити, що там станеться".³⁷ Жереб кинено — обидві сторони визначили свої позиції чітко і безповоротно. Німецькі пляни щодо Східньої Європи виключали можливість встановлення незалежної української держави, а ОУН не могла йти на компроміс у цій справі, бо це була б утрата основної мети її існування.

Нова політична дійсність віддзеркалилася в діяльності ОУН(б), як це задокументовано в німецьких поліційних звітах. Вже 2 липня 1941 р. поліційний звіт показує, що послідовники Бандери організують міліцію і міську адміністрацію,³⁸ щоб поставити німецьку владу перед доконаним фактом.³⁹ У відповідь німецька Служба Безпеки почала арешти керівних українських націоналістів. Звіт із 5 липня 1941 р. інформує, що Степана Бандеру беруть до Берліна на допити, а 7 липня він уже в "почесному ув'язненні".⁴⁰ Крім Бандери, декілька інших провідних осіб було ув'язнено в Кракові та у Львові. Німці ще далі втримували контакт із Стецьком, намагаючись переконати його, щоб анулював Акт 30 червня. Для них це була обов'язкова умова, як це кількакратно повторював проф. Ганс Кох 10 липня під час своєї розмови з Кундтом, д-р Фюлем і фон Бюловом; він заявив, що "українського уряду немає. Можна взяти до уваги лише приязний український народ, але не союзню українську державу".⁴¹

Передбачаючи можливість арешту, керівники ОУН(б) скликали засідання 10 липня, на якому були: Ярослав Стецько, Микола Лебедь, Ярослав Старух, Іван Климів-Легенда, Лев Ребет, Іван Равлик, Василь Турковський і Роман Ільницький. На цьому засіданні обговорювано майбутню діяльність ОУН(б). Щоб упевнитися, що Організація не залишиться без провідника, Стецько призначив Миколу Лебеда на цю позицію. Тоді теж вирішено переформувати структуру ОУН(б), щоб підготувати її до боротьби проти Німеччини, як країнокупанта.⁴² Як можна було передбачити, 11 липня арештували Стецька та Ільницького, а на другий день відвезли до Берліна, де вони, як і Бандера, перебували під домашнім арештом під час допитів.⁴³ В тому часі Бандера і Стецько мали доступ до зовнішньої комунікації; це пояснює їхню спроможність видавати політичні заяви у формі декларацій або пояснень.

Напр., 21 липня 1941 р. політичний відділ ОУН(б) видав заяву, яка пояснювала значення і незмінний характер Акту 30 червня. Цей документ стверджує, що український народ уважатиме агресію проти українського уряду ворожим актом Німеччини щодо самої ідеї української державності і робить висновок, що "Проголошення Української Держави у Львові є випробуваною і завершеною реальністю. З того часу всі акти будуть видаватися в імені Української Держави".⁴⁴

Крім ув'язнення провідних членів ОУН(б), що викликало деяке занепокоєння в країні, як про це звітує Служба Безпеки,⁴⁵ з'явилася нова турбота, коли німецька влада розпочала обговорювати пляни злучення Західньої України (Галичини) з Генеральною Губернією. Перша реакція була з боку Ради Сеньйорів, яка розглядала цю проблему 22 і 23 липня і у висліді накреслила протестну заяву, звернену до німецьких властей.⁴⁶

Ця злука, як стверджує заява, викликала чимале занепокоєння в Галичині. Все таки 1 серпня 1941 р. здійснено цю злуку врочистим відзначенням за участю німецьких членів партії, поліції та знатних військовиків, але навіть тоді деякі документи вказують на те, що цей перехід не буде легкий.⁴⁷ Уряд навіть видав спеціальну таємну інструкцію: "Як трактувати українців". Напр., якщо українці будуть висловлювати незадоволення з приводу прилучення окремих областей чи то до Генеральної Губернії, чи до Румунії, їм треба просто відповісти: "Україну звільнено коштом німецької крові, отже Німеччина має право вирішувати про ці області згідно зі загальною політичною потребою".⁴⁸ Коли Ярослав Стецько довідався про злуку Галичини з Генеральною Губернією, він, хоча під домашнім арештом у Берліні, вислав 3 серпня протестного листа до Гітлера від українського уряду, заявляючи, що український народ, який століттями боровся за незалежну Українську Державу, є здивований та обурений

цим актом інкорпорації.⁴⁹ Лідери українських військових частин у лавах німецького війська — "Нахтігаль" і "Ролянд" — zareагували негайно, довідавшись про німецьку політику арештувань та інкорпорації Галичини у Генеральну Губернію. Капітан Роман Шухевич, визнаний як політичний керівник батальйону, написав листа до верховного командування німецького Вермахту, протестуючи проти подій в Галичині та заявляючи, що в таких умовах український батальйон не може залишатися в німецькій армії. У відповідь обидва батальйони відтягнуто з фронтової лінії, щоб вони "пройшли додатковий вишкіл", а у вересні перенесено до Франкфурту над Одрою. Там їм дали до вибору дві можливості: або вони залишаться в Німеччині як примусові робітники, або їх відправлять на один рік до Білорусі служити в охоронній поліції (Schutzpolizei). Вони вибрали останнє.

Так закінчилися сподівання українських націоналістів на військову співпрацю з Абвером, який заперечив встановлення незалежної України.⁵⁰

Німецька влада була доволі толерантна супроти Бандери і Стецька під час їхнього домашнього арешту в Берліні — вони мали можливість зустрічатися зі своїми друзями і відправляти заяви до німецького уряду. Німці сподівалися, що вони таки змінять свою думку і відкличуть Акт 30 червня 1941 р. Однак після двох місяців німці прийшли до висновку, що Бандера і Стецько не відступлять від своєї позиції щодо цього важливого питання, що й було доказане 14 серпня 1941 р. у "Меморандумі ОУН щодо німецьких домагань розпустити український уряд". Цей Меморандум був відповіддю на німецькі вимоги обмежити політичну діяльність ОУН; їх представив керівництву ОУН д-р Кох і д-р фон Менде 6 серпня. Головним пунктом німецьких вимог було розпущення українського уряду, створеного у Львові 30 червня 1941 р.

У цьому документі, відправленому німецьким властям, ОУН(б) заявила недвозначно, що вона не може відкинути Акту 30 червня, бо це означало б відкинення своєї революційної традиції, основною метою якої завжди було відновлення незалежної української держави. Як сказано в Меморандумі, *"ОУН має бажання співпрацювати з Німеччиною не з опортунізму, а радше зі зрозуміння потреби кооперації для добробуту України"*.⁵¹ Приблизну пропозицію зробили представники німецької розвідки Миколі Лебедеві, якого Стецько призначив діючим керівником ОУН(б) в Україні. Ганс Кох, Вернер Маркерт, Ернст цу Ойкерн і ще якийсь неідентифікований майор запросили Лебеда на переговори, під час яких вимагали, щоб він, як заступник Бандери, анулював проголошення української держави. Як винагороду за те, вони пропонували передати ОУН(б) адміністрацію Галичини.

Відмова Лебеда від цієї пропозиції припинила дискусію і йому сказали, що його охоронна посвідка буде чинна ще тільки вісім годин.⁵²

Неможучи змусити Бандеру і Стецька відмовитися від Акту 30 червня, німецька поліція перенесла їх 15 вересня до головної в'язниці Берліна на Александерпляц, а в січні 1942 р. вислано їх до концентраційного табору Захсенгаузен, де вони перебували до осені 1944 р. Одночасно німецька Служба Безпеки розпочала облави, в результаті яких було ув'язнено сотні послідовників Бандери. Більшість арештованих вислано до концентраційних таборів, а інших страчено.⁵³ Німецька Служба Безпеки особливо намагалася схопити Миколу Лебеда і з тією метою видала 4 жовтня 1941 р. "гончий лист" (виключно для поліції) з його фотографією та пересторогою, що він озброєний. Треба зазначити, що керівники ОУН(б) передбачували німецькі радикальні заходи, отже вже 10 липня 1941 р. скликали зібрання, на якому, м. ін., навіть обговорювано

можливість повстання проти німців. Цю ідею відкинено як нереальну, аж поки український народ не буде підготований до цього організаційно і психологічно. На тому зібранні вирішено реорганізувати ОУН(б), щоб розпочати інтенсивну підготовку до збройної боротьби проти Німеччини. Присутній на зібранні Роман Ільницький помітив, що це була перша резолюція ОУН(б), спрямована проти нацистської Німеччини.⁵⁴

Після того діяльність ОУН(б) проти німецьких властей значно посилилась, як про це звітувала німецька Служба Безпеки. І справді, звіт із 27 серпня 1941 р. цитує майже пророчу пересторогу ОУН(б) Гітлерові у Меморандумі з 23 червня в якому сказано: "Німецькі війська, які вступають на українську територію, будуть очевидно трактовані як визволителі, але це ставлення може швидко змінитися, якщо Німеччина прийде до України без відповідної мети і без обіцянок відновити Українську Державу".⁵⁵

Звіти німецької Служби Безпеки з 22 і 27 серпня 1941 р. доказують, що передбачення керівництва ОУН було правильне. Спершу українське населення вітало німецьке військо, але ситуація змінилася, коли німці доказали, що вони не прийшли визволяти український народ. Один звіт цитує текст летючок і написів на будинках: "Геть чужу владу!" "Хай живе Степан Бандера!" Інший звіт повідомляє: "...бажання незалежності проявляється більше й більше, як теж рішучість звільнитися від німецького впливу".⁵⁶

З посиленням нацистського гніту і духу спротиву, ОУН(б) під керівництвом Миколи Лебеда провела свою першу важливу конференцію у вересні 1941 р., під час якої чітко сформульовано політичні цілі, наголошуючи потребу публікувати матеріали, які виховували б населення в душі політичної свідомості. Особливо наголошено пропаганду, яка розкривала б німецькі пляни експлуатації та колонізації України. Цю пропаганду розглядали як підготовчий етап для

активної боротьби проти німців.⁵⁷ Постанови тієї конференції були рівнозначні з проголошенням війни проти Німеччини. Прийняття такої позиції не було легкою справою, бо народні маси ще далі мали схильність розглядати німців як визволителів від радянського кошмару, отже потрібно було підготувати людей психологічно до неминучої конфронтації з нацистами. Для тієї мети ОУН(б) провела свою Другу Конференцію в квітні 1942 р., під час якої обговорено питання українських політичних аспірацій і чітко стверджено, що метою ОУН(б) є встановлення суверенної Української Держави.⁵⁸ Заявляючи, що війна ведеться в інтересі імперіялістичних держав — Німеччини й СРСР — Конференція заявила: "Як альтернативу до більшовицької ідеології інтернаціоналізму та німецької візії т.з. "Нової Європи", ми пропонуємо міжнародню концепцію національної, політичної й економічної перебудови Європи, базовану на принципі вільних національних держав під гаслом: "Свобода народам і людині".⁵⁹

Німці сподівалися придушити ці ініціативи крайніми засобами насильства й екзекуцій. Так, напр., Поліційна Служба Безпеки в Києві, Дніпропетровському, Миколаєві, Рівному, Житомирі й Вінниці отримала спеціальну інструкцію щодо "бандерівського руху". В цій інструкції сказано: "Встановлено з певністю, що бандерівський рух приготує повстання в Райхскомісаріяті, кінцевою метою якого є створення незалежної України. Всіх активістів бандерівського руху треба негайно арештувати і після ґрунтового слідства таємно ліквідувати як злочинців".⁶⁰

Хоча німці присвячували більше уваги діяльності послідовників Бандери, яких вони вважали небезпечнішими для своєї політики в Україні, було очевидно, що вони еventуально почнуть застосовувати репресивні заходи також проти послідовників Мельника, бо їхня програма, як і ОУН(б),

вимагала встановлення самостійної української держави. Берлін наказав місцевим властям перешкодити цьому за всяку ціну.⁶¹ Вони, мабуть, зрозуміли цю інструкцію так, що кожний вияв національного почуття з політичним забарвленням повинен бути придушений. Так, отже, після святкового відзначення Базару, в якому взяли участь тисячі людей, німецька поліція розпочала слідство, яке призвело до арештування і розстрілу около 20-ти членів ОУН(м). Між ними був теж один член ексекютиви тієї організації.⁶²

ОУН(м) зазнала найбільших втрат серед свого керівництва в Києві, де зосереджувалися її головні зусилля. Хоча мельниківці не долучилися до проголошення української держави, вони зуміли зорганізувати Українську Національну Раду, очолену проф. Миколою Величківським; вони сподівалися, що вона розвинеться у репрезентативну політичну установу в Східній Україні. Полк. Андрій Мельник і його послідовники помилялися, очікуючи доброзичливого ставлення нацистів до їхньої мети — здобуття української держави. Репресивні заходи німецької Служби Безпеки проти різних членів Національної Ради, включно з арештом проф. Величківського, принесли швидкий кінець цій установі.⁶³ Все таки, за короткий час свого існування Українська Національна Рада не лише досягла успіху в розбудженні деякої громадської діяльності, але, реагуючи на зростаюче німецьке насильство, виготовила Меморандум до Гітлера 14 січня 1942 р. Цей документ не лише віддзеркалював розчарування українського народу німецьким правлінням, але також виявляв крах сподівань ОУН(м) на німецьку політику взагалі.⁶⁴

Це розчарування німцями базувалося на деяких гірких досвідах ОУН(м) від листопада 1941 р. Вже 12 грудня Служба Безпеки конфіскувала дуже успішну газету *“Українське Слово”* та арештувала Олега Кандибу, Івана Рогача, Ярослава Чемеринського і Петра Олійника — провідних членів ОУН(м).⁶⁵

Після цих арештів видавання газети було припинене. В лютому 1942 р. Гестапо завдало смертельного удару літературній групі, яка публікувала літературний журнал "Літаври", а його душею була поетеса Олена Теліга. Їх арештували і приблизно 40 осіб розстріляли.⁶⁶ У відповідь на такі brutальні методи німецької Служби Безпеки супроти членів ОУН по всій Україні скликано конференцію в Почаєві 24-25 травня 1942 р., на якій, за словами учасника Ярослава Гайваса, зібрані засудили німецьку колоніальну експлуатацію України і зайняли позицію, що ОУН(м) повинна активно боротися проти німецької влади, бо гітлерівська Німеччина, поруч більшовиків, є найгіршим ворогом України. Політичну позицію ОУН(м) з'ясував перший промовець на конференції, Бистрий, який заявив, що українська політика щодо німців "повинна бути нашою реакцією на німецьку політику в Україні. Ця політика є не лише колоніальною експлуатацією, але також колоніальним винищенням українського народу".⁶⁷ Така позиція конференції, мабуть, передіришила основи і напрямки політики ОУН(м) на час тривання війни, хоча й не всі члени Організації їх схвалювали, а й сам Мельник піддавав їх сумніву.⁶⁸

Рішення конференцій обидвох фракцій ОУН енергійно розповсюджувалися в різних підпільних публікаціях, які появлялися у формі журналів, бюлетенів і листочок — цей факт дбайливо реєструвала німецька Служба Безпеки.⁶⁹ Деякі німецькі звіти обширно цитують декілька цих публікацій. Напр., в одній брошурі ОУН(б) автор пише, що "Німеччина, яка прикидається союзницею і визволителькою, не бажає бачити Україну об'єднаною та незалежною, вона не хоче, щоб існувала українська держава, але навпаки, плянує перетворити Україну в свою колонію, а український народ у рабів".⁷⁰ Один із звітів подає, що стаття в "Бюлетені" ч. 4 (публікація ОУН(б))

закликає український народ до опору німецьким властям. Стаття твердить, що "комунізм і фашизм радше схожі у своїх основних цілях, вони відрізняються лише тактикою".⁷¹ Аналізуючи пропаганду ОУН(б), німецька розвідка у своєму звіті з 27 листопада 1942 р. робить висновок, що летючки фракції Бандери є запальні; вони закликають до атентатів на німців, особливо членів Служби Безпеки.⁷²

Читаючи українську підпільну літературу і звіти німецької Служби Безпеки, стає зовсім ясно, що ОУН(б) після 15 вересня 1941 р. та ОУН(м) після конференції в Почаєві 24-25 травня 1942 р.— вважали німецькі власті ворогами українських політичних прагнень, гнобителями та експлуаторами українського народу. Таке сприймання німецької влади було чітко з'ясоване в резолюціях Третьої Конференції ОУН(б) 17-21 лютого 1943 р. Раніше зформульована позиція була підтверджена докладніше: більшовики й нацисти ведуть імперіялістичну війну, яка має на меті "цілковите поневолення нації та окремих людей..." Далше в резолюції сказано: "Україна знайшлася в сучасний момент між молотом, а ковадлом двох ворожих імперіялістів — Москви й Берліна, що в рівній мірі трактують її як колоніальний об'єкт".⁷³

Протинімецька постава українського підпілля віддзеркалилася особливо в резолюції Третього Надзвичайного Збору ОУН(б), який відбувся в серпні 1943 р. Він служить орієнтиром українського руху спротиву, який доволі специфічно говорив про "гітлерівську програму поневолення та її брутальні колоніальні методи", котрі поставили українську націю в дуже трудну ситуацію. Німецька влада усвідомлювала антагоністичний характер українського національного підпільного руху і з цієї причини її поліційні звіти, після 1941 р., впровадили термін "Die Ukrainische Widerstandsbewegung" — український рух опору.

Третій Надзвичайний Збір ОУН(б) мав багато більше значіння крім проголошення відкритої війни проти нацистів і більшовиків. Навіть німецька розвідка рапортувала 15 вересня 1943 року, що Великий Збір прийняв рішення, яким відсторонено виключне право ОУН(б) вирішувати українські питання. Рапорт також інформує, що "позбуваючись авторитарного характеру в ОУН(б) зайшли фундаментальні зміни...Зміна політичних засад ОУН(б) вказує на тенденцію до демократичних поглядів". В рапорті також читаємо, що Великий Збір створив на Всеукраїнських ("Allukrainertums") засадах Головне Командування УПА, яке не підлягатиме жодним політичним групам. Про нові демократичні засади говорять Програмові Постанови Збору, в яких написано про "свободу друку, слова, думки, переконань, віри й світогляду. Проти офіційного накидування суспільності світоглядових доктрин і догм". Далі, 12-та стаття говорить про "повне право національних меншостей плекати свою власну по формі й змісту національну культуру". Стаття 13-та говорить про "рівність усіх громадян України незалежно від їх національності в державних та громадських правах та обов'язків, за рівне право на працю, заробіток і відпочинок".⁷⁴ Варто відзначити, що ці далекойдучі — можна б навіть сказати революційні зміни в структурі і програмі ОУН проходять в час жорстокої боротьби проти двох тоталітарних держав. Це велике досягнення у розвитку української політичної думки.

Про Третій Великий Зїзд ОУН(б) повідомляє і коментує Радянська розвідка, яка говорила, що конференція рішила наступне:

1. Рішенням конференції були відхилені претензії ОУН на одноосібне керівництво у справах України.
2. Було створене центральне управління суто військового характеру....Воно створене на основі принципів всеукраїнського представництва, надпартійності і політичної незалежності від ОУН Бандери чи інших політичних груп.

До верховного командування увійшли здебільшого представники Бандери і військові спеціалісти з інших груп....

3. Структура ОУН зазнала докорінних змін внаслідок відмови від фашистського характеру об'єднання, що зовні виявляється в скасуванні фашистського вітання і зміни колишньої емблеми — тризубця з мечем на тризубець без меча як всеукраїнської емблеми....⁷⁵

З вищесказаного очевидно, що від вересня 1941 р. ОУН(б) проводила наполегливу антинацистську пропаганду, яка впливала не лише на членів Організації, але й на все українське суспільство. Зрозуміло, що це не була лише боротьба слів — це був необхідний період психологічної та організаційної підготовки до відкритого спротиву німецькому володінню. Брутальна і деспотична поведінка німецьких властей зіграла на руку ОУН, бо пригноблене населення переконалося, що його єдина надія, крім більшовицької альтернативи, є приєднатися до ОУН, щоб брати активну участь у національному русі опору.

Посилання.

1. Про генезу руху ОУН див.: John A. Armstrong, *Ukrainian Nationalism* (Український націоналізм), вид. 2, Colorado, 1980; Володимир Мартинець, *Українське підпілля: від У.В.О. до О.У.Н.*, Вінніпег, Канада, 1949; Петро Мірчук, *Нарис історії ОУН*, т. 1, Мюнхен, 1968; Роман Кричевський, *ОУН в Україні-ОУЗ і ЗЧ ОУН*, Нью-Йорк-Торонто, 1962, стор. 4-10; А. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко, *Культура. Ідеологія. Особистість: методологічно-світоглядний аналіз*, Київ: Знання України, 2002.

2. Про відкинення Організацією Українських Націоналістів ідентифікації з фашизмом, нацизмом і комунізмом див. офіційну публікацію ОУН "Розбудова Нації", ч. 8-9, 1929, стор. 262; ч. 12 (грудень), 1929 і ч. 11-12 (листопад-грудень), 1931. У своїй книжці про фашизм Муссоліні писав: "Фашистська концепція Держави, є всеохоплююча: поза нею жодні людські або духовні вартості не можуть існувати, а ще менше мати вартість" (стор. 11). Муссоліні заявляє ще виразніше на стор. 12: "Нація не генерує Держави: це застаріле натуралістичне поняття, яке дало базу рекламі в 19-ому столітті на користь національних держав. Це радше Держава створює націю, надаючи бажання, а тим самим реальне життя народові, свідомому своєї моральної єдності". Див. *Mussolini, Fascism: Doctrine and Institutions* (Фашизм: доктрина та установи), Rome, 1935. Див. теж стор. 26-27, 30, 40-41.

3. Alexander J. Motyl, *The Turn to the Right: The Ideological Origins and Development of Ukrainian Nationalism, 1919-1929* (Поворот направо: ідеологічні початки і розвиток українського націоналізму, 1919-1929), New York: Columbia University Press, 1980, стор. 162-66.

4. Public Record Office, Foreign Office, 371/19962, док. 3276, стор. 6. Ціла збірка має назву: "Документи стосовно діяльності ОУН і УВО серед українського населення США і Канади, а також допомоги литовського уряду для українських терористів".

5. Там же, стор. 10.
6. З приватного архіву проф. Гергарда фон Менде, директора департаменту "Fremde Voelker" (Чужі народи) при Міністерстві Східних Справ. Див. його "Die Verbindungen der deutschen Abwehr" (Зв'язки німецького Абверу), стор. 1, 16. Копії в приватному архіві автора.
7. Там же, стор. 2-4.
8. Hans Werner Neulen, An deutscher Seite: Internationale Freiwillige von Wehrmacht und Waffen-SS (По німецькій стороні: міжнародні добровольці Вермахту і Ваффен СС), Muenchen, 1985, стор. 306-7; Роман Крохмалюк, Заграва на сході: спогади і документи з праці у Військовій управі "Галичина" в 1943-1945 роках, Торонто-Нью-Йорк, 1978, стор. 7-9; Karl Abshagen, Canaris, Patriot und Weltbuerger (Канаріс, патріот і світовий громадянин), Stuttgart, 1949, стор. 217.
9. Про трагічні почуття українських націоналістів після того, як майор Демель з Абверу поінформував їх про нацистсько-радянський договір, розповідає у своїх спогадах "Воля ціни не має" (Торонто, 1971, стор. 225-36) Ярослав Гайвас, який був присутній на зібранні.
10. А. В. Кентій, Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929-1941), Київ, 1998, стор. 127-35.
11. General Services Administration National Archives and Records Service, T77/1505, General Erwin Lahousen Tagebuch (Щоденник ген. Ервіна Лагоузена), стор. 95, 97-99.
12. Там же, стор. 151. Ріко Ярій, який здавна працював як довірений чоловік Абверу II, теж відомий тепер як офіцер ДУН (Дружини Українських Націоналістів) і провідник Південної групи...
13. Дружини Українських Націоналістів у 1941-1942 роках, Вид-во Наша Книгозбірня, 1953; У лавах Дружинників: спогади учасників, Денвер, Колорадо, 1982; Лев Шанковський, Похідні групи ОУН, Мюнхен, 1958; Wolodymyr Kosyk, The Third Reich and Ukraine (Третій Райх і Україна), New York, 1993, стор. 128-136. Про інші цікаві деталі див. теж Hermann Raschhofer, Political Assassination: The Legal Background of the Oberlaender and Stashinsky Cases (Політичне вбивство: юридичне тло справ Оберлендера і Сташинського), Tuebingen, 1964, стор. 1-46;

Werner Brockdorff, Geheimkommandos des Zweiten Weltkrieges (Таємні диверсійно-десантні загони в Другій світовій війні), Muenchen, 1967, стор. 126-38.

14. Див. Bundesarchiv, NS 43/41. "Memorandum ueber die Ziele der ukrainischen nationalistischen Bewegung von der Fuehrung der ukrainischen Nationalisten" (Меморандум про цілі українського націоналістичного руху від керівництва українських націоналістів).

15. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р., нема місця публ., 1955, стор. 24-48; також "Beschlusse des II. Kongresses der Organisations Ukrainischer Nationalisten-OUN" (Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів-ОУН), Т 120, Roll No. 2533/E292940/ E 292943, E 292944.

16. Див. Beschluesse, Т 120, Roll No. 2533, E 292922-292935.

17. Оскільки це твердження відкидає будь-які спекуляції щодо справжньої мети ОУН, дозвольте зацитувати оригінал: "Wenn auch die deutschen Truppen bei ihrem Einmarsch in die Ukraine selbstverstandlich dort zuerst als Befreier begruesst werden, so wird sich diese Einstellung bald andern koennen, falls Deutschland in die Ukraine nicht mit dem Ziel der Wiederherstellung des ukrainischen Staates und den entsprechenden Parolen kommt. " Там же, Т 120, Roll No. 2533, E 292927.

18. Там же, E 292935; див. теж "Denkschrift der Organisation Ukrainischer Nationalisten zur Loesung der ukrainischen Frage" (Меморандум Організації Українських Націоналістів у справі розв'язки українського питання), Bundesarchiv, R 43 II/1500, стор. 63-77.

19. Hans von Herwarth, "Deutschland und die ukrainische Frage 1941-1945" (Німеччина та українське питання 1941-1945), Muenchen: Institut fuer Zeitgeschichte, 51/Мо 87, стор. 10.

20. Bundesarchiv, R 43 II/1500, стор. 62.

21. Herwarth, стор. 2.

22. Див. Rolf-Dieter Muller, Das Tor zur Weltmacht: Die Bedeutung der Sowjetunion fuer die deutsche Wirtschafts- und Rustungspolitik

zwischen den Weltkriegen (Шлях до світової потуги: значення Радянського Союзу для німецької економіки й озброєння між світовими війнами), Boppard am Rhein: Boldt, 1984, стор. 347-48; також John A. Armstrong, "Ukraine: Colony or Partner?" (Україна: колонія чи партнер?) у German-Ukrainian Relations in Historical Perspective (Німецько-українські стосунки в історичній перспективі), ed. by Hans-Joachim Torke and John-Paul Himka, Edmonton-Toronto, 1994, стор. 187-99.

23. Roman Ilnytzkyj, Deutschland und die Ukraine 1934-1945 (Німеччина і Україна 1934-1945), т. II, Muenchen: Osteuropa Institut, 1956, стор.144-47.

24. Орест Дзюбан, ред., Українське державотворення, Львів-Київ, 2001, стор. 65-66.

25. Ilnytzkyj, стор. 148-50.

26. Про події перед проголошенням незалежності див. Ярослав Стецько, 30 червня 1941: проголошення відновлення державности України, Лондон, 1967, стор. 175-94.

27. Там же, стор. 197-98.

28. За повним текстом проголошення див. Центральний державний архів вищих органів і управління України (ЦДАГОУ), фонд 3833, опис 1, справа 5, аркуш 3; також Тисяча років української суспільно-політичної думки, Київ, 2001, т. VIII, стор. 24-25, і Самостійна Україна, Станиславів, 10 липня 1941 "Акт Проголошення Української Держави".

29. Центральний державний історичний архів України у Львові, фонд 358, опис 1, зб. No. 18.

30. Дзюбан, стор. 159.

31. Ilnytzkyj, II, стор. 186.

32. Див. Bundesarchiv, R58/214, Ereignismeldung UdSSR, No. 11, стор. 58.

33. "Niederschrift ueber die Ruecksprache mit Mitgliedern des ukrainischen Nationalkomitees und Stepan Bandera vom 3.7.1941"

(Записка про дискусію з членами Українського Національного Комітету і Степаном Бандерою з 3.7.1941), див. Hoover Institute on War and Revolution, NSDAP, No. 52, стор. 7-8.

34. Там же, стор. 10.

35. Там же, стор. 13.

36. Там же, стор. 14.

37. Там же.

38. Ereignismeldung UdSSR, No. 10.

39. Там же, No. 11.

40. Там же, No. 13 і 15.

41. Bundesarchiv, R./150, стор. 1, Ruecksprache mit Prof. Dr. Koch am 10.7.1941 (Дискусія з проф. д-р Кохом 10.7.1941), стор. 7.

42. Ilnytzykj, II, стор. 193-94. Також Ярослав Стецько, 30 червня 1941, стор. 256-60.

43. Там же, стор. 187-88 і 272-73, відповідно.

44. Wolodymyr Kosyk, Das Dritte Reich und die Ukrainische Frage: Dokumente 1934-1944 (Третій Райх і українське питання: документи 1943-1944), Мюнхен, без дати, стор. 84-86.

45. Фактично в кожному звіті Служби Безпеки (SD) були згадки про антинімецьку діяльність послідовників Бандери. Див. Ereignismeldung UdSSR, No. 52, 56, 58, 66, і 78.

46. Bundesarchiv, Koblenz, R58/215. Ereignismeldung UdSSR No. 32, стор. 19-20. Українські робітники в Німеччині писали обширні листи до Гітлера, протестуючи проти німецької політики в Україні, ув'язнення Бандери і Стецька та злуки Галичини з Генеральною Губернією. Лист із датою 25 серпня підписали 193 особи. За докладнішими інформаціями див. Bundesarchiv Koblenz, R 43 II/1504 b, стор. 34-40 і 114-15.

47. Bundesarchiv, Koblenz, R43 II/1340 b "Verordnungsblatt fuer das Generalgouvernement" (Директива для Генеральної Губернії). За промовама, пов'язаними зі злукою, і копією обширної статті в Europäische Revue (травень 1942), "Das Generalgouvernement in der Neuordnung Europas" (Генеральна Губернія в новій Європі) див. Bundesarchiv- Militaer und Abwehr, Freiburg, RH 22/5 I RH 22/6.

48. Там же, RH 22/171.
49. Bundesarchiv, Koblenz, R 43II/1500.
50. “У лавах Дружинників: спогади учасників”, Денвер, Колорадо, 1982, стор. 36-39, 85-100, 115-24 і 135-43. Також “Дружини Українських Націоналістів у 1941-1942 роках”, нема місця публ., 1953, стор. 19-22, 37-41, і 52-64. Див. теж Любомир Ортинський, “Дружини українських націоналістів (ДУН)”, у “Вісті Братства колишніх вояків I-ої Української дивізії УНА”, No. 6-7 (20-21), 1952.
51. National Archives, Washington, D.C., T120/2532. Український переклад цього документа можна знайти у: Тарас Гунчак і Роман Сольчаник, ред., Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: документи і матеріали, Нью-Йорк, 1983, т. III, стор. 35-43. Див. також “Тисяча років,” стор. 37-44.
52. Неопубліковані спогади Миколи Лебеда, стор. 94. Майже ідентична інформація знаходиться на 12 і 13 стор. 16-сторінкового рукопису в особистому архіві Петра Содоля у папці “М. Лебедь”. Цей рукопис подає цікаві інформації про події 1941 р.
53. Див. Bundesarchiv, R58/214, Ereignismeldung UdSSR, No. 11, стор. 3-4. За частковим списком членів ОУН(б), арештованих на протязі 1941-1943, див. Bundesarchiv, R58/223, Meldungen aus den besetzten Ostgebieten No. 41 (Звіти з окупованих східних областей); див. теж National Archives, Washington, D.C., T 175/279; T175/146.
54. За особистими спогадами з цих зібрань див. Ilnytzkij, стор. 192-94.
55. Див. примітку 17.
56. Kosyk, The Third Reich and Ukraine, стор. 529-30.
57. Микола Лебедь, УПА: Українська Повстанська Армія, Пресове Бюро УГВР, 1946, стор. 16-17.
58. ОУН в світлі постанов, стор. 61.
59. Там же, стор. 62-63
60. Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher von dem internationalen Militaergerichtshof (Процес над головними воєнними

злочинцями перед міжнародним військовим судом), Nuernberg, 1949, т. XXXIX, стор. 369-70.

61. Накази про запобіження встановленню української національної держави були видані також німецькій армії. Командування 17-ої Армії повторило ці інструкції: "Ukrainische politische Selbständigkeits-Bestrebungen im Sinne eines ukrainischen Nationalstaates und Gruendung einer ukrainischen Armee im Operationsgebiet zu unterbinden" (Українські політичні визвольні змагання з метою встановлення національної держави і творення української армії в оперативному терені забороняється), National Archives, T312/674/8308426.

62. Див. ОУН у війні, Інформаційна Секція ОУН, 1946, стор. 69-72.

63. Ярослав Гайвас, "На закрутах історії: стається непередбачене", у Зиновій Книш, ред., Непогасний огонь віри, Париж, 1974, стор. 269-70.

64. Цей документ можна знайти в Bundesarchiv, R43 II/1504, або в National Archives, T454/92/000715. Український переклад у Гунчак і Сольчаник (прим. 51), стор. 44-47.

65. ОУН у війні, стор. 73.

66. За деталями див. Armstrong, стор. 106-16.

67. Див. Організація Українських Націоналістів 1929-1954, Париж, 1955, стор. 285-89. Теж Непогасний огонь, стор. 72; Armstrong, стор. 272-77 і Ярослав Гайвас, Коли кінчалася епоха. На чужині, 1964, стор. 78-82.

68. Непогасний огонь, стор. 272-73. Треба зазначити, що конференція в Почаєві відбулася без схвалення полк. Мельника. Можливо, його дратував факт, що конференція обрала Олега Ольжича-Кандибу заступником провідника Організації Українських Націоналістів та провідником Організації на території України. Це зменшило авторитет Мельника. Обидва вони, Мельник і Ольжич, різнилися своїм ставленням до німців. Коли Мельник все ще сподівався знайти спільний ґрунт з Берліном, то Ольжич схилився до радикальної антинімецької політики. Див. Юрій Киричук, Український національний рух 1940-1950 р. XX століття: ідеологія та практика. Львів, 2003, стор. 97.

69. Bundesarchiv, R58/698, Meldungen aus den besetzten Ostgebieten (Звіти з окупованих східних областей), No. 14, стор. 83; No. 17, стор. 174-75; No. 18, стор. 183, 193-95.

70. Bundesarchiv, R58/223, Meldungen aus den besetzten Ostgebieten, No. 37, стор. 64.

71. National Archives, T175/17/2520098-2520105

72. Там же, T175/279/5490778.

73. ОУН в світлі постанов, стор. 75-89.

74. За подробицями про цей Збір див.там же, стор. 75-103, 112. Також Мирослав Прокоп, "У сорокріччя III Надзвичайного Великого Збору ОУН". "Сучасність", липень-серпень 1983,с.104-132; Юрій Киричук, Український національний рух 40 - 50 років XX століття: Ідеологія та практика. Львів 2003, с.131-132. Оригінальну копію німецького документу "Ukrainische Nationalistische Bewegung" можна знайти в Літопис Української Повстанської Армії, том 6,с.94-96. Впор. Тарас Гунчак.

75. В.І.Юрчук (та інші), Історія застерігає. Інститут Партії, Київ 1986, с. 238-239.

ПОЛЯКИ І УКРАЇНЦІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Польсько-українським стосункам під час Другої світової війни надали чіткої форми могутні сили, які змінили долі націй внаслідок глобального характеру змагання за владу й панування, а також спадщина українсько-польського конфлікту, який мав історичні корені, але поглибився внаслідок зростаючих антагонізмів міжвоєнного періоду. Цей конфлікт зростав протягом 1920-их років і після заснування Організації Українських Націоналістів (ОУН) у 1929 році загострився в конфронтацію між польською та українською громадами.

Слід відзначити, що хоча в 1930-их роках помірковані елементи українського політичного спектру пристали б на автономний статус в рамках польської держави, лідери ОУН, організації, яка втішалася підтримкою західноукраїнської молоді, не схвалювали нічого іншого, як тільки незалежну та суверенну українську державу. Своєю репресивною й антидемократичною політикою супроти українського населення польський уряд мимовільно лляв воду на млин радикальних українських елементів.¹

Отож 1930-ті роки підготували ґрунт для трагічних польсько-українських подій Другої світової війни. Зростаюча радикалізація в обох громадах призвела до відкритої конфронтації під час війни, внаслідок якої загинули тисячі людей по обох сторонах. Без того, щоб заглиблюватися в надмірну кількість подробиць, можна поставити основне запитання: чи існувала будь-яка можливість компромісу між поляками й українцями, народами, які обидва претендували на ту саму територію? На жаль, відповідь на це запитання мусить бути негативною тому, що кожний компроміс вимагає принаймні готовності застосовувати політику взаємних

поступок, а такі умови взагалі не існували, принаймні на ранньому етапі війни.

Українці були повністю віддані справі здобуття цілковитого суверенітету над всією українською етнографічною територією в той час, як поляки наполягали на принципі *status quo ante bellum*, тобто становищі, що існувало до війни.² Неспроможні розв'язати територіяльне питання мирними засобами, обидві сторони вдалися до кривавої війни, яка скидалася на етнічну чистку. Отож, політичний керівник Української Повстанської Армії закликав поляків покинути українську землю і перейти за Буг.³ Тим часом поляки, у відповідь на українське насильство, видали летючку, закликаючи українців перейти на Схід — за Збруч.⁴

Кривава війна між цими двома сусідніми народами не була випадковою, а радше результатом взаємного підозріння, антипатії, і насамперед браку пошани один до одного. Отож, напр., принаймні два звіти з Польщі називають українцями тільки тих, хто жив у Радянському Союзі. До українців, які жили в Галичині, території, яку поляки вважали своєю, вони застосовували принизливу назву "русіні", що нагадувало, так би мовити, кривди з боку українців у міжвоєнний період.⁵ Було б наївно вважати, що головні учасники війни, тобто Німеччина й Радянський Союз, не використовували польсько-українського конфлікту. Друга світова війна, оця боротьба між двома тоталітарними недолюдками, завдала безпосереднього удару українсько-польським взаєминам. Польський звіт з квітня 1943 р. натякає на те, що совети були причетними до деяких найкривавіших дій на Волині.⁶ У своїй політиці супроти українців і поляків німці також грали в гру "поділяй і владарюй", таким чином загострюючи уже й без того напружені взаємини між обома народами. Коли, напр., українські поліцейські відділи (приблизно 5,000 чоловік), створені з місцевого населення, покинули свої поліцейські

станіці, щоб приєднатися до українського націоналістичного повстанського руху (19 березня-14 квітня 1943), німці зорганізували польські поліцейські відділи, створені з місцевого населення і з *фольксдойчів* [расових німців] з познаньського регіону. Це саме ті відділи, які приєдналися до німецьких каральних операцій проти українського населення. Йдучи вулицями міст і сіл Волині, члени цих поліцейських відділів говорили по-польському й співали польські пісні, мало що не провокуючи українську реакцію.⁷ Це не означає, що українські акти тероризму проти польського населення були оправданими.

Реальності міжнародних стосунків вимагали, щоб Польський Екзильний Уряд зробив переоцінку свого ставлення до національних меншостей взагалі і до українців зокрема, аби могли висунути легітимні претензії до Східних Територій довоєнного періоду. Уряд таки зробив це у двох окремих заявах з 18 грудня 1939 р. та 24 лютого 1942 р., в яких сказано, що польський уряд має намір гарантувати українцям цілковиту рівноправність у кожній сфері діяльності.⁸ У тому ж дусі взаєморозуміння й співпраці з меншостями, 31 березня 1943 р. Рада Міністрів схвалила резолюцію стосовно українців, в якій уряд пообіцяв українцям усі права, яких вони будь-коли домагалися б, якщо вони схочуть жити у польській державі.⁹ Але саме в цьому крилася проблема — вони хотіли бути незалежними.

Коли ми говоримо про польську або українську позицію, ми, звісно, узагальнюємо і зводимо різні погляди до того, що могло б вказувати на ставлення до цієї проблеми з боку більшості. Мета цієї короткої статті не полягає в тому, щоб проаналізувати політичні програми чи то польської, чи то української груп. Проте, слід зазначити, що детальнішим вивченням цих проблем зайнявся Ришард Тожецький у своїй авторитетній праці під заголовком *Поляки і українці [Polacy i Ukraincy]*.¹⁰

Без уваги на будь-які обіцянки рівноправності для українців у складі майбутньої Польської держави, польський уряд підійшов до українського питання з домінантною позиції, з позиції міжнародного учасника гри, який міг вести справу з українцями, як об'єктом східноєвропейської геополітики. І справді, поляки думали, що в них кращий шанс на те, що вони вийдуть переможцями у їхньому змаганні з українцями за землі колишньої Східної Польщі. Вони сподівалися, принаймні на початку війни, що цього досягнуть в узгодженні з Радянським Союзом і з допомогою західних альянтів.

Що стосується польського ставлення, то доволі показовою є таємна доповідна записка ген. Владислава Сікорського, прем'єр-міністра Польського Екзильного Уряду, яка була відправлена тільки найбільш високопоставленим польським урядовцям. Ця доповідна записка, яка датується 19-им листопада 1942 р., намагається пояснити, що польсько-радянська угода 30 липня 1941 р. не повинна бути тільки тимчасовою угодою, а повинна також стати "поворотним пунктом у житті обох держав та населень, які живуть у них". Посилаючись на скороминущу співпрацю між Петлюрою і Пілсудським, Сікорський сказав, що все завершилося невдачею. "Повернення до будь-якого варіанту такого роду експериментів було б божевіллям".¹¹

Очевидно, політика Сікорського супроти СРСР виключала можливість будь-якого польсько-українського діалогу, мета якого — досягнути порозуміння між обома націями. Здається, що єдине, що могли зробити обидві сторони, було якнайбільше розширити вплив свого підпілля в окупованому регіоні — а ця діяльність призвела до добре удокументованої кривавої конфронтації між поляками й українцями. Водночас польський уряд заохочував польське підпілля домагатися співпраці з українцями й обережно встановлювати зв'язки з

ними, з метою довідатися більше про них. Ці дії ні в якій мірі не повинні зобов'язувати Польщу в політичному чи військовому відношенні тому, що тільки уряд може встановлювати зобов'язуючі угоди.¹² Поляки очевидно вважали, що час сприяє їм і тому вони неохоче давали українцям будь-які зобов'язання.

Все таки в уряді знаходилися особи, які мали позитивніше ставлення до українського питання, напр. Директор Відділу з питань Меншостей, д-р Олгерд Горка, який 21 листопада 1942 р. підготував доповідну записку, в якій закликав уряд Сікорського осудити як фальшиву й недемократичну національну політику Польщі перед Другою світовою війною. "Чи нам це подобається, чи ні, чи польській громадській думці це подобається, чи ні," писав д-р Горка, "залишається факт, що, якщо ми бажаємо воювати політично за повернення усіх наших Східних територій,... ми мусимо публічно й чесно оголосити про основну зміну в нашій політиці супроти українців". Подібний аргумент висунув Станіслав Папроцький у своїй доповідній записці 23 листопада 1942 року. Він уважав, що "не було могутнішого аргументу... на оборону цілісності Польської Республіки... як усвідомлення польсько-українського взаєморозуміння."¹³ Те, що радили обидва ці автори, була саме політика пристосування, яка в майбутньому могла б призвести до примирення між обидвома народами.

Внаслідок посилення насильства на Волині питання будь-якого виду взаєморозуміння з українцями перестало бути суто політичною справою майбутніх кордонів Польщі. Для багатьох воно стало питанням не життя, а смерті. Відгукуючись саме на цю реальність, 11 березня 1943 р. лідер польського підпілля ген. Ровецький повідомив Лондон про те, що українці прагнули розпочати спільні військові операції проти німців і советів та водночас хотіли сприяти

припиненню воєнних дій між поляками й українцями на Волині. На думку ген. Ровецького, українці відмовляться від своїх планів здобуття незалежності в процесі своєї співпраці з поляками. Наприкінці свого донесення ген. Ровецький, натякаючи на те, що польсько-українські переговори не слід далі відкладати, попросив, щоб уряд відправив йому вказівки щодо політичних принципів, якими він повинен керуватися.¹⁴

Ген. Сікорський неприхильно поставився до прохання ген. Ровецького тому, що він проводив інший курс діяльності, основаної на ідеї здобуття територіальної мети Польщі шляхом міжнародних взаємин, наріжним каменем яких було досягнення взаєморозуміння з Росією.¹⁵ Гра Сікорського, в якій ставки були дуже високі, не впливала на ситуацію у східних територіях передвоєнної Польщі. Там кровопролиття й доноси безупинно продовжувалися. Польське підпілля, заявивши, що Польща наближається до перемоги, типово для взаємин між паном і дрібним чиновником, видало пересторогу українцям, закликаючи їх схаменутися, інакше наприкінці війни вони будуть покарані за їхню кримінальну поведінку.¹⁶ Дуже подібним щодо свого змісту був заклик до українського народу, що його видала 30 липня 1943 р. Крайова Репрезентація Політична. Аби уникнути непорозуміння, зміст заклику чітко заявляв, що Польща не відмовлятиметься від своїх Східних Територій. Більше того, автори заклику наказували українцям, що вони не повинні шукати Україну ні в Галичині, ні на Волині, "а на ріці Дніпро, в Києві та в Харкові".¹⁷

Навряд чи тон і зміст цих закликів могли б сприяти покращанню стосунків між обома націями. Зі свого боку українці не виявили чванливості поляків, але все-таки висунули такі ж самі категоричні претензії до Західних територій, в яких українці становили більшість. Саме за таких обставин Митрополит Української Греко-Католицької Церкви Андрей Шептицький, за взаємною згодою з керівництвом бандерівської фракції ОУН, запропонував, що

він візьме участь у зобов'язуючих переговорах з відповідними представниками Польщі. Організація Українських Націоналістів, пропонуючи антинацистську й антирадянську співпрацю, була готова відкласти на пізніше рішення щодо польсько-українського кордону.¹⁸

Українська ініціатива надійшла в дуже критичний період. Радянсько-польські стосунки зазнали величезного напруження внаслідок розкриття могил польських офіцерів у Катинському лісі. Ця національна трагедія перетворилася в дипломатичну катастрофу, коли Радянський Союз зірвав свої стосунки з Польщею. Згодом, в липні 1943 р., ген. Сікорський загинув у загадковій повітряній аварії в Гібралтарі, обставини якої досі не з'ясовані. Польський уряд, що його очолив новий керівник у Лондоні, був змушений не тільки реагувати на міжнародну обстановку, але також знаходити нові підходи до української проблеми. Невідкладність українського питання для польського уряду пояснюється наближенням Червоної Армії після перемоги під Курськом в липні 1943 р.

Не було жодної негайної відповіді від поляків на українську ініціативу. Було чимало причин цього: не останні з них — відстань і проблема проведення нарад за співучастю впливових людей в умовах німецької окупації. Але правдоподібно найголовнішою причиною такої повільної реакції на українську ініціативу, як у Польщі, так і в Лондоні, була незгода між членами польського керівництва щодо найкращого способу ведення справи з українцями. Відомо, напр., що далекосяжні концесії та гарантії, які уряд у Лондоні запропонував українцям своїм рішенням 31 березня 1943 р., викликали певну занепокоєність серед поляків Південносхідного регіону (Галичини). На їхню думку, ці обіцянки українцям були рівнозначні наданню українцям статусу територіальної автономії.

Розкол між урядом у Лондоні та польським підпіллям чітко віддзеркалений у тому факті, що підпільне керівництво модифікувало урядове рішення, датоване 31-им березня, яке повинно було бути оголошене українському населенню, і опублікувало його у формі Заклику до українського народу 30 липня 1943 р.¹⁹

Вищезгаданий заклик ряснів звинуваченнями, погрозами й категоричними вимогами. Він практично звів нанівець позитивні пропозиції рішення з 31 березня. Якщо уважно прочитати Заклик, то не можна не дійти висновку, що метою підпільного керівництва, яке видало Заклик 30 липня, було образити й антагонізувати саме тих людей, з якими лондонський уряд прагнув дійти якогось *modus vivendi*. Переконливим доказом факту, що підпілля не було готове вести переговори з українцями у справі Східних Територій, була відставка ген. Казімежа Савіцького, командира Регіону III Польського Підпілля, який не міг погодитися з інструкціями уряду про те, як трактувати українське питання. Ген. Савіцький вважав, що основою польсько-українських переговорів повинно бути польське ставлення до питання Східної України, беззастережна позиція щодо питання цілісності польських Східних Територій Волині та Галичини, підпорядкування питання меншостей на цих територіях польським державним інтересам, повернення польського майна довоєнного періоду, покарання тих, хто чинив злочини державі й населенню під час війни, і т.д.²⁰

Це була справді трагічна ситуація, в якій опинилися обидві ці нації, коли поляки й українці збагнули, що потребують одні одних для досягнення своїх національних ідеалів, а водночас мучили себе, займаючи позиції, які могли тільки віддаляти одну націю від другої. Отож на конференціях, які відбулися між 1943-1945 роками, учасники висловлювали емоційне зобов'язання й безкомпромісну позицію щодо територіальної

справи в той час, як інші питання стали лише другорядними справами. Тільки учасникам конференції, яка відбулася у Львові в березні 1944 року, вдалося піднести дискусії на вищий рівень. Згідно з протоколом цієї конференції, обидві сторони зійшлися в думках про те, що існування суверенних держав Польщі та України було в їхніх взаємних інтересах, а для безпечного майбутнього обох націй — історичною konieczністю. Представники обох сторін погодилися, що кордони між двома державами визначають суверенні держави Польщі та України. Слід відзначити, що виникли деякі розходження в поглядах, як зазначено в протоколі конференції.²¹ Наступні наради було проведено на основі договорів, досягнених у березні 1944 р.²²

Навіть у той час, як продовжувалися конференції між поляками й українцями, звинувачення й взаємна ненависть залишилися домінантним елементом стосунків між обома народами. Ворожість польського населення до українців у Східній Галичині була віддзеркалена не тільки у взаєминах між окремими особами, але також у підпільній пресі. Будь-який натяк на концесії відкидали апіорі рядові члени місцевого населення.²³ Керівництво українського підпілля, у відповідь на тривалу ворожнечу між обома народами, опублікувало в лютому 1944 р. Заклик до українських поліцейських, настійно прохаючи їх не служити знаряддям німецького імперіялізму, який прагне використовувати польсько-український конфлікт. Автори Заклику, в якому перелічені різні кривди, що їх заподіяли поляки, критикують "польських імперіялістів" але водночас застерігають українців від чинення будь-яких актів насильства проти польського народу тому, що німецькі й більшовицькі імперіялісти використовуватимуть польсько-український конфлікт у своїх власних інтересах.²⁴

В той час, як Червона Армія наближалася до довоєнних польських кордонів, польське політичне керівництво дуже занепокоїлось. Тепер вже їм стало ясно, що західні альянти не будуть підтримувати польські територіяльні претензії і що Червона Армія визначить межі радянської сфери впливу. Мабуть тому поляки нібито поставились більш примирливо до українців. Всупереч комуністичному пануванню, декотрі передові особи в польському уряді виявляли охоту зробити українцям унікальну пропозицію, аби здобути їхню підтримку.

Мова йде про проект, що виник в офіційних польських колах, які — правдоподібно Папроцький — склали план документу п.н. "Нотатка щодо українського питання", датований 10-им січня 1945 р. В Нотатці, яка була написана з наміром представити її на Ялтинській Конференції, сказано, що уряд повинен заявити, що він трактує українців як рівноправних і як спільного господаря спільної держави. В документі також сказано, що уряд повинен на наступному скликанні сейму схвалити закон, який перетворив би Польську Республіку в дуалістичну державу, що складалася б із Польщі та галицько-волинських земель. У новій державі, назви якої ще не було визначено, польська й українська мови втішатимуться цілковитою рівноправністю.

Незважаючи на незвичайні поступки, ця доповідна записка, яка була самокорисливим планом зберегти польську присутність у Східних Територіях, підкреслює, що совети, "прагнучи [заволодіти] Східною Польщею і Волинню, завжди говорять від імени українського народу. Ми мусимо зробити все, щоб викрити в міжнародній громадській думці політику советів супроти українського питання".²⁵

З вищесказаного повинне бути очевидним, що не було жодної реальної можливості, що поляки й українці зможуть дійти погодженості, коли обидві сторони добивалися цілей, які взаємно виключали одна одну.

Поляки прагнули відтворити незалежну Польську Республіку в межах кордонів, які існували до Другої світової війни, і з цією ціллю Польський Екзильний Уряд робив значні зусилля у сферах домашніх та закордонних справ.

Метою українського націоналістичного руху було створення незалежної української держави в межах етнографічної української території. В результаті, поляки й українці воювали за ту саму територію, і ні поляки, ні українці не були готові добиватися компромісу в цій справі. Проведені розмови й конференції були важливим відходом від політики сили, але вони тільки обминали цю справу. Проблема залишилася невирішеною на час війни.

Посилання

1. За іншою загальною вступною інформацією, див. Peter J. Potichnyj, ed., *Poland and Ukraine: Past and Present*], Канадський Інститут Українських Студій, Едмонтон, 1980. Також Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість, Київ, 1993, ст. 232-248.
2. Ришард Тожецький [Ryszard Torzecki] подає доволі обширну документацію про польське ставлення до цієї справи. Див. його *Kontakty Polsko-Ukrainskie na tle problemu Ukrainkiego w polityce Polskiego Rządu Emigracyjnego i Podziemia (1939-1944)* у *Dzieje Najnowsze, Rocznik XIII*, 1981, ст. 319-327.
3. Див. *Studium Polski Podziemnej w Londynie* (відтепер SPPL), AK 7332/43.
4. Див. SPPL, 162/58.
5. Див. *Sprawozdania Delegata Rządu, Instytut Historyczny im. Gen. Sikorskiego*, A.9. III, 1/10, ст. 265. Також *Stosunek do Ukraińców i Rusinów*, у SPPL, AK 2698/41.
6. Див. *Sprawozdania sytuacyjne z kraju*, в SPPL, т. IV, ст. 82.
7. Див. *Stosunki Polsko-Ukrainskie w kraju* в *Instytut Historyczny im. Gen. Sikorskiego* (відтепер IHS). A. 11.851b/8, ст. 3, A.9.III.1/22. Також SPPL, AK 6307/43 і AK 6744/43.
8. Див. IHS, A. 11.851/b26.
9. За подробицями Резолюції, див. IHS. A.11.851 b/26.
10. Пор. Ryszard Torzecki, *Polacy i Ukraińcy: Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Варшава, 1993, ст. 167-197.
11. Див. IHS, A.11.851 b/26.
12. *Armia Krajowa w dokumentach, 1939-1945*. Лондон, 1970, т. I, документ 73, ст. 298-299, також т. I, документ 81, ст. 309.
13. Див. IHS, A.11.851 b/26.
14. Див. SPPL, AK 1217/43. Ришард Тожецький аргументує, що поляки вважали, що українці змінять своє ставлення, як тільки вони переконаються в тому, що Німеччина програє війну і Червона Армія

почне наближатися до старих кордонів. В цих умовах вони волітимуть жити у кордонах польської держави. Див. Ryszard Torzecki, Kontakty Polsko-Ukrainskie...в цитованій праці, ст. 332.

15. SPPL, АК 1217/43.

16. Див. Wyciągamy reke i ostrzegamy. IHS, A11.851 b/8.

17. Там же.

18. Див. SPPL, Oddzial VI, Teczka: Stosunki polsko-ukrainskie 1943.

Цей документ було опубліковано в праці Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945, Лондон, 1973, т. II, документ 399, ст. 474.

19. За подробицями див. Ryszard Torzecki, Kontakty Polsko-Ukrainskie, в цитованій праці, ст. 338.

20. Там же, ст. 339-340.

21. Архіви Української Головної Визвольної Ради, Ш. 8-8.

22. Див. Mykola Lebed, . Kwestii Stosunkow Miedzy Ukrainskim i Polskim Podziemem Antyniemieckim w Latach 1942-1944, в журналі “Сучасність”, Літо 1985, ч. 1-2, в польській мові, ст. 161-162.

23. Див. Torzecki, Polacy i Ukraincy, ст. 184-185.

24. Архіви Української Головної Визвольної Ради, Б. 2/2.

25. Див. IHS, A.11. 851 b/29.

УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ ПІД ЧАС СОВЕТСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙ

Намагаючись осмислити українсько-єврейські взаємини, науковці стикаються з кількома перешкодами, найбільш турбуючою з яких є питання достовірності і відсутність історичних доказів. Тому, що наявні джерела на цю тему неповні і часто суперечливі, неможливо відтворити об'єктивні дані про минуле. Більше того, часто знаходяться непідтверджені звіти і стереотипні оцінки, які вказують на те, що українсько-єврейські взаємини це справа як і психологічна, так і історична. Внаслідок цього різні автори, вдаючись до фрагментарних і часто сумнівних свідчень, створили негативні стереотипи, емоційно забарвлені приховані натяки яких призвели до того, що єврейська та українська спільноти перебувають і до сьогодні в стані постійної конфронтації.

Не слід також забувати, що відносини між євреями й українцями майже ніколи не були вільні від зовнішнього втручання: завжди був певний чинник — пануюча влада, яка мала вирішальний вплив. У минулих століттях це були Польща і царська Росія, а в двадцятому столітті, зокрема в 1930-их роках і під час Другої світової війни, українсько-єврейські стосунки опинилися в тіні нацистської Німеччини та Советського Союзу. Обидві ці держави загострювали місцеві суспільні та економічні напруження, сприяючи ідеологічній нетерпимості та політичній конфронтації.

Крім цих двох проблем, що їх неважко визначити, невидима стіна завжди відмежовувала обидві ці спільноти: взаємна підозра, релігійні упередження, етноцентричні переконання і цінності, як також популярні міти перешкоджали українцям і євреям торувати шлях до справжнього порозуміння. Результатом цього є відсутність спілкування і жодній

спільноті не вдалось підвестися на вищий моральний щабель, щоб зрозуміти і співчувати проблемам і прагненням других. Будучи нібито жертвами своєї власної історії, обидві групи не можуть — чи, мабуть, не хочуть — визволитися від свого минулого.

Цю українсько-єврейську дилему дуже проникливо схарактеризували канадські науковці Говард Астер і Петро Потічний як "дві самотності", що живуть обабіч, але ніколи не стають сусідами у справжньому розумінні цього слова.¹

Політична активістка і член польського Сейму Мілена Рудницька так прокоментувала відчужені взаємини між євреями й українцями:

"У міжвоєнний польський період [в Галичині] як українські, так і єврейські спільноти жили самотнім життям, відмежовані одна від одної стіною взаємного обурення. Дивним є те, що навіть політичні керівники, які співпрацювали поміж собою у Варшаві, не утримували ні політичних, ні особистих зв'язків між собою у Львові. Вони навіть не сідали за спільний стіл, щоб роз'яснити й вирішити спільні скарги і спільні претензії".²

Друга світова війна принесла єврейському народові безпрецедентну трагедію, але також і тяжкі випробування для українського народу. З хвилини, коли розпочалася війна, українці в західних областях опинилися без політичного керівництва, адже політичні партії, які користувалися значною підтримкою в 1930-их роках, припинили своє існування. Владний вакуум, який виник внаслідок цього, поволі заповнила нова динамічна і швидко зростаюча сила — Організація Українських Націоналістів, головна мета якої була створити незалежну і суверенну українську державу. Саме ця організація згодом відстоювала українські політичні прагнення під час і після війни.³

У квітні 1941 р. ОУН провела свій другий конгрес у Кракові. Одна з резолюцій, схвалених конгресом, стосувалась євреїв:

"17. Жиди в ССРСР є найвідданішою підпорою пануючого большевицького режиму та авангардом московського імперіялізму в Україні. Протижидівські настрої українських мас використовує московсько-большевицький уряд, щоб відвернути їхню увагу від дійсного спрчинника лиха і щоб у час зриву спрямувати їх на погроми жидів. Організація Українських Націоналістів побороє жидів як підпору московсько-большевицького режиму, освідомлюючи рівночасно народні маси, що Москва це головний ворог".⁴

Покійний американський історик, Филип Фрідмен, дійшов висновку, що вищезгадана цитата є "клясичним нацистським антиєврейським утотоженням "євреїв з більшовиками"⁵. Проте, Фрідмен надто спрощував цю проблему, звівши популярне сприйняття "євреїв-більшовиків" до цієї поверхової нацистської та антиєврейської формули.⁶ Можливо, що резолюція ОУН могла віддзеркалювати погляди деяких українців, незалежно від нацистської ідеології. Але що найважливіше, це потреба з'ясувати питання, чи популярне сприйняття (яке є глибоко закорінене у багатьох інших народів, зокрема у Східній Європі), таки має фактичне підґрунтя.

Загальне сприйняття євреїв як агентів більшовизму призвело до насильницьких масових вибухів проти євреїв під час початкових стадій війни між Німеччиною і Советським Союзом. Правдоподібно, це насильство було радше реакцією на ситуацію — наслідки советського панування, ніж на політичну резолюцію ОУН. Як зазначив Фрідмен, ця резолюція перестерігала "проти єврейських погромів, тому що такі акції тільки лляли воду на московський млин".⁷

Протягом своєї дворічної боротьби з нацистами, ОУН змінила свою ідеологію в кількох важливих відношеннях. Ці зміни були формально схвалені на Третньому Зборі ОУН, який відбувся в серпні 1943 р. Учасники Збору не тільки прийняли принцип демократії як основну доктрину майбутньої української держави, але також змінили свою позицію щодо національних меншин в Україні.

Антиєврейську резолюцію попереднього Збору було скасовано і замінено такою, яка забезпечувала рівні права всім національним меншинам в Україні.

Ідеї демократії та рівноправності для всіх національних меншин були повторені ще більш виразно в Конституції Української Головної Визвольної Ради, яка була створена в 1944 р.⁸ Ця нова організація мала завдання стати революційним урядом, керуючи як і ОУН, так і УПА у боротьбі за українську незалежність. Позиція ОУН супроти євреїв розповсюджувалась у таких офіційних підпільних органах, як журнал "Ідея і Чин", в якому з'явилась стаття, яка закликала членів ОУН "ліквідувати прояви шкідливого чужоземного впливу, зокрема німецькі расистські поняття та практики", скеровані проти євреїв.⁹ Як видно, ця зміна орієнтації дала практичні наслідки для українсько-єврейських взаємин. У березні 1942 р. в німецькому звіті повідомлялося: "У Житомирі, Кременчуку і Сталіно заарештовано декількох прибічників Бандери за спроби схилити населення до підтримки ідеї політичної незалежності України. Водночас було встановлено, що група Бандери забезпечила фальшивими паспортами своїх членів та євреїв, які працюють в їхньому русі".¹⁰

Існують також дані про те, що сотні євреїв, а можливо й тисячі, вступили до лав УПА, виконуючи функції лікарів, дантистів, шпитальних доглядачів, фармацевтів та ремісників. На жаль, ці дані не підтверджені і науковці не повинні

покладатися на свідчення, яких неможливо перевірити.¹¹ Що не піддається сумніву, то це той факт, що євреї служили в УПА, виконуючи різні функції. Питання членства євреїв у лавах УПА ілюстроване надзвичайною історією д-ра Стелли Кренцбах, дочки рабина, яка працювала медсестрою і розвідницею в УПА від 7 листопада 1943 до часу, коли українські повстанці перетяли кордон, прибуваючи в британську зону в жовтні 1946 р.

У своїх спогадах д-р Кренцбах пише: "Те, що я сьогодні живу й усю снагу своїх 38-ми літ віддаю вільному Ізраїлю, я завдячую, очевидно, лише Всевишньому й УПА".¹²

Здається, що кількість євреїв у лавах УПА була така чисельна, що для них були створені спеціальні табори, де вони могли займатися своїми ремеслами. Як твердить Фрідмен, в одному таборі, що знаходився біля Пориця на Волині, жило сто євреїв. Більший табір, в якому жило приблизно 400 євреїв, був розміщений у волинському містечку Кудринки, за тридцять кілометрів від Тучина. Наприкінці війни залишилося тільки сімнадцятеро євреїв; решта, очевидно, загинула.¹³

Отож, ні український підпільний рух, ні будь-які інші організації не проводили в життя антисемітських програм чи політики. Вони охоче приймали євреїв до своїх лав і захищали їх від нацистських переслідувань, без уваги на загальне сприйняття євреїв, як прибічників комунізму.

Звичайно, таке сприйняття сприяло антисемітським ставленням і грало на руку нацистів, які сподівалися таким чином залучити представників різних народів Східної Європи — не тільки українців — до антиєврейських кампаній. Німці керувалися політикою створення враження, що насильство проти євреїв ініціюють не вони, а місцеві жителі.

Ця політика описана у звіті *Айнзацгрупи А*:

"...До ініціювання погромів проти євреїв у перших годинах після захоплення спонукували корінні антисемітські сили, хоча ця спонукка виявилася дуже важкою. Виконуючи накази, поліція безпеки мала на меті вирішити єврейське питання шляхом всяких можливих засобів і з найбільшою рішучістю. Однак, було бажано, щоб німецька поліція безпеки не з'являлась відразу, принаймні на початкових стадіях, оскільки надзвичайно суворі заходи могли б схвилювати навіть німецькі кола. Треба було показати світові, що саме корінне населення заініціювало першу акцію, природно зареагувало на гноблення з боку євреїв протягом кількох десятиліть і на терор, вчинений комуністами протягом попереднього періоду".¹⁴

Таким чином, народи Східної Європи мали служити пішаками своїм німецьким зверхникам¹⁵, і в деяких випадках люди таки це робили. На початку советсько-німецької війни було відносно легко це робити, тому що відступаючі загони НКВД покидали тюрми, заповнені понівеченими трупами молодих українських в'язнів. Звіти *Sicherheitspolizei und SD* (Поліції безпеки і Служби Безпеки/СД/) змальовують суцільну картину жахів: у Стрию знайдено 150 трупів; у Львові 5,000; у Добромилі 82; у Самборі 520; у Луцьку 2,800; у Золочеві 700; у Любліні 100; у Крем'янці 100-150; у Дубні, де відбулось "*ein schweres Blutbad*" (страшне кровопролиття); у Тернополі 600 та у Вінниці 9,432¹⁶. Навіть цей неповний список жахів виразно вказує на те, що радянська влада вчинила на українській території злочин проти людства, який заслуговував би власного нюрнберзького процесу.¹⁷

Зі свого боку, німці швидко звинуватили євреїв у тому, що вони були співзмовниками і виконавцями цих злочинів, а в той час деякі українці звинуватили євреїв у активній участі в советських злочинних акціях. Наслідком цього насильницької дії проти євреїв відбулися в деяких містах, в яких НКВД заподіяв масові вбивства.

Те, що деякі українці сприймали євреїв як прислужників більшовиків, не було явищем безпідставним, бо доволі значний рівень єврейської участі в комуністичному русі та в пізнішому советському уряді є задокументованим фактом. Леонард Шапіро, визначний британський советолог, писав:

"До того часу, як більшовики захопили владу, єврейська участь на найвищому рівні Партії була значною. Із двадцяти одного члена Центрального Комітету, п'ять були євреї — серед них Троцький і Свердлов, справжній керівник невеликого, але вирішального, секретарського апарату Партії... Але на нижчих рівнях партійного апарату кишіло євреями — зокрема в ЧК та його наступників, ГПУ, ОГПУ та НКВД... Важко подати адекватну причину кількісної переваги євреїв в ЧК. Може бути, що, потерпівши від рук колишніх царських властей, вони хотіли захопити собі кермо влади у новій державі".¹⁸

Проблема такого сприйняття євреїв з боку українців та інших не-євреїв у Східній Європі зовсім не нова, і події, які мали місце відразу перед Другою світовою війною, лише її загострили. Досі, однак, не опубліковано жодної наукової праці про це важливе і дуже складне питання і тому сьогодні неможливо зробити остаточний висновок про характер єврейської й української поведінок під час Другої світової війни. Було б так само образливо натякати, що весь єврейський народ відповідає за злочинні дії проти українців, вчинені євреями, котрі активно підтримували советів, як твердити, що всі українці є відповідальні за антисемітські вчинки декількох.

З цим питанням пов'язане часто повторюване звинувачення у співпраці українців з нацистами під час Другої світової війни. Справа етичної поведінки людей, які перебувають під пануванням чужоземної держави, є давньою проблемою.¹⁹

Для більшості людей, які були під такою окупацією, колябораціонізм завжди був питанням виживання.

Під час Другої світової війни колябораціонізм набув негативного відтінку значення, віддзеркаленого навіть у його лексичному значенні — "співпраця з ворогом". Однак, для застосування цього визначення, поняття ворога мусить бути ясне. Західні держави, в тому числі Франція, Голляндія і Бельгія, втратили свій національний суверенітет унаслідок німецького завоювання й окупації: у їхньому випадку ворога можна було легко впізнати. У Східній Європі та на підсоветських територіях (крім Російської Республіки) великі частини населення вважали советську владу продовженням російської імперіалістичної держави, і тому Советський Союз був наднаціональним союзом, який маскував окупаційну владу.

З уваги на високий рівень національної свідомости, підтверженої сталінським тиранічним правлінням, населення неросійських республік вважало советський уряд ворогом і надію на своє національне визволення покладало на чужоземні держави, включно з Німеччиною²⁰. В цьому контексті, коляборантом міг бути той, хто співпрацював із советськими властями. Щоправда, Советський Союз був на боці переможців, які визначали коляборантів як тих, хто співпрацював з іншою стороною — з Німеччиною або Японією. А тому, що вони були ворожими державами, саме поняття співпраці набуло негативного значення. В таких умовах влада стає остаточним джерелом виправдання.

Внаслідок цього, колябораціонізм, або співпраця з окупантом, став світовим явищем під час Другої світової війни. Наприклад, більшість керівників на Філіппінах співпрацювала з японцями у встановленні Філіппінської Республіки 14 жовтня 1943 р.²¹

Все-таки, колябораціонізм був набагато складнішою справою в Європі, ніж у Азії. Крім тих, хто співпрацював з німцями з метою здобути владу, фінансову користь чи спеціальні привілеї, або щоб улегшити собі тягар окупації, деякі західноєвропейці вважали нацистську ідеологію привабливою. Фашистські рухи в Західній Європі користувалися широкою підтримкою і вони мали глибокий вплив на західноєвропейські суспільства, зокрема під час німецької окупації. У Франції, напр., колябораціонізм був не тільки частиною національної політики за режиму Віші, але це явище також сприяло виникненню кількох політичних партій, метою яких була співпраця з Німеччиною, а наріжним каменем їхніх політичних програм — перемога німців.²²

Розрізняючи між ідеологічними та не-ідеологічними коляборантами, американський історик Бертрам Гордон використовує терміни коляборант і колябораціоніст. У Франції колябораціоністи були віддані справі перемоги Третього Райху й активно співпрацювали з тією метою.²³ В Україні взагалі не було колябораціоністів, зваблюваних нацистською ідеологією, або нібито непереможною силою політики *Griff nach der Weltmacht* (захоплення світової влади). На відміну від французів, бельгійців, голляндців та росіян, українці не створювали фашистських організацій чи молодіжних рухів, які пропагували колябораціонізм з Німеччиною.

Хоча українці не були колябораціоністами, серед них напевно було чимало таких, які волею-неволею співпрацювали з німцями. Вони платили податки, виконували зернові норми, їздили на роботи до Німеччини і займали адміністративні пости. А що важливіше, українці ставали в ряди різних місцевих допоміжних поліцейських формувань²⁴ Галицька Дивізія була зформована з метою стати ядром української національної армії.

Проте, важливо зазначити, що українська співпраця не мала на меті служити німецьким інтересам. Документи з цього періоду не залишають жодного сумніву, що ціллю всіх українських угруповань було сприяти українським національним інтересам.²⁵ Більше того, саме із-за цієї причини ООН зробила виклик німецькій окупаційній владі, яка залишала за собою право приймати політичні рішення на українській території.²⁶ Армстронг доводив, що український "колябораціонізм" був прагматичний: німці виступали проти статус-кво, під час, коли ООН мала рішучий намір створити незалежну українську державу без уваги на німецькі політичні пляни для України.²⁷

Отож, в той час, як ООН була фактором у сприянні колябораціонізму серед українців перед війною і під час першої фази советсько-німецької війни, вона була першою, яка активно виступила проти німецької політики²⁸, таким чином заперечуючи саме поняття колябораціонізму. Головним моментом українського опору німецькому пануванню було створення Української Повстанської Армії, яка розпочала збройну боротьбу проти нацистських окупантів.²⁹

Зовсім іншою справою був неполітичний колябораціонізм, добровільний чи недобровільний, активний чи пасивний. Американський політолог Стенлі Гоффман твердить, що було майже стільки само різних форм колябораціонізму, скільки ж і практиків.³⁰ До того ж, у будь-якій окупованій країні колябораціонізм був неминучим фактом життя. Хоча євреї були приречені на знищення, вони також були змушені коляборувати у створенні так званих Юденратів (*Judenrat*: самоврядні єврейські ради, які мали обов'язок допомагати проводити в життя нацистські накази стосовно євреїв) та єврейської поліції в гетто.³¹ Зокрема, члени єврейської поліції в гетто були змушені виконувати функції, які напевно ставили їх перед важкими дилемами. Історик Айзея Транк описує їхню діяльність:

"... На них було покладено найбільш нелюдські завдання... допомагати німецькому ворогові тугіше затягувати петлю на ший єврейських жертв... Поліцаї збирали грошові датки і податки; вони допомагали у проведенні рейдів, вартуванні та конвоюванні зголоднілих, психічно виснажених, людей по дорозі до місць примусової праці... Вартові єврейської поліції в гетто становили внутрішню охорону біля огорож навколо гетто... Єврейська поліція проводила рейди та арешти мешканців, приречених на транспортування до таборів праці... На останніх стадіях існування гетто єврейська поліція мусіла також допомагати в "переселенських акціях". Коротше кажучи, єврейську поліцію почали ототожнювати з нелюдською жорстокістю нацистського режиму гетто".³²

Так звана українська, або точніше місцева поліція, також була частиною німецького уряду, оскільки її члени виконували накази німецьких властей та в інтересах німецької держави. Але, на відміну від єврейської поліції в гетто, уповноваження якої були обмежені до євреїв, українська допоміжна поліція, за наказом німців, могла брати участь у переслідуванні євреїв; деякі поліцаї навіть брали участь у їхній страті. Подібно до інших націй, українці мали своїх негідників, поведінка яких заплямила добре ім'я українського народу, хоча вони аж ніяк не представляють загал українства. Німецький уряд просто скористався з послуг кримінальних елементів, що їх можна знайти в кожному суспільстві.

Все-таки, як у цивільній адміністрації, так і в місцевій українській допоміжній поліції знаходилися добрі люди, а то й навіть героїчні постаті, які ризикували своїм життям, допомагаючи євреям. Одним із таких був Сениця, мер Кременчука. За допомогою о. Романського, українського православного священника, Сениці вдалося врятувати євреїв за допомогою хрещення і видавання їм фальшивих документів.³³ Не менш цікавий епізод стосується Вавринюка,

українського офіцера поліції у Львові, який переховував єврейку, Клару Цімелс-Тропер, у себе в хаті. Його відважний і безкорисливий вчинок врятував їй життя.³⁴ Це лише два приклади (задокументовані свідчення яких зберігаються в архіві цього автора) українців, які займаючи офіційні посади, допомогли євреям пережити Голокост.

В той час, як німці проводили свою політику винищення євреїв та циган, українська нація також боролася з проблемою тривалого спустошення своїх економічних і людських ресурсів. Згідно зі советськими даними, німці знищили і спалили 714 містечок і 28,000 сіл, внаслідок чого приблизно десять мільйонів жителів України опинилися без даху над головою. Від рук німців загинуло від п'яти до семи мільйонів цивільного населення і військовополонених.³⁵ Інші українці загинули в боях з німецькими військами, Червоною Армією і советськими партизанами та в лавах УПА. Очевидно, українці не були байдужими спостерігачами; хоч-не-хоч вони брали участь у трагічній драмі Другої світової війни.³⁶

Дуже багато українців, зокрема члени ОУН, загинули в концентраційних таборах.³⁷ Крім того, приблизно 2.3 мільйона українців було примусово вивезено до Німеччини, де вони працювали у найважчих умовах в сільських господарствах і на заводах, які часто бомбардувала західна авіація.³⁸ Серед робітників були діти, яких німці експлуатували приблизно так само, як дорослих. Дійсно, жалюгідне становище дітей є одним з найтрагічніших аспектів війни. Метою німецької політики *Heu-Aktion* на територіях східної України було захопити приблизно 40-50 тисяч дітей у віці від 10 до 14 років, призначених для "німецьких ремесел як підмайстри, яких мали використовувати як кваліфікованих робітників після дворічного вишколу"³⁹. Подібну акцію було проведено в Галичині, де німецькі власті мали на меті завербувати 135,000 робітників. Молоді до 17 років мали

служити помічниками СС, а старша віком молодь була призначена до Галицької Ваффен-СС Дивізії.⁴⁰ Таким чином, українці повною мірою постраждали від рук нацистів.⁴¹

Проте, посеред цього жахіття були жінки і чоловіки, які, ризикуючи власним життям і життям своїх сімей, рятували євреїв. Мабуть ніколи не буде встановлена точна кількість цих рятівників, бо більшість звітів подає прізвища тільки тих, кого німці знайшли і стратили. Дуже мало відомо про тих, яких німці не знайшли, тому що євреї не вважали відповідним прилюдно виступати й ідентифікувати своїх рятівників.

Филип Фрідман пише, що певну ідею про тих українців, які, ризикуючи своїм життям, рятували євреїв, можна зачерпнути з офіційних німецьких плакатів зі списками страчених осіб та причин їхньої страти. Ці плакати вказують, що від жовтня 1943 до червня 1944 приблизно 1,541 українця було покарано смертю. Більшість із них була страчена за приналежність до ОУН та УПА, але приблизно сто українців переховували євреїв, або допомагали іншим способом. Як твердить Фрідмен, ця кількість була значна, адже вона вказує на далеко більшу участь у цих діях.⁴²

Після війни дехто потрудився зібрати свідчення про тих людей, які рятували євреїв. Йосиф Шварц, який зібрав свідчення євреїв, котрі вижили, подає прізвища одинадцятьох героїв-українців. Одна з надзвичайних розповідей стосується Олександра Кривояза зі західноукраїнського міста Самбір, який врятував 58 євреїв.⁴³ Роман Білецький і його батько Левко переховували 23 євреїв, які таким чином врятувались від загибелі.⁴⁴ Український лісничий розповідає про те, як група двадцяти п'яти українців і п'ятеро поляків допомогли 1,700 євреям заховатися в лісах.⁴⁵ Інші переховувалися в монастирі чину українських Студитів. Було багато інших випадків, коли українці, *під загрозою смерті*, пробували рятувати євреїв. Базуючись на спогадах, Фрідман описує декілька таких випадків.⁴⁶

Зміст листа, наведеного внизу, ілюструє індивідуальний героїзм в обороні євреїв:

"Щодо питання ставлення українського населення до євреїв під час Другої світової війни, я хотіла б задокументувати наступні факти, що стосуються нашої родини:

1. У 1942 р. український священник Ковч... у Перемишлянах, поблизу Львова, охрестив мого брата і мене з метою видати нам християнські (арійські) документи. Він робив ці речі так масово, що сам був арештований німцями, депортований до Авшвіцу, де його замордували.

2. Українська родина Соколюків (зі села Борщів, поблизу Перемишлян) переховувала нас (мою маму, мого брата і мене) протягом трьох місяців — від червня до вересня 1943-після ліквідації гетто в Перемишлянах і таким чином врятувала нам життя. Вони це зробили цілковито задармо" ⁴⁷.

В архівах Яд Вашем в Ізраїлі авторів цієї статті вдалося ідентифікувати кількох інших українців, які допомогли євреям, даючи їм притулок або харчі. Йона Олівер із Мізоча розповів про кількох українців, які допомагали євреям. Крім Данила Рибачака, Олівер згадав про М. Пачибулу, який переховував Й. Бронштейна, і про неназваного українця, який переховував не тільки Бронштейна, а також п'ятьох інших євреїв. ⁴⁸

У своїх довгих спогадах Германн Ценнер розповідає про те, що він спостеріг у Коломиї, Рогатині, Городенці і Товстому (Тлустому). Він також розповідає про свої пригоди з Франком Соловим, українським селянином з Добки, який не тільки переховував Ценнера але також допоміг йому утримати зв'язок з його родиною. ⁴⁹

Такі безкорисливі особи підтверджують віру в людство. Що спонукало українців, брата і сестру, Ореста Загайкевича і Галину Мельничук, переховувати Егека й Еду Шафлерів? Яким сильним мусіло бути почуття любови і дружби Люби-Чолган до її приятельки Міни Шульстер, що вона ризикувала своїм життям та життям своєї родини, щоби спасти її від нацистських млинів смерти? Пані Сай-Чолган була дійсно "Жінкою хоробрості", як її схарактеризував автор в газеті *The Jewish Standad*. В чому полягає "суть доброти" ?⁵⁰

Роля Української Греко-Католицької Церкви та Митрополита Андрея Шептицького займає особливе місце в історії українсько-єврейських взаємин. Відважна позиція Шептицького, який виступав проти переслідування євреїв, мабуть неперевершена у всій Європі. Коли нацисти почали втілювати в життя свою політику геноциду проти євреїв, митрополит в лютому 1942 р. відправив до Гайнріха Гімmlера листа, в якому він рішуче запротестував проти цієї політики та проти використання української допоміжної поліції.⁵¹ Гімmlерові не сподобався лист Шептицького і його канцелярія відправила листа до Львова для відповідного відреагування. Німці опинилися в скрутному становищі, адже арешт Шептицького викликав би вибухову ситуацію в Галичині. У відплату німці припинили діяльність львівської Української Національної Ради, почесним головою якої був Митрополит Шептицький.⁵²

Проблема в тому, що не тільки німці винищували євреїв. Деякі українці, зокрема члени місцевої поліції, також брали участь у переслідуванні та вбивстві євреїв. Саме до них Шептицький апелював у своєму пастирському посланні з листопада 1942, п.з. "Не убий". У цьому посланні, яке було відчитане у всіх церквах замість недільної проповіді, Шептицький погрожував Божою карою, адже той, хто "проливає неповинну кров свого ворога, політичного

противника, є таким самим чоловіковбивником, як людина, що це робить для рабунку, і так само заслуговує на кару Божу і на клятву Церкви".⁵³

Намагаючись допомогти євреям, Шептицький став безпосередньо причетним до рятувальних операцій. Використовуючи свою високу посаду і церковну організацію, він залучив 550 монахів і монахинь до операції порятунку 150-200 єврейських дітей.⁵⁴ Найближчими партнерами митрополита в цьому подвигу були його брат Климентій, архимандрит Студитських монастирів, і його сестра Йосифа, ігуменя жіночих монастирів.

Одним з хлопців, врятованих Митрополитом Шептицьким, був Курт І. Левін, син львівського рабина, який описав цю рятувальну операцію:

"Ця робота рятування євреїв стала можливою тільки завдяки співпраці невеликої армії монахів і монахинь, разом з кількома священиками. Вони зібрали євреїв у своїх монастирях і жіночих монастирях, сиротинцях і лікарнях, ділилися своїм хлібом із втікачами, і були їхніми супровідниками, цілковито нехтуючи небезпеку із-за спілкування з євреями... Деякі з них, яких Митрополит Шептицький навчав і був для них взірцем, досягли нового рівня в духовному житті, розповсюджували серед народу вчення свого великого Князя і Церкви та йшли його слідами у всьому. Це були ті, хто був найактивнішим у подаванні допомоги й утіхи цюкованим втікачам. Інші, які ніколи не були цілковито вільні від своїх антиєврейських упереджень, все таки допомагали євреям, відчуваючи відразу до німецької жорстокости. Були і байдужі, але, отримавши заклик допомагати, вони радо і самовіддано послухалися того заклику. Всі вони, без уваги на мотиви чи ставлення, однаково поділяли серйозну небезпеку і допомагали євреям, даючи їм притулок і харчування.

Але найважливіше те, що вони давали моральну підтримку тим, яких вони переховували, і давали зацькованим євреям, позбавленим всяких людських прав і позбавлених будь-якого захисту, можливість відчутти, що вони комусь потрібні, і таким чином допомогли їм відродити їхню віру в людство. Своєю мовчанкою ті монахи, монахині і священники зберегли свою віру. Протягом двох довгих років жоден сторонній не знав про євреїв, які переховувалися в кожному монастирі і навіть у приватній резиденції митрополита".⁵⁵

Серед п'ятнадцяти євреїв, які переховувалися в резиденції Шептицького, був Ісаак Левін, брат Курта Левіна, і Давид Кагане, який протягом трьох років навчав монахів гебрейської мови і працював у митрополичій бібліотеці.⁵⁶

У своїх спогадах про зустрічі з Шептицьким, Ісаак Левін згадує одну розмову, під час якої митрополит сказав йому таке:

*"Я хочу, щоб ви були добрим євреєм; я не рятую вас заради вас самих. Я рятую вас для вашого народу. Я не сподіваюся жодної винагороди ані не вимагаю, щоб ви прийняли мою віру"*⁵⁷. Спогади Рабина Давида Кагане ясно вказують на пошану, яку Митрополит Шептицький завоював собі своєю діяльністю:

"[Шептицький] був одним з найбільших гуманістів в історії людства і напевно найбільшим другом, якого будь-коли мали євреї... Якщо митрополит був готовий наражувати на небезпеку своїх священників, монахинь і свої церкви, то це значить, що він був спонуканий до того справжнім нерозбавленим християнством, любов'ю до нашого єврейського народу і почуттям національної відповідальності. Він усвідомлював, що вороги українського народу покvapляться звалити вину за дії

погромників і поліцейських мерзотників на весь український народ. Отож, це був святий і священний обов'язок кожного національно свідомого українського інтелігента і священика врятувати якомога найбільше євреїв" ⁵⁸.

Курт Левін високо цінив моральний характер Шептицького, його керівництво і відданість християнським принципам:

"Друга світова війна була початком божевілля світу, що ми й бачимо сьогодні, і для мене та для вас це привілей мати можливість бачити такого чоловіка [як Шептицький]; це наче торкання зірок і ми отримуємо духовне піднесення від цього... Це найкращий сонячний промінь людяності, найміцніший промінь релігії та віри" ⁵⁹.

Крім операцій порятунку євреїв, що їх втілив в життя Митрополит Шептицький, поодинокі українські священики також доклали чимало зусиль до цих заходів. Священик Марко особисто врятував сорок єврейських дітей.⁶⁰ Филип Фрідмен називає кількох інших священиків, які різними способами рятували євреїв. Навіть у далекому французькому місті Марсей український священик, Валентин Бакст, переховував євреїв у своїй церкві та видавав їм фальшиві "арійські посвідчення", водночас задовольняючи духовні потреби українських портових вантажників.⁶¹

Так отже, історія українсько-єврейських відносин під час Другої світової війни багатостороння. Проблеми між цими двома групами мають своє коріння в минулих соціальних, економічних і політичних взаєминах, що зформували сприйняття і ставлення українців та євреїв і внаслідок яких обидва народи зайняли ворожі позиції.

Обидві групи створили колективні взаємні стереотипи, часто напівмітичного характеру, які не тільки впливали, але

й визначали їхні ставлення і поведінку. Жаль, що такі стереотипи підтверджують різні автори і науковці, які надають їм авторитету і респектабельності.⁶² Відсутнім у більшості писань на цю тему є стриманість, увага до подробиць, історичний контекст і розуміння політичних прагнень іншої сторони. Дуже можливо, що ніхто ніколи не напише повної історії бурхливих подій Другої світової війни, але ми можемо зробити вклад у неї, усуваючи неправильні уявлення і перекручення, які унеможливають створення зрівноваженого погляду на минуле.

Посилання

1. Howard Aster and Peter J. Potichnyj, *Jewish-Ukrainian Relations: Two Solitudes* (Єврейсько-українські взаємини: дві самотності) (Oakville, Ont., Canada: Mosaic Press; New York, N.Y., U.S.A.: Distributed in the United States by Flatiron Books, c1983).

2. Мілена Рудницька, "Помер д-р Еміль Зомерштейн, колишній лідер галицьких жидів", *Свобода* (Джерзі Ситі), 5 липня 1957.

3. Про історію ОУН та її ролю під час Другої світової війни див. John A. Armstrong, *Ukrainian Nationalism*, 2nd rev. ed. (Littleton, Colo.: Ukrainian Academic Press, 1980).

4. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. (без місця: Вид. Закордонних частин Організації Українських Націоналістів, 1955), с. 36.

5. Philip Friedman, "Ukrainian-Jewish Relations during the Nazi Occupation" (Українсько-єврейські стосунки під час нацистської окупації), *YIVO Annual of Jewish Social Science* 12 (1958-9): 265.

6. Ототожнювання євреїв з комунізмом походить з періоду більшовицької революції та громадянської війни (1917-21). Див. Arthur E. Adams, *Bolsheviks in the Ukraine: The Second Campaign, 1918-1919* (Більшовики в Україні: друга кампанія 1918-1919) (New Haven: Yale University Press, 1963), с. 142.

7. Friedman, "Ukrainian-Jewish Relations," 265.
8. ОУН в світлі постанов, с. 107-20.
9. Євген Штендера і Петро Потічний, ред., Українська Головна Визвольна Рада: документи, офіційні публікації, матеріяли, т. 8 серії Літопис Української Повстанської Армії (Торонто: Вид. "Літопис УПА", 1980), с. 36-37.
10. Friedman, "Ukrainian-Jewish Relations," 284
11. Tatigkeits- und Lagebericht Nr. 11 der Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD in der UdSSR (Berichtszeit vom 1.3.-31.3.1942), 20, Bundesarchiv, Koblenz, R70/3I.
12. Проблема достовірних доказів і свідчень обговорюється у Friedman, "Ukrainian-Jewish Relations," 284-87.
13. Петро Мірчук і В. Давиденко, ред., В рядах УПА: збірка споминів був. вояків Української Повстанської Армії (Нью-Йорк: Пролог, 1957), с. 342-49. Микола Лебедь, голова ОУН(Б) у 1941-43 рр., заявив: "Більшість лікарів в УПА були жидами, яких УПА врятувала від нищівних гітлерівських акцій. Жидівських лікарів трактували як рівноправних громадян України і як офіцерів Української Армії". Див. Микола Лебедь, УПА, Українська Повстанська Армії: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за українську самостійну соборну державу (без місця: Пресове бюро УГВР, 1946), с. 35-36.
14. Як пише Фрідман, ("Ukrainian-Jewish Relations," 286), Б.Ейзенштейн-Кешев твердив, що ОУН(Б) зліквідувала євреїв у цих таборах перед приходом советської армії. Фрідман висловив застереження щодо його розповіді. "Розповідь Б. Ейзенштейна-Кешева недостатньо задокументована, і сумніву піддаються як і його цифри, так і події. В половині червня 1943 р. УПА була змушена розпустити цей табір не тому, що наступала советська армія, як твердить Ейзенштейн-Кешев, а тому, що напав німецький моторизований батальйон під командуванням генерала Гюнцлера. Правдоподібно, що єврейські в'язні, які там залишилися, попали в руки німців і були знищені".

15. Einsatzgruppe A, "Comprehensive Report up to October 15, 1941," in *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10* (Айнзацгрупа А, "Всебічний звіт до 15 жовтня 1941 р.", у виданні Суди над воєнними злочинцями перед Нюрнберзьким Військовим Трибуналом згідно зі законом но. 10 Контрольної Ради)(Washington, D.C., 1949-54), 4: 155-56, 159.

16. Цитуючи нацистську політику цькування сусіда на сусіда, Нюрнберзький Військовий Трибунал заявив: "Певні члени Айнзацкоммандо вчинили злочин, котрий з моральної точки зору мабуть був навіть гірший від тих вбивств, що вони їх безпосередньо вчинили, а саме, їхнє спонукування населення до знущання, зневажання і вбивання своїх співгромадян. Напад на чужу країну, захоплення невинних мешканців і вистрілювання їх є злочином, саме констатування якого служить своїм власним осудженням. Але розпалювання пристрастей, ненависти, насильства і знищення серед самих людей це акції, скеровані на те, аби зломити моральний хребет навіть тих, кого окупант рішає щадити. Вони засівають зерна злочину, який, згідно з намірами окупанта, повинен зроджувати постійні плоди навіть після того, як його проженуть". Див. там же, с. 435.

17. Детальніше про ситуацію в Стрию див. Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD Berlin, der 12 Juli 1941, Ereignismeldung UdSSR, no. 20, Bundesarchiv, R58/214, 4. У своїх свідченнях на суді в Нюрнберзі бригадний генерал СС Ервін Шуль, командир Айнзацкоммандо 5 (Айнзацгрупи С) сказав, що у Львові було замордовано 5,000 людей. Див. *Trials of War Criminals*, 4: 518-21. У звіті, датованому 16 липня 1941, сказано, що за советської окупації приблизно 20,000 українців зникло зі Львова. Приблизно 80% із них були членами інтелігенції. Згідно з підрахунками, кількість замордованих становить від 3,000 до 4,000 осіб. Див. Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, Ereignismeldung UdSSR, no. 24, Bundesarchiv, R58/214, 10. За фотографіями замордованих див. The National Archives, Washington, D.C., T312/617/8308287-8308296. Серед

загиблих у Добромилі були чотири євреї. Крім того, в районі Добромиля загинуло кілька сотень людей у соляних шахтах, які були вщерть забиті трупами. Див. Der Chef der Sicherheitspolizei, no. 24, Bundesarchiv R58/214, 10-11, 13, 15. Дані про кількість жертв у Любліні, Крем'янци і Дубні знаходяться в Der Chef der Sicherheitspolizei, der 12 Juli 1941, Ereignismeldung UdSSR, no. 28, Bundesarchiv, R58/214, 7-9. В німецькому звіті мова мабуть не про Люблін, який був під нацистською окупацією у 1939-41 рр., а радше про волинські села Люби або Люблинець. Цей звіт також вказує на те, що після советської окупації у вересні 1939 р., загинуло приблизно 2,000 українців; приблизно 10,000 укрїнців зникло з Тернополя. У Вінниці міжнародна група лікарів провела розкопки братньої могили, виявленої 1943 р. Вони підтвердили, що це трупи людей, приблизно 10,000, замордованих НКВД у 1937-38 рр. Їхні висновки надруковані в Amtliches Material zum Massenmord von Winniza (Офіційний матеріал про масове вбивство у Вінниці) (Berlin: Zentralverlag der NSDAP, Franz Eher Nachf., 1944). Див. також Антін Драган, "Пам'ятаймо про Вінницю", Свобода, 1986.

18. За свідченнями очевидців та за звітами з різних частин Західної України, зокрема зі Самбора (Івано-Франківська обл.), де НКВД піддав тортурам і замордував 1,200 українців, див. Мілена Рудницька, ред., Західня Україна під большевиками: IX.1939 -VI.1941: збірник (Нью-Йорк: Наукове Т-во ім. Шевченка в Америці, 1958), с. 441-92.

19. Leonard Schapiro, "The Role of the Jews in the Russian Revolutionary Movement" (Роля євреїв в російському революційному русі) Slavonic and East European Review 40 (December 1961): 164-65. В одній советській публікації міститься інформація про наявність євреїв у советському уряді; однак, невідомо, чи ці дані достовірні. Див. Avtandil Rukhadze, Jews in the USSR: Figures, Facts, Comments (Євреї в СРСР: цифри, факти, коментарі) (Moscow: Novosti Press Agency Pub. House, 1984), с. 23. Про ролю євреїв у советських органах безпеки, див. Taras Hunczak, "Problems of History and Its Sources" (Проблеми історії та її джерел), Harvard Ukrainian Studies XXV, nos. 1-2 (весна 2001).

20. За дуже влучним і стислим викладом цієї проблеми, див. David Daube, *Collaboration with Tyranny in Rabbinic Law: the Riddell memorial lectures, thirty-seventh series, delivered at the University of Newcastle upon Tyne on 9, 10, and 11 November 1965* (Колябораціонізм з тиранією в Рабинському праві) (London; New York; [etc.]: Oxford University Press, 1965).

21. Це пояснює, чому в 1941 р. українське населення вітало прихід німецької армії, зокрема на територіях Західної України.

22. У своїй знаменитій статті, опублікованій в Адвокатському журналі, Хозе Велосо, колишній член Філіппінського Конгресу, блискуче проаналізував проблему колябораціонізму, поставивши її в контекст політичних, соціальних та економічних реалій окупованої країни. Див. Jose Veloso, "Collaboration as a National Issue: A Grave Government Problem," *Lawyers Journal* ("Колябораціонізм як національна справа: серйозна урядова проблема"), листопад-грудень 1945. Він дійшов висновку, що 1) будь-яка особа, яка не воювала активно проти японців, коляборувала з ними із-за потреби, додержуючись закону самозбереження; 2) колябораціонізм допомагав народові пережити гніт чужоземного панування; і 3) колябораціонізм не був державною зрадою тому, що "служіння країні у будь-якій формі та за будь-яких умов є патріотизмом, якщо тільки це скероване на добро народу. Останнє слово у тому, чи це служіння є лояльницьким чи зрадницьки, залишається за даним народом і лише за ним, тому що воно було йому віддане" (с. 17).

22. На цю тему написав вдумливу статтю Eberhard Straub, "Der verdraengte Suendenfall: Die franzoesische Kollaboration und ihre historische Voraussetzungen" ("Приховане гріхопадіння: французький колябораціонізм та його історичні передумови"), *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 16 листопада 1983.

23. Bertram M. Gordon, *Collaborationism in France during the Second World War* ("Колябораціонізм у Франції під час Другої світової війни"), (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1980).

24. Див. *Starkenachweisung der Schutzmannschaft, Stand vom 1. Juli 1942, Abschnitt C. Geschlossene Einheiten*, Bundesarchiv, Koblenz, R. 19, vol. 266; див. також Hans-Joachim Neufeldt, Juergen Huck, and Georg Tessin, *Zur Geschichte der Ordnungspolizei, 1936-45* ("До історії регулярної поліції в нацистській Німеччині, 1936-45") (Koblenz: без вид., 1957), 3:17, 51, 44, 64-5.

25. За аргументами про це контрверсійне питання, які спонукують читачів до замислення, див. John A. Armstrong, "Collaborationism in World War II: The Integral Nationalist Variant in Eastern Europe" ("Колябораціонізм під час Другої світової війни: варіант інтегрального націоналізму в Східній Європі"), *Journal of Modern History* 40, no. 3 (вересень 1969): 396-410. У своїй праці *Ukrainian Nationalism* Армстронг подає історію ОУН та аналізує її програми. Див. також Тарас Гунчак і Роман Сольчаник, ред., *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: документи і матеріали* (Нью-Йорк: Сучасність, 1983): 23-43.

26. Найбезпосереднішим викликом німцям було одностороннє проголошення незалежності української держави 30 червня 1941. Німці потрактували цей акт Ярослава Стецька українською спробою державного перевороту. Коли Ернст Кундт, німецький державний підсекретар, почав чинити тиск на Степана Бандеру, голову ОУН, відкликати Акт проголошення української держави, тому що (на думку Берліна) тільки фюрер мав право це робити, Бандера відповів, що це право залишається за українським народом. Див. Особистий архів, NSDAP Nr. 51, "Niederschrift ueber die Ruecksprache mit Mitgliedern des ukrainischen Nationalkommittees und Stepan Bandera vom 3.7. 1941," 11.

27. Armstrong, "Collaborationism;" див. також його *Ukrainian Nationalism*.

28. Тут мова про ОУН під керівництвом Степана Бандери.

29. Найбільш всебічним джерелом даних про УПА вважається Літопис Української Повстанської Армії, за редакцією Євгена Штендери і Петра Потічного, 10 т. (Торонто: Видавництво "Літопис УПА", 1976-).

30. Stanley Hoffman, "Collaborationism in France during World War II" ("Колябораціонізм у Франції під час Другої світової війни2), *Journal of Modern History* 40, no. 3 (вересень 1968): 375.

31. Безсумнівно, члени Юденратів коляборували з нацистами в переконанні, що вони служили найкращим інтересам більшості єврейської спільноти. Опинившись в розпачливій ситуації, вони зустрілися віч-на-віч з кількома дуже серйозними етичними питаннями. Ці питання подібні до деяких із тих, що їх висуває автор Дейвид Даубе, а саме: чи група жінок повинна змиритися з тим, що одна з їхнього числа повинна бути приречена на згвалтування окупантом взамін за обіцянку, що решта жінок будуть врятовані? Див. Daube, *Collaboration with Tyranny*, с. 2, 69.

32. Isaiah Trunk, *Judenrat; the Jewish Councils in Eastern Europe under Nazi Occupation* (Юденрати; єврейські ради у Східній Європі під нацистською окупацією) (New York: Macmillan, 1972), с. 499-533.

33. За спробу підірвати німецьку політику Сеницю було страчено. Див. *Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD*, Berlin, den 6. Maerz 1942, Ereignismeldung UdSSR Nr. 177, 3, Bundesarchiv, Koblenz R58/221.

34. Клара Цімелс-Тропер живе в Парижі. 8 березня 1984 р. вона дала свідчення під присягою про те, як вона вижила. Копія її нотаріально засвідченого документу знаходиться в моїх архівах.

35. Історія Української РСР: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу, 1941-1945, Інститут історії, Академія наук Української РСР (Київ, 1977), т. 7, с. 512. Канадський історик і політолог Богдан Кравченко подає дещо інакші цифри. У Бюлетені Канадського Інституту Українознавчих Студій він твердить, що Україна втратила 6.8 мільйона людей. Про українські втрати під час обох світових війн, див. Stephan G. Prociuk, "Human Losses in the Ukraine in World War I and II" ("Людські втрати в Україні під час Першої і Другої світових війн"), *Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States* 13, nos. 35-36 (1973-77): 40. За більш сучасним вивченням цього питання, див. "Ukraine's Losses during the Second World War" ("Українські

втрати під час Другої світової війни”), *The Ukrainian Review* 33, no. 2 (літо 1985): 9-19; і Taras Hunczak, "The Ukrainian Losses during World War II," in *A Mosaic of Victims: Non-Jews Persecuted and Murdered by the Nazis*, ed. Michael Berenbaum (“Українські втрати під час Другої світової війни, у книжці Мозаїка жертв: не-євреї, переслідувані та замордовані нацистами”), (New York: New York University Press, 1990), с. 116-27.

36. Українці також воювали в збройних силах Канади і Сполучених Штатів, як також у частинах, створених польським урядом у вигнанні в Лондоні, зокрема в польських формаціях під командуванням ген. Владислава Андерса, та в лавах французького Резистансу; на пошану останніх був споруджений пам'ятник у місті Ліон.

37. За особистими розповідями про життя в концентраційних таборах, див. Петро Мірчук, *У німецьких млинах смерті: спомини з побуту в німецьких тюрмах і концлагерах, 1941-1945* (Нью-Йорк: Укр. союз політичних в'язнів, 1957). Див. також Михайло Марунчак, *Система німецьких концтаборів і політика винищування в Україні* (Вінніпег: Загальна бібліотека "УКТ", 1963).

38. Alexander Dallin, *German Rule in Russia, 1941-1945: A Study of Occupation Policies* (Німецьке панування в Росії, 1941-1945: вивчення окупаційної політики), (London, Macmillan; New York, St. Martin's Press, 1957), с. 428-53. Про трактування українських робітників, див. *The Trial of German Major War Criminals: Proceedings of The International Military Tribunal, sitting at Nuremberg, Germany* (Суд над німецькими головними воєнними злочинцями: Протоколи Міжнародного Воєнного Трибуналу в Нюрнберзі, Німеччина) (Nuremberg, 1947-9), т. 3: 416-511; т. 15: 3-310; т. 16: 458; т. 25: 101-10.

39. United States, Chief of Counsel for the Prosecution of Axis Criminality, *Nazi Conspiracy and Aggression* (Сполучені Штати, Головний адвокат на судовому переслідуванні кримінальності держав Осі), (Washington, D.C., 1946), т 3: 71-72.

40. Там же. Інші звіти про неповнолітніх українців, які були насильно завербовані до німецької армії, опубліковані в *Trial of the*

Major War Criminals, т. 14: 501-04; т. 15: 203-05; т. 25: 89-92; т. 27: 12-18. Див. також Зенон Зелений, Українське юнацтво у вирі Другої світової війни (Торонто: Гомін України, 1965).

41. На жаль, єврейські автори, які пишуть на тему Другої світової війни, оминають трагедії, що їх пережили інші народи під час війни, і приділяють увагу майже виключно питанню єврейського Голокосту. Вони рідко згадують про людські втрати серед українців, поляків чи циган, таким чином зводячи цю величезну трагедію війни майже виключно до страждань їхнього народу. Такий спосіб писання знаменує брак чутливості і також погане осмислення історії. 20 квітня 1985 р. представник американських циган, Джеймс Маркс, вніс протест у зв'язку з тим, що циган "не допустили до відзначень Днів пам'яті, незважаючи на те, що від рук нацистів загинуло 500,000 циган". Див. "Gypsies Protest Exclusion from Holocaust Rites in U.S." ("Цигани протестують проти недопущення до ритуалів Голокосту в США"), New York Times, 21 квітня 1985. Створюється враження, що євреї були єдиними, які страждали під час війни, і що сьогодні треба пам'ятати тільки про них. Слід зазначити, однак, що в багатьох відношеннях єврейська трагедія була унікальною.

42. Friedman, "Ukrainian-Jewish Relations," 288. Оригінали німецьких плакатів або офіційних оголошень зберігаються в архівах Закордонного Представництва Української Головної Визвольної Ради в Нью-Йорку. Див. також The Harvard University Refugee Interview Project (Проект Гарвардського Університету: інтерв'ю з біженцями), no. 500, B6, 7, і Наша страна (Єрусалим), 2 листопада 1983.

43. Friedman, "Ukrainian-Jewish Relations," 289.

44. Про історію зустрічі в Нью-Йорку Романа Білецького з євреями, яких вони з батьком врятували, див. "Підгаєцькі жиди в Нью Йорку віддячилися українцеві за рятунок", Свобода, 24 лютого 1978.

45. Див. Петро Пік-Пясецький, "Як українські лісники рятували жидів", Свобода, 9 квітня 1955.

46. Friedman, "Ukrainian-Jewish Relations," 290.

47. Лист від Іди Пізем-Карезаг до автора, 26 лютого 1982.

48. Див. "Uwagi do zeznania Jony Olivera z" dn. 8.3.1962 ("Завваги до свідчення Йони Олівера 21), Яд Вашем, Єрусалим, 03/2233, 9-10, 12.

49. Див. "Erinnerungen des Herrn Hermann Zenner" (Steinkohl) (Спогади пана Германна Ценнера), Чікаго; Яд Вашем, Єрусалим, 03/3389, 20, 25, 71, 124. В інтересах справедливости стосовно звітів, що їх автор прочитав у Яд Вашемі, слід сказати, що вони переважно розповідають про те, як українці переслідували євреїв. Свідчення про праведних українців є майже винятком з правила. Проте, це не означає, що всі ті свідчення правдиві. Коли вони стосуються конкретних осіб, чи то спасителів чи гнобителів, правдоподібно вони правдиві. Однак, історична вартість узагальнень, що знаходяться у тих звітах, підозріла, адже їхні автори пишуть про ситуації, яких вони не бачили на власні очі, або про такі речі, про які вони не могли знати. Загально кажучи, свідчення під присягою, або спогади очевидців відзначаються антиукраїнським упередженням. Клясичний приклад цього є свідчення Яна Артвінського (Якоба Грінберга): "Ми їхали дорогою до Бродів..

Перед Бродами в одному лісі ми побачили сорок трьох євреїв, повішених за ноги. Серед них були жінки, чоловіки і підлітки... Це була робота українців [виділений текст]. Те саме сталося б і нам, якби ми зустрілися з ними". Див. "Протокол зізнання свідка", Яд Вашем, Єрусалим, 03/1556, 3.

50. За влучними спостереженнями на цю тему, див. Daniel Goleman, "Great Altruists: Science Ponders Soul of Goodness" (Великі альтруїсти: наука замислюється над суттю доброти), New York Times, 5 березня 1985, G1-2. Про драму хоробрости пані Сай-Чолган можна знайти в Jewish Standard, New Jersey, 9 жовтня 2009 р.

51. Див. Степан Баран, Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність (Мюнхен: "Вернигора", 1947), с. 114-15.

52. Кость Паньківський, Роки німецької окупації: 1941-1944 (Нью-Йорк: Ключі, 1965), с. 29-30. Курт Левін, який працював у бібліотеці та архівах Митрополита Шептицького в 1943-44 рр., стверджує, що він бачив це послання митрополита і хамську відповідь Гімmlера, який сказав Шептицькому "не вмішуватися у справи, які

його не обходять". Див. "Archbishop Andreas Sheptytsky and the Jewish Community in Galicia during the Second World War" (Архиепископ Андреас Шептицький та єврейська спільнота в Галичині під час Другої світової війни), *Unitas* (літо 1960): 137-38.

53. Пастирське послання Шептицького було опубліковано у Львівських архиєпархіальних відомостях 55, ч. 1 (листопад 1942): 177-83.

Первісний німецький переклад листа (зроблений правдоподібно німецькою Службою безпеки) знаходиться в моєму архіві.

54. Филип Фрідман твердить, що приблизно 150 дітей було врятовано ("Ukrainian-Jewish Relations," 293), а згідно з підрахунками рабина Кагане, 200 дітей було врятовано. Див. Leo Heiman, "They Saved Jews" (Вони рятували євреїв), *Ukrainian Quarterly* 17, no. 4 (зима 1961): 528.

55. Lewin, "Archbishop Andreas Sheptytsky," 139-40. За іншими свідченнями, див. "Митрополит Андрей", Український самостійник (червень 1966): 24-36 ; див. також Осип Кравченко, Велетень зі святоюрської гори: причинки до біографії слуги Божого Андрея Шептицького на підставі чужомовних джерел (Yorkton, Sask.: Redeemer's Voice Press, 1963), с. 97-104.

56. Після війни Давид Кагане виїхав до Ізраїлю, де став головним рабином ізраїльських військово-повітряних сил.

57. Philip Friedman, *Their Brothers' Keepers* (Хоронителі своїх братів), (New York: Crown Publishers, 1957), с. 135-36.

58. Heiman, "They Saved Jews," 325. Коли Давид Кагане говорить про гуманність Митрополита Шептицького та його прихильність до євреїв, він має достатні докази, щоб висловити таку оцінку. Однак, коли він порушує питання політичних мотивів митрополита, то треба квестіонувати джерело цього твердження. Адже думка про те, що альтруїзм Шептицького мав якесь політичне підґрунтя, дуже сумнівна.

59. Інтерв'ю з Куртом Левіном провів 31 травня 1968 р. Дейвид Миллз. Оригінальні магнітофонні записи цього інтерв'ю зберігаються в моїх архівах.

60. Див. Heiman, "They Saved Jews," 331.

61. Див. Friedman, "Ukrainian-Jewish Relations," 294.

62. У зв'язку з цим, слід звернути увагу на праці двох шанованих єврейських авторів, Рауля Гільберга і Лусі Давидович. У своїй книжці *The Destruction of the European Jews* (Знищення європейських євреїв) (Chicago: Quadrangle Books, 1961), с. 585, Гільберг пише: "Мало відомо про загони сторожів у Белзці і Собіборі, крім того, що їх були сотні і що, знову ж таки, вони були переважно українські". Які в нього докази, щоб висловити таке твердження? Науковець Лусі Давидович представляє зовсім іншу проблему, бо в одному випадку вона перекручує документ. У статті п.з. "Спадщина Бабиного Яру", яка містить чимало прикладів антиукраїнських упереджень, вона пише: "Згідно з офіційним звітом, Зондеркоммандо 4А-за допомогою персоналу Айнзацгрупи С, двох відділів Поліцейського Полку Південь та української міліції — стратили разом 33,771 євреїв протягом двох днів". До списку тих, хто нищив євреїв в Бабиному Яру, Давидович додала фразу "та української міліції". Див. Lucy S. Dawidowicz, "Babi Yar's Legacy," *New York Times Magazine*, 27 вересня 1981, с. 54. Проте, в німецькому звіті на цю тему ми читаємо: "В результаті, євреїв Києва попросили... прибути в понеділок, 29 вересня, о 8:00 год. на призначене місце. Ці оголошення розвішали по всьому місті члени української міліції... У співпраці зі штабом групи [Gruppen] і 2 Коммандо поліцейського Полку Південь, 29 і 30 вересня Зондеркоммандо 4А стратило 33,771 євреїв". Див. *Trials of War Criminals* (Washington, D.C.), 4

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ІСТОРИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Обміркувавши складності концепції "національної ідеї", я прийшов до висновку, що вона є продуктом як міту, так і реальності. З концепцією національної ідеї пов'язані поняття нації та національної держави — поняття, які є продуктом історичної еволюції. Гегель, аналізуючи природу історичного процесу, пов'язаного з цими поняттями, писав: "Розглядаючи свою власну культуру як неминучий історичний наслідок безперервного розвитку суспільства, наше соціальне мислення набуває рішучості і солідності, яких йому бракувало б, якщо б ми намагалися розв'язати свої проблеми *ab ovo* [з нуля]". Втім, нам треба з чогось починати. Гегель дійшов висновку, що "перший крок до самопізнання і самокультури...це визнання свого членства в історично еволюціонуючій громаді".¹

Науковці, які вивчають націоналізм і національні держави, нібито погоджуються в тому, що націоналізм, котрий можна визначити як групову свідомість зі загально визначеними цілями, був суспільно-політичним наслідком, який виник після Французької революції. На думку Ганса Кона, "націоналізм, це насамперед стан душі... Він набуває емоційного тепла конкретності тільки через наслідки історичного розвитку, який шляхом освіти, економічної взаємозалежності та відповідних політичних і суспільних установ призводить до інтеграції мас і їхньої ідентифікації з тілом, надто великим для будь-якого конкретного досвіду".²

Фрідріх Карл фон Мозер підняв ідею націоналізму до рівня *Nationalgeist*-у, всюдисущого національного духу; якщо він стане домінантним серед всіх людей, "якщо він стане їхнім переконанням, їхнім політичним кредо, тоді він стає їхнім Національним духом".³ Питання коріння національної ідентичності дуже активно обговорювали зокрема німецькі

інтелектуали наприкінці вісімнадцятого століття і на початку дев'ятого. Одним з передових авторів, які писали на цю тему, був Йоганн Готтфрід Гердер, який "був найперший, хто наполягав на тому, що людська цивілізація живе не в своїх загальних та універсальних проявах, а в своїх національних і своєрідних [виявленнях]; кожний культурний вияв мусить бути самобутнім, але його самобутність бере свій початок від національної громади і національної мови" ⁴. Дійсно, вся людська творчість в будь-якій громаді — народні пісні, поезія, різні форми традицій, як громадських, так і релігійних — всі вони, зокрема мова, є живими й об'єднуючими організаціями, які характеризують унікальність національної громади. Кінцевим результатом цих творчих елементів повинне бути суспільство з почуттям національної свідомості і спільної культури як об'єднуючої сили. ⁵

Мислителі епохи романтизму були абсолютно переконані, що це саме історична індивідуальна і суспільна взаємодія викликала в людей бажання гуртуватися з метою створення цілісного організму, відмінного від інших, установлюючи таким чином "моральну свідомість, що зветься нацією"⁶. В дусі цих романтичних візій Гердер передбачав у своєму *Журналі моєї подорожі 1769 року*, що "одного дня Україна стане новою Елладою; прекрасне розташування цієї країни, веселий характер народу, його музикальний дар, родюча земля — ще пробудяться. З малих племен, якими адже були колись і греки, з'явиться велика культурна нація. Її границі простягнуться до Чорного моря, а звідти і в широкий світ". ⁷

Хоча В'ячеслав Липинський підтримував Гердерову ідею, що нація "є насамперед духовна, культурна й історична єдність", він додав до неї своє розуміння важливості території як будівного складника нації. "Це означає", писав Липинський, "що для народження нації потрібне тривале існування даного суспільства на даній території у шкаралупі своєї власної

держави. Нація, духовна єдність, завжди народжується із держави, із територіяльно-політичної єдності, а не навпаки"⁸.

Виклавши погляди деяких передових вчених на тему націоналізму, можна поставити запитання: яким чином ці ідеї стосуються історичної національної свідомости українського народу? Внаслідок розриву історичної безперервности України, як уважає Іван Лисяк-Рудницький, ця проблема залишалася центральною проблемою модерної української історії, оскільки вона зумовлювала "виникнення нації: перетворення етнічно-лінгвістичної громади у свідому політичну і культурну громаду"⁹. Дехто висував би аргумент, що націоналізм став важливим фактором соціальної і політичної мобілізації тільки після Французької революції. Проте, можна доводити, що проблема не лише стосується періоду після 1780 року, адже вона сягає ранішого періоду української історії. Дійсно, внаслідок тривалого володіння Польщі та Росії на українській території, правляча аристократія стала здебільша сполонізованою, а від вісімнадцятого століття — зрусифікованою.¹⁰ Отож, українські аристократи, як нація — і державотворці, зокрема з перспективи західного світу, не зуміли виконати цього завдання для українського народу. Як би там не було, вони навіть посилалися б на свої предківські привілеї історичної Київської Русі, аби забезпечити собі свої аристократичні привілеї в Польсько-Литовському князівстві.¹¹ Чи це означало щось більше, ніж їхня особиста вигода? На це запитання важко відповісти. Це корисливе протиріччя української політичної еліти в Речі Посполитій у сімнадцятому столітті добре схарактеризовано в заповіті Адама Кисіля, в якому він пише: "Я жив у старинній православній католицькій релігії своєї Матері, Святої Божої Східної Церкви, в якій мої предки залишалися незмінно протягом шестисот років, і в якій я тепер бажаю залишитися до мого останнього віддиху"¹².

Дійсно, Кисіль залишився вірним своєму заповітові до останнього свого віддиху, як повідомив про це папський нунцій П'єтро Відоні, який сказав: "Він помер так, як він жив. Так, як ніколи не було можливо впевнитися в тому, чи він був зрадником чи справжнім сином Батьківщини, так і в смерті невідомо, чи він помер як член Святої Церкви, чи як схизматик" ¹³. Насправді, Кисіль обстоював принцип дворянського регіоналізму, який надав русинам рівні права після підписання Люблінської угоди 1569 р. ¹⁴

Це був один аспект української знаті, який не був притаманний усім українським аристократам; одним з видатних винятків був Константин Острозький. У 1571 р. декотрі члени українського дворянства Києва навіть звернулись із проханням до короля Польщі, в якому вони виступили в оборону своєї рідної мови, що була частиною їхньої спадщини, і від якої вони черпали почуття громадської та культурної приналежності. ¹⁵ Історик Франк Сисин, який докладно вивчав цю проблему, пише: коли "українські письменники бралися до написання історії в 1610-1620-их рр., вони тим задовольняли потребу руського "народу" — дворян, священиків, міщан, козаків і, мабуть, навіть випадкового письменного селянина — зрозуміти минуле своєї громади, руського народу. Їх снонукали, насамперед, нападки на Православну церкву, основного носія руської культури... Вони писали історію громади, яка не мала звичної передумови сімнадцятого століття для того, щоб її сприймали як націю — державний устрій або об'єднану привілейовану політичну націю, але яка все-таки була життєвою і динамічною" ¹⁶.

Протипольське повстання Богдана Хмельницького мало всі ознаки *національного* повстання, адже воно об'єднувало значну кількість української політичної еліти, зокрема членів нижчого дворянства, міщан, народних мас та козаків, з українською Православною церквою, оборона якої від 1620 р.

стала для козаків голосним заклик до дій.¹⁷ Це повстання, або, як деякі історики його називають, національно-визвольна війна, призвело до створення української козацької держави на територіях, заселених українцями. Оскільки це була держава, яка була створена за допомогою активної участі народних мас, цей процес сприяв значній мобілізації, котра породила почуття національної єдності.¹⁸ Тільки Переяславська угода з Москвою стала джерелом незгоди в новій Гетьманській державі. Адже було чимало громадського, військового та церковного спротиву складанню присяги московському цареві. Протопіп Чорнобильський написав листа своєму начальникові 27 січня 1654 р., в якому він пише: "Хмельницький всіх нас зрадив, віддавши у московсько-царське рабство... Він сам і військо присягли на вірність і змусили місто Київ так зробити під загрозою страти шаблею. Тільки духовенство не присягло на вірність"¹⁹. Цікаво відзначити, що хоча угоду було підписано нібито заради православної релігії, саме православне духовенство відмовилось присягнути на вірність цареві.

Ігноруючи негативний аспект Переяславської угоди, Козацька держава, встановлена 1648 р., стала символом суверенітету і національної незалежності. Вона знову з'явилась у всій своїй славі, коли українські інтелігенти почали дошукуватись коріння своєї ідентичності. Козацька держава постає мало що не в мітичній формі у творі, написаному у вісімнадцятому столітті п.з. *Історія Русів*. У ньому невідомий автор, використовуючи різні історичні джерела, яскраво описує, як українці приділяли особливу увагу ролі козацтва у боротьбі за незалежність. Анонімний автор дуже ефективно передає читачам віковичні прагнення національної незалежності і важливість боротьби за свободу проти чужоземної тиранії, бо, як він констатує в *Історії Русів*, "краще вести постійну війну за свободу, ніж брати на себе нові

кайдани рабства та неволі" і "краще вмирати зі славою, ніж жити в ганьбі" ²⁰. Завдяки її рішучій позиції щодо оборони національної незалежності та прав індивіда, *Історія Русів* стала своєрідною Біблією для поколінь дев'ятнадцятого століття.

Історія Русів стала прологом і стимулом до подій, які згодом розвинулися під час української епохи романтизму. Незабаром почала розвиватися модерна українська література, яка, хоч і була аполітичною, все ж таки передавала дух українства.

Цей новий дух найкраще віддзеркалений у пародії *Енеїда* Івана Котляревського, яка стала епопеєю українського козацтва. Найвища точка українського *Рісорджіменто* [рух за об'єднання] була досягнута у 1840-их і 1850-их рр., коли українці через свої організації та літературу виявили свою відданість українським політичним цілям. Отож, перша українська політична організація — Кирило-Методіївське Братство, заснована в 1846 р., виступила за рівноправність усіх слов'янських народів, водночас прославляючи українську історію, зокрема Козацьку Гетьманську Державу. Її програма, *Книга буття українського народу*, пішла настільки далеко, що проголосила, що *Україна буде незалежною Республікою* ²¹.

Центральне місце в розвитку українського національного відродження у дев'ятнадцятому столітті відведене Тарасові Шевченку. У його віршах історія українського козацтва, його боротьба за незалежність та його слава стали мітом, переплетеним зі суворими реаліями життя українського народу в дев'ятнадцятому віці та з обіцяною візією для наступних поколінь. Шевченко, який тямив, що нація — це історичний продукт поколінь, поєднав міт минулого з мітично-візіонарним майбутнім. Міт у сфері історії ідей часто зіграв важливу роль. Свого часу американський історик українського націоналізму, Джон Армстронг, висунув ідею,

що "міт є інтегруючим явищем, через який символи національної ідентичності набувають логічно послідовного значення"²². Дійсно, Шевченкова проникливість пролягала далеко за горизонтами його сучасників: від його поезії читач отримує враження, що в таких віршах, як "Розрита могила", "Великий льох", "Катерина", "Суботів" та інших, він говорив з висот пророка, який картає росіян за їхнє жорстоке панування. Протікання часу тільки посилило Шевченкову позицію візонера та борця за гідність і свободу українців, де б вони не були. Отож, напр., українці, які жили в Австро-Угорській імперії, вже 1873 р. заснували у Львові Наукове Товариство ім. Шевченка, яке незабаром здобуло статус національної академії.

Вивчаючи розвиток національної свідомости у двох сусідніх імперіях, можна ствердити, що дев'ятнадцяте століття було періодом відродження, політичне підґрунття якого дало Кирило-Методіївське Братство в той час, як Шевченко створював (генерував) дух опору й оборону індивідуальної та національної свободи.²³ Наприкінці дев'ятнадцятого століття дух опору, що його можна було легше розвивати у толерантнішій Габсбурзькій імперії, змобілізував інтелектуальну еліту в обидвох імперіях. Цей новий дух опору в обороні прав прекрасно віддзеркалений у програмі того таємного товариства, політична програма якого — "Заява про наміри молодих українців" — була вперше публічно задекларована в Харкові 1893 р., під час Шевченківських святкувань. Ця програма відважно заявляла: "Ми повинні присвятити всю свою силу, аби визволити нашу націю від гніту, в якому вона знаходиться в цей час, і забезпечити ще одну духовно вільну націю на користь людства... Отож, ми, як діти України, як сини наших предків, є націоналісти і наша найперша ціль це — здобути національну свободу для нашого народу."

Програма чітко стверджує, що йдеться про весь український народ: "Для нас [національно] свідомих українців існує тільки українсько-руська нація. Австрійська і російська України нам однаково дорогі і жодні географічні кордони не можуть розділити одну націю"²⁴.

Найчіткішу і найсильнішу заяву про право української нації на незалежність виголосив Юліян Бачинський у своїй книжці п.з. *Україна ірредента*, яка вийшла друком у Львові 1895 р. Від кінця дев'ятнадцятого століття ми бачимо постійний приплив українських політичних партій з національною орієнтацією. У 1899 р. в Галичині постали дві політичні партії: перша з них, Українська Соціал-Демократична Партія, закликала до національної свободи і політичної незалежності українського народу. Того ж року в Галичині створилася Українська Націонал-Демократична Партія.

У її програмі зазначено, що її кінцева мета — "сприяти процесові здобуття українським народом культурної, економічної та політичної свободи, щоб згодом вона об'єдналась у єдиний національний організм"²⁵. Подібний процес політичного відродження та організування політичних партій відбувся під російським пануванням. Прелюдією до тих подій була публікація летючки Миколи Міхновського, п.з. *Самостійна Україна*, яка стала політичним кредо Револьюційної Української Партії, заснованої 1900 р. у Харкові. Міхновський однозначно заявив, що українська "інтелігенція вірить у свою силу і що вона виконає свої обов'язки. На своєму прапорі вона написала ці слова: Одна, єдина, вільна, суверенна Україна від Карпат по Кавказ"²⁶.

Валентин Садовський, у статті, написаній 25 років після заснування РУП, писав, що створення тієї партії віддзеркалювало дух і потребу часу. Вона стала резервуаром енергії для молодих інтелігентів, які боролися за українську національну справу.²⁷ Садовський, як і Гермайзе, наголошував

на ролі Революційної Української Партії у проведенні масової роботи серед хліборобів і робітників, таким чином культивуючи в них почуття національної свідомости.

Були створені й інші політичні партії, як напр. Українська Соціал-Демократична Партія, Українська Соціалістична Партія та інші, і всі вони популяризували історичний ідеал національної незалежності. Їхня мрія стала реальністю після повалення Російської імперії, коли Україна, як одна з поневолених націй, створила свою власну незалежну державу. Для українського народу боротьба за незалежність, створення Центральної Ради у березні 1917 р., проголошення незалежності в січні 1918 р. і Акт Возз'єднання у січні 1919 р. стали світанком нової ери. Іван Лисяк-Рудницький наважився сказати, що "модерна українська нація була створена тільки в 1917 р." ²⁸.

Важливість Української Революції та її впливу на національну свідомість неможливо переоцінити. Національна ідея виявила себе в Советській Україні у 1920-их роках під час втілювання політики українізації, коли видатний комуністичний письменник Микола Хвильовий відкрито писав в обороні українських національних прав. Він поставив це риторичне запитання: "Чи Росія незалежна держава? Так! Отож, у тому випадку ми також незалежні" ²⁹. Іншим видатним прихильником того, що звалося *націонал-комунізмом*, був Микола Скрипник, передовий український більшовик, який займав посаду комісара освіти. ³⁰ У західних областях українці, чинячи опір чужоземній окупації, ставали членами Української Військової Організації (УВО) з метою відстоювати права українського народу. Спочатку членами УВО були переважно ветерани українських збройних сил. Лідером організації був полковник Євген Коновалець. ³¹

Крім УВО, багато інших таємних організацій було створено у Західній Україні. Будучи витвором національного духу, вони самі накресливали свої пляни операцій. У кінцевому підсумку, різні консультації проводилися з метою створення одного централізованого органу, який служив би національній справі за допомогою чітко окреслених завдань. Унаслідок цих переговорів, у Відні від 28 січня до 3 лютого 1929 р. відбувся Конгрес Українських Націоналістів. Згідно з політичними принципами, схваленими Конгресом, виразно оголошувалось, що метою Організації Українських Націоналістів є встановлення Української Незалежної Суверенної Держави.³² Конгрес таки досягнув своєї мети: тепер вже була єдина організація з виразно визначеними ідеологічними та політичними завданнями. Учасники Конгресу 3 лютого 1929 р. обрали полковника Євгена Коновальця головою нової організації.

Перед ОУН постало чимало викликів, проте ця організація продовжила зростати кількісно і набувати дедалі більше значення. Тоді Москва, стурбована успіхами ОУН, вирішила вбити полк. Коновальця 1938 р., так само як вона вчинила зрадницьке вбивство Симона Петлюри у 1926 р. і Степана Бандери у 1959 р. Але Москва помилилася, адже символа національного опору аж ніяк не можна вбити, бо люди плекають пам'ять про тих, хто воював за їхню гідність і свободу.³³

Найбільшим викликом, перед яким опинилася ОУН під керівництвом Степана Бандери напередодні Другої світової війни, були взаємини з Німеччиною. Адже у деяких членів українського проводу іскрилася надія на те, що можна буде дійти порозуміння з Берліном. З метою витлумачити німецькому урядові ОУНівську позицію, 23 червня 1941 р. Бандера відправив до Берліна 14-сторінковий меморандум, підписаний ним та Володимиром Стаховим, в якому

стерджується, що мета ОУН — створити незалежну українську державу. Оскільки Берлін не дав жодної відповіді, Провід ОУН доручив Ярославові Стецьку проголосити у Львові Відновлення Української Держави, що він і зробив 30 червня 1941.³⁴ Це було шокуючою несподіванкою для німців, які зареагували, відправивши свого державного підсекретаря, Ернста Кундта, до Кракова, де він намагався переконати Бандеру відкликати Акт 30 червня. Однак Бандера відповів, що боротьба українців була боротьбою за вільну і незалежну Україну.³⁵ Три дні пізніше Бандера вже був під домашнім арештом і згодом ув'язнений в концтаборі Саксенгаузен.

Героїчна позиція Бандери, Стецька та інших членів ОУН, які були ув'язнені німцями за своє рішуче відстоювання принципу політичної незалежності України, надихала українську молодь на боротьбу в лавах ОУН та Української Повстанської Армії (УПА) проти нацистів і проти комуністичного тоталітарного режиму. Національний ідеал свободи, незалежності і національного суверенітету залишився дороговказом до проголошення незалежності України у 1991 р.

Посилання

1. Henry D. Aiken, *The Age of Ideology: The 19th Century Philosophers* (Вік ідеології: філософи 19-ого століття) (New York: Mentor/New American Library, 1962), с. 78-79; див. також Boyd C. Shafer, *Nationalism: Myth or Reality* (Націоналізм: міт чи реальність) (New York: Harcourt, Brace, 1955).

2. Hans Kohn, *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background* (Ідея націоналізму: вивчення його походження і тла) (New York: Macmillan, 1967), с. 8-10.

3. Там же, с. 374-75.

4. Там же, с. 429.

5. Лев Ребет, Теорія нації (Мюнхен: в-во "Сучасна Україна", 1955 (Munchen: "Logos"), с. 117-29. Див. також Elie Kedourie, *Nationalism*, 2nd ed. (New York: Praeger, 1961, с1960), с. 32-50.

6. Володимир Старосольський, Теорія нації (Нью-Йорк; Київ: Наукове т-во ім. Т. Шевченка; "Вища школа", 1998), с. 15, 28.

7. Omeljan Pritsak, "Lypyn'skyj's Place in Ukrainian Intellectual History" (Місце Липинського в українській інтелектуальній історії), в *Harvard Ukrainian Studies IX*, nos. 3-4 (грудень 1985): 254.

8. Eugene Pyziur, "V. Lypyn'skyj's Idea of Nation" (Ідея нації у В. Липинського), *Harvard Ukrainian Studies IX*, nos. 3-4 (грудень 1985): 307-8, 314.

9. Ivan L. Rudnytsky, "The Role of the Ukraine in Modern History" (Роля України в модерній історії), *Slavic Review XXII*, no. 2: 202.

10. Див. Teresa Chynczewska-Hennel, *Swiadomosc narodowa szlachty ukraińskiej i kozaczyzny od schylku XVI do polowy XVII w.* (Народна свідомість української шляхти і козаччини від кінця XVI до половини XVII в.) (Warsaw: Panstwowe Wydawn. Nauk., 1985).

11. Наталя Яковенко, Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. (Київ: Видавництво "Критика", 2002), с. 232-33.

12. Frank E. Sysyn, *Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil, 1600-1653* (Між Польщею та Україною: дилема Адама Кисіля, 1600-1653) (Cambridge, Mass.: Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, с1985), с. 200. Див. також Teresa Chynczewska-Hennel, "The National Consciousness of Ukrainian Nobles and Cossacks from the End of the Sixteenth to the Mid-Seventeen Century," *Harvard Ukrainian Studies X*, nos. 3-4: 382-83.

13. Sysyn, *Between Poland and the Ukraine*, с. 201.

14. Frank E. Sysyn, "Regionalism and Political Thought in Seventeenth-Century Ukraine: The Nobility's Grievances at the Diet of 1641" (Регіоналізм і політична думка в Україні у сімнадцятому столітті: скарги дворянства на сеймі 1641 р.), *Harvard Ukrainian Studies VI*, no. 2 (червень 1982): 167-85.

15. Chynczewska-Hennel, "National Consciousness," 380. Див. також Наталя Яковенко, "Родова еліта — носій континуїтету реалій між княжою Росією і козацькою Україною", *Сучасність*, січень 1994: 118-28.

16. Frank E. Sysyn, "Concepts of Nationhood in Ukrainian History Writing, 1620-1690" (Концепції національного існування в українському історієписанні, 1620-1690), *Harvard Ukrainian Studies* X, nos. 3-4 (грудень 1986): 422. На цю тему Дмитро Заєць написав дуже цікаву статтю п.з. "Формування уявлень про "Руський Народ" та історію "Руських" земель у середовищі світської та духовної еліти "Руських" (Українських) воєводств Речі Посполитої", *"Сучасність"*, жовтень, 2006: 131-48.

17. Frank E. Sysyn, "Ukrainian-Polish Relations in the Seventeenth Century: The Role of National Consciousness and National Conflict in the Khmelnytsky Movement," in *Poland and Ukraine, Past and Present*, ed. Peter J. Potichnyj ("Українсько-польські взаємини в сімнадцятому столітті: роля національної свідомости і національного конфлікту під час Хмельниччини", в книжці "Польща і Україна, минуле і сучасне") (Edmonton: Institute of Ukrainian Studies, 1980), с. 63.

18. *Історія України* (Київ, 1977), с. 77-92. Див. також В. А. Смолій і В. С. Степанков, *Українська державна ідея XVII-XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації* (Київ: Альтернативи, 1997); І. П. Крип'якевич, Богдан Хмельницький (Львів: Вид. "Світ", 1990).

19. Taras Hunczak, "The Pereiaslav Council: Between History and Myth" (Переяславська рада: між історією і мітом), *The Ukrainian Quarterly* LXI, no. 4 (зима 2005): 400.

20. Olexander [Oleksander] Ohloblyn, "The Ethical and Political Principles of 'Istoriya Rusov'" (Етичні та політичні принципи "Історії Русів"), *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* 2, no. 4(6): 396. Див. також *Історія русів*, ред. і вступ. статті Олександра Оглоблина. Переклад Вяч. Давиденка (Нью-Йорк: Вісник, 1956), с. 273-75, 282-83. Той факт, що Історія Русів правдоподібно віддзеркалювала ставлення чималої частини української аристократії,

засвідчує наступний епізод: у 1791 р. Василь Капніст, видатний член еліти, виїхав до Пруссії, щоб поінформувати міністра графа Евальда Фрідріха Герцберга про свою місію в інтересах мешканців Малоросії, або російської України, яких доводила до відчаю тиранія російського уряду. Капніст запитав графа, чи король Пруссії, на випадок війни між його країною і Росією, підтримав би українців, якщо вони спробують визволитися з-під російського ярма. Про подробиці, див. "Берлінська місія Капніста 1791 року" в Олександр Оглоблин, "Студії з історії України: статті і джерельні матеріали" (Нью-Йорк; Київ: Українське історичне т-во: Українська академія наук у США, Історична секція, 1995), с. 179-97.

21. Omeljan Pritsak and John S. Reshetar, Jr., "Ukraine and the Dialectics of Nation-Building," in *From Kievan Rus' to Modern Ukraine: Formation of the Ukrainian Nation* ("Україна і діалектика націєтворчості" у книжці "Від Київської Русі до Модерної України: Формування української нації") (Cambridge, Mass.: Ukrainian Studies Fund, Harvard University, c1984), с. 30-32. Див. також Л. Г. Іванова і Р. П. Іванченко, "Суспільно-політичний рух 60-их рр. XIX ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології" (Київ: Міжнародний ін-т лінгвістики і права, 2000), с. 20-38.

22. John A. Armstrong, "Myth and History in the Evolution of Ukrainian Consciousness," in *Ukraine and Russia in Their Historical Encounter*, ed. Peter J. Potichnyj, Marc Raeff, Jaroslav Pelenski, Gleb N. Zekulin ("Міт та історія в еволюції української свідомості" в книжці *Україна і Росія в їхньому історичному зіткненні*) (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, University of Alberta, 1992), с. 133. Див. також Ярослав Ісаєвич, "Україна давня і нова: народ, релігія, культура" (Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996), с. 183-84.

23. За подробицям, див. М. Яворський, "Нариси з історії революційної боротьби на Україні", т. 1 (Київ: Державне видавництво України, 1927), с. 118.

24. Тарас Гунчак і Роман Сольчаник, ред., "Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: документи і матеріали" (Нью-Йорк: Сучасність, 1983), с. 20-23; Михайло Грушевський, "На порозі Нової

України: статті і джерельні матеріали”, ред. Любомир Винар (Нью-Йорк: Українське історичне товариство, 1992).

25. Гунчак і Сольчаник, Українська суспільно-політична думка, т. 1, с. 57. Див. також Пріцак і Решетар, с. 253, і Andrei S. Markovits and Frank E. Sysyn, eds., *Nationbuilding and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia* (“Націєтворчість і політика націоналізму: есе на тему австрійської Галичини”) (Cambridge, Mass.: Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1982), с. 23-67.

26. За подробицями про Революційну Українську Партію (РУП), див. О. Гермайзе, *Нариси з історії революційного руху на Україні: т. 1: Революційна Українська Партія (РУП)* (Київ: Книгоспілка, 1926), с. 57-77.

27. В. Садовський, “Від українофільства до політики”, *Літературно-науковий вісник LXXXV* (1925): 252.

28. Rudnytsky, “The Role of the Ukraine,” 260-61; Гунчак і Сольчаник, *Українська суспільно-політична думка*, с. 268-390; Іван Лисяк-Рудницький, “Історичні есе”, т. 1 (Київ: Основи, 1994). Див. також вичерпний том про Українську Революцію, Taras Hunczak, *The Ukraine 1917-1921: A Study in Revolution* (Україна 1917-1921: вивчення революції) (Cambridge, Mass.: Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1977); Дмитро Дорошенко, *Історія України 1917-1923 рр.: доба Центральної Ради*, т. 1 (Нью-Йорк: Булава, 1954); і Павло Христюк, “Замітки і матеріали до історії української революції, 1917-1920 рр.” (Vienna: Druk J. N. Vernay, 1921).

29. Ralph Lindheim and George S. N. Luckyj, eds., *Towards an Intellectual History of Ukraine: An Anthology of Ukrainian Thought from 1710 to 1995* (“До інтелектуальної історії України: антологія української думки від 1710 до 1995”) (Toronto; Buffalo: Published by the University of Toronto Press in association with the Shevchenko Scientific Society, 1996), с. 267-77.

30. Там же, с. 282-83.

31. Про історію УВО та її багатогранну діяльність, див. В. Мартинець, “Українське підпілля: від У.В.О. до О.У.Н.: спогади і матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму” (Вінніпег: Українське національне об’єднання, 1949). Докладніше про роллю Коновальця в українському визвольному русі, див. “Євген Коновалець та його доба” (Мюнхен: Фундація Євгена Коновальця, 1974).

32. Про подробиці Конгресу та його рішення, див. “Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали” (Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 2006). Про політичні напрями, див. с. 285-86; про характер ОУН, див. с. 304. Див. також Зиновій Книш, “При джерелах українського організованого націоналізму” (Торонто: Срібна сурма, 1970), с. 152-65.

33. А. Яковлів, “Паризька трагедія”, Збірник пам’яті Сим. Петлюри, 1879-1926 (Прага: Накл. Міжорганізаційного комітету для вшанування пам’яті Симона Петлюри, 1930), с. 228-29; Василь Іванис, “Симон Петлюра — Президент України”, 1879-1926 (Торонто: Накл. 5. станиці Союзу бувших укр. вояків, 1952). Вбивство Євгена Коновальця доволі вичерпно опрацьовано в книжці Євгена Онацького, “Шляхом на Роттердам” (Буенос-Айрес: Вид-во Юліяна Середяка, 1983).

34. Ярослав Стецько, “30 червня 1941: проголошення відновлення державности України” (Торонто: Накладом Ліги визволення України, 1967).

35. "Niederschrift ueber die Ruecksprache mit Mitgliedern des ukrainischen Nationalkomitees und Stepan Bandera vom 3.7.1941", Hoover Institute on War and Revolution, NSDAP Nr. 52, с. 7-8.

УКРАЇНА І РОСІЯ: ІМПЕРІЯ ЗНОВУ

В історії вже давно відомий факт, що імперіям помирати дуже тяжко. Сказане вочевидь стосується і Росії. Виправдовуючи свій імперіалізм, росіяни використовували облудливу і невиправдану ідею "слов'янського братерства". Роблять вони це до сьогодні. Що говорити, коли навіть в Америці редактор газети "Россия" Ніколай Рибаків написав 14 листопада 1949 року листа до президента Трумена, пояснюючи йому, що українці є тільки частиною великої російської нації... "Міжнародні пропагандисти невпинно пробують розділити великий російський народ". Значить нас, українців, немає!

Президент Леонід Кравчук, який був у центрі боротьби за державну незалежність України, писав у своїх спогадах, що вже перед прийняттям Декларації про державний суверенітет України, яке відбулося 16 липня 1990 р., проводилася затята боротьба Москви за збереження конаючої радянської імперії.¹ Найбільшим подвижником збереження імперії був Михайло Горбачов, котрий у червні 1990 р. говорив про життєдайну силу, що її Росія одержувала від інших культур і мов. Без неї Росія не буде тією державою, яку росіяни одержували у спадщину і яку вони передадуть своїм нащадкам. Подібну думку висловив Олександр Солженіцин в одній зі статей, а саме, що російська національна ідея є незбагненою без імперіального контексту.²

Це були лиш передвісники тих подій, які мали відбутися після ухвалення 24 серпня 1991 року Акту проголошення незалежності України, яким територія України проголошувалася неподільною і недоторканою. Як же сприйняла цю історичну подію Москва? Вже через два дні Павло Воцанов, прес-секретар президента Єльцина, зробив офіційну заяву про те, що Росія залишає за собою право порушувати питання кордонів тих країн, які проголосили свою незалежність.

Наступного дня мер Москви Гавриїл Попов заявив на телебаченні, що акти проголошення незалежності були незаконними і тому повинні бути переглянуті.³ Заяви Вощанова, Попова та багатьох інших чільних політиків Росії, які виявили територіальні претензії до України, стали неначе прологом до політичної війни між Росією й Україною⁴.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує постанова Верховної Ради Російської Федерації від 23 січня 1992 року про неконституційність рішень 1954 року щодо передачі Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР. Цим актом Росія почала розігрування "кримської карти", ведення відкритої боротьби за півострів, Чорноморський флот, Севастопіль і ядерну зброю як центральні об'єкти своєї політики. Напруженість у відносинах між Україною і Росією досягла небаченого апогею, коли російські урядовці обговорювали можливість застосування ядерної зброї в попереджувальних цілях. Ця теза знаходить підтвердження у розмові Бориса Єльцина з віце прем'єр-міністром України Константином Масиком.⁵ Те, що такі ідеї і розмови блукали владними коридорами Москви, засвідчує також інтерв'ю, надане першим мером Санкт-Петербурга, Анатолієм Собчаком, журналістові однієї з паризьких газет.⁶ Все зазначене з сумом говорить про стан у відносинах між двома сусідніми державами.

У відповідь на постанову Парламенту РФ, Верховна Рада України дала дуже виважену і водночас безкомпромісну відповідь, за яку 6 лютого 1992 року проголосували 363 депутати. Документ розцінював дії російських парламентаріїв "як такі, що можуть дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію в Україні і Росії". Врахувавши всі законні і договірні порушення Верховною Радою Російської Федерації, Україна заявила, що підтверджує свою відданість Гельсінкським

угодам, зокрема принципу недоторканности існуючих державних кордонів, і відкидає будь-які територіяльні претензії.⁷

Заява Верховної Ради втім не припинила протистояння у відносинах між Україною і Росією, вся ініціатива якого йшла з Москви. Крим продовжував бути центром подій, де проросійські політики півострова разом з політиками Росії творили загрозливу політичну напруженість. Ситуація загострилася, коли віце-президент Росії, Александр Руцкой, прибувши до Криму, заявив у Севастополі, "що Росія не віддасть Україні ані флоту, ані Криму". Незабаром Борис Єльцин видав указ "Про перехід під юрисдикцію Російської Федерації Чорноморського флоту".⁸ На думку президента Кравчука, за спиною сепаратистів Криму стояли не тільки визначні одиниці, але й цілі структури та керівники Чорноморського флоту.⁹ Після таких агресивних заяв, Україну особливо стурбувала постанова російського парламенту від 21 травня 1992 року "Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 році". Тим актом Парламент Російської Федерації визнав рішення статусу Криму незаконним і тим поставив під сумнів територіяльну цілісність України. Це питання було піддане широкій дискусії у Верховній Раді України, в якій брали участь також члени уряду.¹⁰

Вельми рішуче виступив на захист української приналежності Криму перший заступник голови Верховної Ради України Василь Дурдинець. 2 червня 1992 року він назвав рішення Верховної Ради Росії спробою "неприхованого політичного диктату..." "На жаль", сказав Дурдинець, "дехто з російських парламентаріїв намагається перекрутити зміст цих найпринциповіших положень (*підписаних у Біловезькій пущі* — Т.Г.), стверджуючи, що закріплений у згаданих документах принцип визнання і поваги територіяльної цілості діє лише доти, доки держави перебувають у рамках СРСР, а тепер СНД".

У своєму виступі Дурдинець заявив, що постанова російського парламенту суперечить засадам гельсінкського Заключного акту, в якому розглядаються всі кордони як непорушні, та що ця постанова "зачіпає основи суверенітету України". "Ми мусимо чітко і недвозначно заявити, що Республіка Крим є складовою частиною України, і тому питання статусу Криму не може бути предметом будь-яких міждержавних переговорів", підкреслив він, висловивши жаль і тривогу з приводу подій, які вели Росію і Україну до ворожих відносин. "Прикро говорити", сказав Дурдинець, "але всі факти свідчать про те, що рішення Парламенту Росії — то не помилка або недогляд, а цілеспрямована акція проти нашого суверенітету, проти нашої молоді держави".¹¹

Виступив у Верховній Раді також міністр закордонних справ України Анатолій Зленко, котрий у присутності 384 народних депутатів представив суперечливу картину в українсько-російських відносинах, причина якої, на його думку, полягала не в питанні Криму чи Чорномоського флоту, а "у послідовному небажанні деяких політичних сил і окремих членів керівництва Російської Федерації визнати політичну реальність — існування незалежної держави України, будувати відносини з нею на партнерських засадах, на принципах поваги суверенітету, невтручання у внутрішні справи, взаємної вигоди, одним словом, на рівноправ'ї суверенних сусідніх держав".

У своїй доповіді міністр Зленко висунув питання про перегляд легітимності всіх кордонів між Україною і Росією, які були змінені за Радянського Союзу. Чому б не переглянути легітимність включення до Російської Федерації таких українських земель як "Гайворонський, Путивльський і Новооскольський повіти Курської губернії, Острогозький, Богучарський, Бірґоченський Воронезької, Таганрозький Донської області, Темрюкський і Єйський-Кубанської, де українці становили від 51 до 90 відсотків загальної кількості

населення". На думку Зленка, російсько-українська криза — це продукт бажання "частини російського керівництва відвернути увагу населення від внутрішніх труднощів та прагнення відновити єдиний центр, зламавши державність України".¹²

Коли з погроз і провокацій нічого не вийшло, російські політичні діячі вирішили розіграти ще один аспект "кримської карти" — статус Севастополя. Своєю постановою від 9 липня 1993 року Парламент Росії надав Севастополю російський федеральний статус, оголосивши його "головною базою єдиного Чорноморського флоту". Президент Єльцин та Міністерство Закордонних Справ Росії засудили рішення парламенту як нерозважливий акт, що, однак, не змусило депутатів відкликати своє рішення. В Україні дії російських парламентаріїв вкрай збудили суспільно-політичну думку та розцінювалися як замах на порушення територіальної цілості і суверенітету держави.¹³ Дмитро Павличко, голова Комісії Верховної Ради з питань закордонної політики, назвав постанову Парламенту Росії актом, що дорівнював оголошенню війни.

Реакція української виконавчої гілки також була вельми рішучою. З заявами протесту перед цілим світом виступили Президент Кравчук, Президія Верховної Ради, міністерства оборони та закордонних справ. У відповідь багато країн світу, зокрема Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Італія, а також Рада Безпеки ООН, засудили постанову Парламенту Росії як акт, який суперечить міжнародним договорам.¹⁴

Незважаючи на дипломатичну поразку 1993 року, ідея "імперської величч" в Росії не вмерла. Про це красномовно засвідчила заява міністра закордонних справ цієї країни Андрія Козирева, яка прозвучала декілька років пізніше, і в якій він запропонував розробити "російську доктрину Монро", що поширювалася б на "близьке зарубіжжя", тобто на всі

території колишнього Радянського Союзу. Варто зазначити, що пропозиція Козирева імпонувала політичним поглядам росіян. Про це, зокрема, говорить соціологічне опитування, проведене в Москві у 1999 році, під час якого 85% росіян висловилося за відновлення "великої імперії" і тільки 7% з цим не погодилося.¹⁵

Наступний виклик українсько-російським відносинам Росія створила, коли 29 вересня 2003 року, не повідомляючи Україні, почала будувати дамбу від півострова Тамань в напрямку українського острова Тузла. Цей акт, який загрожував використанню Україною Керченської протоки, шкодив українським правам на Азовському морі та ставив під сумнів суверенітет держави над Тузлою, викликав швидку і рішучу реакцію Києва. Вже 10 жовтня біля острова з'явилися українські військові човни, важка зброя та літаки. Рішуче за оборону кордонів України висловився тогочасний президент Леонід Кучма, який заявив, що "якщо Росія будувє дамбу в наших територіяльних водах, ми повинні вжити силу". Верховна Рада України, зі свого боку, 369-ма голосами прийняла резолюцію, у якій засудила дії Росії як "неприятельські акти, які змушують Україну перевірити її сучасні відносини з Російською Федерацією".¹⁶

Війна слів продовжувалася. Так, у газеті "*Столичные новости*" за 21 жовтня 2003 року можна прочитати про заяву глави адміністрації президента Росії Олександра Волошина, котрий сказав, що "Росія ніколи не залишить Україні Керченську протоку...і, якщо треба, зробить все можливе і неможливе, аби відстояти свою позицію....Якщо буде потрібно, ми скинемо туди бомбу!",¹⁷ пригрозив він.

Цікаву розмову про українсько-російську конфронтацію провів оглядач російської газети "*Известия*" Борис Пастернак з президентом Леонідом Кучмою. "Ми розуміємо," сказав під час бесіди український лідер, "що у декого в Росії є спрага імперського самоствердження..."

Про звичайну, усім пам'ятну імперію говорити незручно — так заговорили про "ліберальну", "демократичну".

Говорячи про вплив подій на українське суспільство, він зазначив: "Як і слід було очікувати, чергове зазіхання на наші інтереси і нашу гідність помітно згуртувало мешканців України..."

Тузла явно служить справі консолідації української політичної нації. Але такі способи консолідації, при всій їхній ефективності, — не наш вибір. Ми хотіли б консолідуватися і ми будемо консолідуватися на іншій, більш спокійній, більш творчій основі — на основі мирного розвитку нашої державності, на основі спільної турботи про економічний ріст" — наголосив президент.¹⁸ Незабаром Росія припинила будувати дамбу і до кінця року між Україною і Росією настало тимчасове замирення. Та й цього разу не надовго.

Перервав короткий спокій Саміт НАТО в Бухаресті. Оскільки Україна була одним із кандидатів на приєднання до Плану дій щодо членства в Альянсі, в Росії проти цього з'явився цілий шквал імперської істерії, погроз і критики. 7 квітня 2008 року російська газета *"Коммерсантъ"* повідомила, що на закритому засіданні Ради Росія-НАТО президент РФ Володимир Путін пригрозив, що у разі вступу України до Північноатлантичного Альянсу вона може припинити існування як єдина держава... Зокрема, Росія може анексувати (насильницьким способом приєднати до себе) Крим і Схід країни. Щоби не допустити НАТО до кордонів Росії, Путін "пообіцяв вжити адекватних заходів". Звертаючись до президента США Джорджа Буша, Путін дозволив собі сказати, що "Україна — це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її території — це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами!"¹⁹

Заява президента Росії викликала цілий вихор заяв російських журналістів і політиків проти суверенного права України творити власну політику. Так, міністр закордонних

справ Росії, Сергей Лавров, заявив в інтерв'ю радіо "Эхо Москвы", що Росія буде "робити все, щоб не допустити прийняття України і Грузії в НАТО і не допустити неминуче зв'язаного з можливим таким рішенням різкого погіршення відносин з Альянсом, з його членами і з країнами — сусідами РФ".²⁰

Ще більші погрози пролунали з вуст начальника Генштабу збройних сил Росії Юрія Балуювського, який заявив: "Однозначно, Росія вчинить дії, спрямовані на забезпечення своїх інтересів поблизу державних кордонів. Це будуть не тільки військові заходи, це будуть заходи іншого характеру".²¹ У відповідь на божевільну метушню російської преси та високопосадовців довкруги питання України і НАТО та на божевільні погрози ген. Балуювського Міністерство Закордонних Справ України зробило наступну заяву, датовану 12 квітня 2008 року:

"МЗС України серйозно стурбоване оприлюдненими останніми днями заявами офіційних осіб Російської Федерації щодо України.

Заяви високопосадовців Російської Федерації мають відвертий антиукраїнський характер, піддають сумніву територіальну цілісність України і є прямим втручанням у її внутрішні справи.

Ще раз наголошуємо: Україна — незалежна держава і самостійно визначає свою внутрішню і зовнішню політику, спрямовану на забезпечення і захист своїх власних національних інтересів.

В основі зовнішньополітичного курсу України — поглиблення рівноправних та партнерських відносин з усіма країнами, передусім із сусідніми, у відповідності до загальноєвропейських норм міжнародного права, зокрема Статуту ООН. Прагненням зміцнити міжнародний мир і безпеку керувалася наша держава, відмовившись від

третього у світі ядерного арсеналу. Зі свого боку, ядерні країни, у тому числі і Російська Федерація, надали Україні гарантії безпеки, закріплені у Будапештському Меморандумі 1994 року.

Абсолютно неприйнятним є те, що Російська Федерація, як одна зі сторін згаданого Меморандуму та постійний член Ради Безпеки ООН, на яку покладається відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки, вдається до недружніх кроків щодо України, ставить під сумнів її територіальну цілісність і суверенне право приймати рішення щодо власного зовнішньополітичного вибору. У такій ситуації стає дедалі очевиднішим, що євроатлантичний вибір України єдиний спосіб гарантувати безпеку нашої держави. Отже, Україні належить якнайшвидше інтегруватися до НАТО як основи системи колективної безпеки.

МЗС України вимагає від російської сторони припинити практику погроз щодо України і дотримуватися положень Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією. Цей Договір передбачає зокрема, зобов'язання щодо взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, незастосування загрози силою та невтручання у внутрішні справи.

Україна вживатиме всіх необхідних заходів, передбачених міжнародним правом, для захисту свого суверенітету та незалежності".

Після заяви МЗС України ситуація дещо заспокоїлася і Москва домовилася з Києвом розпочати консультації на рівні експертів у зв'язку з наміром України вступити в НАТО. Вже в спокійнішій атмосфері голова МЗС Російської Федерації, Сергей Лавров, заявив, що "на саміті в Бухаресті Путін не говорив нічого, що зазіхало б на суверенітет України".²² Посол Росії в Україні Віктор Черномирдін назвав маячню

інформацію, що з'явилася в пресі про те, що Путін не вважає Україну державою. "Ніколи президент Росії такого сказати не міг і ніколи не скаже. Це маячня", — сказав він.²³

Отож в українсько-російських взаєминах настав черговий етап відносного спокою. Як довго він триватиме – покаже час так само, як і те, чи витримає нове-старе кремлівське керівництво тест на політичну розсудливість та проголошену ним відданість універсальним принципам миру і демократії. Чи так воно буде, тяжко сказати, коли дивитись на агресивну політику Росії по відношенні до Грузії де, в питанні Абхазії і Осетії, Росія порушує суверенні права територіяльної цілості Грузії — дії, які суперечать міжнародним законам. Така діяльність залишає мало місця для довіри і оптимізму.

Посилання

1. Леонід Кравчук, "Маємо те, що маємо. Спогади і роздуми" (Київ: Століття, 2002), С. 69
2. Roman Solchanyk, "Ukraine, the (Former) Center, Russia, and "Russia" in Studies in Comparative Communism, Vol. XXV, No.1, March 1992, p. 36.
3. Роман Сольчаник, "Росія й Україна у пострадянському світі", Генеза (Київ) 1994: 181-82.
4. Тарас Гунчак, "Україна ХХ століття" (Київ: Дніпро, 2005), С. 317-18.
5. Див. "Ельцин обсуждал с военными возможность ядерного удара по Украине, сообщил первый вице-премьер Украины Константин Масик корреспонденту <НГ>", Независимая газета, 24 жовтня 1991. Також "СССР умер, не оставив завещания: Москва и Киев в споре за великодержавное наследство-скандал по поводу "бмена ядерными ударами Россия-Украина" разрешился обменом опровержениями сторон, но заострил интерес отношениям Киева и Москвы накануне предстоящего через месяц референдума о независимости Украины и выборов ее президента". В статті є ще така цікава заява: "...Россия сегодня — это уже не одна из 15 бесправных республик всесильной империи... это закономерный лидер вчерашней империи". Див. Московские новости, 3 листопада 1991 р.
6. Roman Solchanyk, *Ukraine and Russia: The Post-Soviet Transition* (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2001), pp. 59-61. Також Solchanyk "The Politics of State Building: Center-Periphery in Post-Soviet Ukraine," *Europe-Asia Studies*, 46 (1994): 52.
7. П'ята Сесія Верховної Ради України: Бюлетень, No. 13: 7-8.
8. Кравчук, С. 150.
9. Там само, С. 154.
10. Там само, також П'ята Сесія Верховної Ради України, Бюлетень No. 44, 46, 51, 55, 59, 60.
11. Там само, Бюлетень No. 72, С. 89-104.
12. Там само, Бюлетень No. 73, С. 3-30.

13. Анатолій Зленко, "Дипломатія і політика: Україна в процесі динамічних геополітичних змін" (Харків: Фоліо, 2003), С. 412-13.
14. Там само, С. 413-17.
15. Solchanyk, Ukraine and Russia, pp. 71-73.
16. Roman Woronowycz, "Russian-Ukrainian dispute over Tuzla escalates," The Ukrainian Weekly, 26 жовтня 2003.
17. УНІАН, 21 жовтня 2003.
18. Українська правда, 27 жовтня 2003.
19. NEWSru.ua: Україна , понеділок, 7 квітня 2008, 13:48.
20. www.ПРАВДА.com.ua, 8 квітня 2008, 19:57.
21. УНІАН, 11 квітня 2008.
22. УНІАН, 15 квітня 2008.
23. Українська правда, "Чорномордін: це маячня, що Путін обізвав Україну не державою", 17 квітня 2008.

ДОДАТКИ

Б. "Лабораторія" фальсифікації історії

***ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ:
ІСТОРІЯ ТА ЇЇ ДЖЕРЕЛА*****

Якщо прочитати статтю "Організація українських націоналістів та їхнє ставлення до німців та євреїв: Життєпис Ярослава Стецька", то складається враження, що всі, хто проводив дослідження та друкував публікації щодо ОУН, якимось унікали "головної теми". Тож автори статті Карел К. Беркгоф та Марко Царинник розповідають нам, чого ж саме ми унікали.

Для більшої зрозумілості потрібно вказати, що в статті обговорюються лише проблеми ОУН та державного правління 1941 року, та автори все ж стверджують, що "багато документів, створених ОУН(цього періоду, Т. Г.) попали в радянські сховища і дуже мало дослідників могли їх бачити." Але, що ж автори називають "головними темами" — залишається незрозумілим. Як науковець, який майже тридцять років пропрацював в різних архівах та зібрав солідну кількість документів, я можу з певністю сказати, що автори помиляються, стверджуючи це. Можу додати, що я працював в архівах України, включаючи Архіви СБУ. Якби автори уважніше прочитали наявні на Заході документи, вони б побачили, що для проводу ОУН Андрія Мельника, чи Бандери, "головною темою" було відновлення Незалежної Української Держави. Всі інші питання були другорядними, залежно від того, як вони впливали на головну мету. Позиція обох проводів ОУН добре висвітлена в багатьох офіційних документах керівництва ОУН до німецької влади.¹ Провід ОУН Бандери провів II Збір в кінці травня 1941 року і прийняв резолюцію, де підкреслив, що головна боротьба ведеться за Українську Самостійну Соборну Державу.² Через місяць, 23 червня,

ОУН надіслала місткий меморандум німецькому уряду, підписаний Степаном Бандерою та Володимиром Стахівим, де розглядалось багато питань, та головною темою було відновлення Незалежної Української Держави, яка згадується щонайменше по одному разу на кожній з семи сторінок.³ В меморандумі є також попередження, чи навіть погроза, що хоча *"німецькі війська, які ввійдуть в Україну спершу, звичайно ж, привітають, як визволителів, та таке ставлення може дуже швидко змінитись, якщо Німеччина ввійде не з метою та гарантіями відновлення Української Держави"*.⁴

З наявних документів повністю зрозуміло, що, незалежно від випадкових відхилень в термінології, кінцевою метою ОУН було відновлення Української Самостійної Соборної Держави. Отже, на мою думку, роздуми про крайове правління, термін, який з'являється час від часу і виражає обмеженні політичні прагнення ОУН, не надто доречні, оскільки вирвані з контексту програми ОУН. Автори висловлюють думку, що прокламація 30 червня Ярослава Стецька була не проголошенням "незалежної" держави, а держави "переважно військового словацького чи хорватського типу".⁵ Але це дуже далеко від правди. Майже передбачаючи аргументи Беркгофа і Царинника(переважно вони думали про німців), ОУН в меморандумі 23червня 1941 року, за тиждень до прокламації Стецька 30 червня, чітко заявляє: *"немає ніякої аналогії для вирішення українського питання. З 1938 року в Європі з'явилися дві країни: Словаччина та Хорватія. Окрім різниці в розмірах та силі населення країн, вирішення українського питання має набагато більше значення, оскільки воно внесе вирішальні зміни в політичну та економічну структуру європейського континенту, що має і міжконтинентальне значення"*.⁶ Меморандум закінчується дуже сильною фразою, яка

стверджує: " *українці твердо вирішили створити умови, які гарантуватимуть ріст нації до незалежної держави. З цією рішучістю повинна рахуватися кожна сила, яка має такі ж інтереси щодо встановлення нового ладу на східноєвропейському просторі*"⁷ Для більшої ясності я процитую це твердження в оригіналі: "Mit dieser Entschlossenheit muss jede Macht rechnen, die eigene Interessen dabei verfolgend, eine neue Ordnung im osteuropaeischen Raum herbeifuehren will". Як сильно сказано!

З вищезгаданого очевидно, що ОУН зробила свою позицію абсолютно чіткою щодо політичних прагнень. Та все ж, коли Стецько проголосив Декларацію від імені ОУН, німецька влада була ніби шокована і одразу ж прийняла міри, щоб нейтралізувати небезпечну для неї ситуацію. З липня Берлін вислав до Кракова заступника міністра Ернста Кундта, який мав розмову з Бандерою, де запитав його, чи він хоче перейняти правління Українською Державою і чи заява по радіо була його рішенням. Бандера відповів, що за відсутності будь-яких інших українських політичних організацій, ОУН діяла від імені української нації, проголошуючи заснування Української Держави. На що заступник міністра Кундт заперечив, що право вирішувати щодо статусу територій, підкорених німецькою армією, має лише Гітлер. Бандера відкинув цей аргумент, стверджуючи, що це право насправді належить українському народу.⁸

Коли німецька влада спробувала змусити ОУН анулювати прокламацію державного правління, що на той час було лише іншого назвою Української Держави, Бандера та його послідовники зайняли безкомпромісну позицію захисту Акту 30 червня. Ця позиція відображена в листах Ярослава Стецька від імені українського уряду до німецької влади. Наприклад, 3 липня 1941 року Стецько написав лист Гітлеру, де говорить про Україну, як про " *повністю рівного і*

вільного члена європейської сім'ї націй, суверенну Українську Державу".⁹ Звичайно ж, це не звучить як "крайове правління".

На базі наявних документальних доказів, можна сказати, що всі наступні листи та меморандуми лідерів ОУН до німецької влади тільки відстоюють попередню позицію щодо права українського народу на незалежну державу, а також хвалять перемоги німецької армії та її лідерів та висловлюють готовність брати участь в боротьбі проти комуністичної Росії.¹⁰ Та німці вже визначились щодо майбутнього України, хоча вони були не проти компромісів, але зробили висновок, що те, що сталося у Львові *"було несподіваним переворотом, який влаштував Бандера зі своїми людьми"*¹¹

Оскільки німецька поліція не могла змусити Бандеру і Стецька відмовитись від Акту про Українську Державу від 30-ого червня, вона арештувала їх та відіслала в Берлін, де вони і залишались до 15 вересня, коли їх відіслали до головної берлінської в'язниці на Александрплац (Alexanderplatz). Під час офіційного ув'язнення Бандери і Стецька, німецька Sicherheitdienst (служба безпеки, Ю.Я.) організувала облави на послідовників Бандери, внаслідок чого арештували членів ОУН та заслали їх в концентраційні табори, а деяких стратили.¹² А Бандеру та Стецька в січні перевели до Сагсенгавзенського(Sachsenhausen) концентраційного табору, де вони залишились до осені 1944 року.¹³ Так хто ж такі Бандера та Стецько? Колабораціоналісти, які співпрацювали з ворогами, як пропонують автори статті, чи послідовники національної політичної ідеї, за що були готові поплатитися? Думаю, Меморандум ОУН викладає все чітко і ясно такою фразою: *"Die OUN wunscht eine Zusammenarbeit mit Deutschland nicht aus Opportunismus, sondern aus der Erkenntnis der Notwendigkeit dieser Zusammenarbeit fur das Wohl der Ukraine"*.¹⁴

В перекладі це звучить так: "ОУН хоче співпрацювати з Німеччиною не через опортунізм, а через усвідомлення, що ця співпраця необхідна для благополуччя України".

Незважаючи на непотрібну пустословність авторів, політика, яку проводили лідери ОУН, була на рівні будівництва держави. Якщо це все поставити в контекст 20-ого століття, то приходимо до усвідомлення, що це зовсім не було якоесь моральне відхилення з боку ОУН, як намагаються сказати автори. Врешті-решт, дві найбільш демократичні країни світу, Сполучені Штати Америки та Великобританія, стали союзниками найбільшого тирана, якого тільки бачив світ, для досягнення певної політичної мети. Без сумніву, ми не відкриємо нічого нового, якщо скажемо, що в історії нації і, навіть, індивідуали практикували таку банальність, як "ворог мого ворога — мій друг", поки все не змінюється, як це сталось у випадку стосунків між Німеччиною та Україною (чит. ОУН-Б).

У своїй статті Беркгофф та Царинник наголошують на важливості біографічного нарису життєпису, який, як стверджують, Ярослав Стецько написав під час домашнього арешту в Берліні. Здається, що автори знайшли все, що шукали в цій, припустімо, "автобіографії" — обмежені можливості Акту 30 червня, пронимецьку та антиєврейську орієнтацію ОУН-Б. Оскільки ми вже розглянули перші дві проблеми, пропоную дослідити третю — ОУН і Єврейське питання.

Автори пишуть, що "життєпис Стецька важливий [оскільки] він знаходить ключ до ставлення ОУН-Б до євреїв..."¹⁵ Чесно кажучи, навіть, якщо документ справжній, що ще підлягає великому сумніву, я не розумію, як можна приписувати погляди однієї людини цілій організації, коли ця людина, в даному випадку Ярослав Стецько, говорить про все, як про свої особисті погляди. Він каже "моє ставлення",

"моє бачення", "моя думка"¹⁶, але він ніде не посилається на позицію ОУН щодо цих питань. Як може хтось зі здоровим глуздом приписати його погляди цілій організації? Що ж стосується його ставлення до євреїв, то він його описує, якщо, звичайно ж автором цих рядків був Стецько, "Загалом я підтримую **знищення** євреїв та німецькі цілеспрямовані методи їх викорінення в Україні."¹⁷ А що означали "німецькі методи" на липень чи серпень 1941? Німці не проводили масового винищення євреїв і не було навіть програми такого плану. Лише 20-ого січня 1942 року "Верховною таємною зустріччю старших нацистських керівників... в передмісті Берліну — Ванзе (Wannsee) розпочалася війна проти євреїв."¹⁸ Автор, звичайно ж, опирається на злочинний план "Остаточного вирішення" Рейнгарда Гайдріха. Оскільки Стецько вже знаходився в концентраційному таборі, коли затвердили план Гайдріха, як він міг писати про "німецькі методи", коли їх ще не існувало на рівні винищення? Чи справді автор життєпису — Стецько?

А щодо ОУН-Б, яку автори намагаються пов'язати з життєписом, то можна точно сказати, що не було ніякого антисемітизму в їхній програмі, незважаючи на аргументи Поля Дітера, що там таки була "антисемітська ідеологія, особливо весною і літом 1941 року."¹⁹ Автори дуже високої думки про дослідження Поля Дітера, оскільки постійно його цитують. Наприклад, вони цитують його розповідь про Раду Сеньйорів від 18 липня, де Олекса Гай-Головка та Степан Ленкавський висловили деякі антисемітські зауваження. За їхніми словами, на цих зборах також виступав Кость Левицький. Я дослідив всі протоколи Ради Сеньйорів і можу категорично заявити, що це повна фальсифікація. Не було ніяких зборів Ради Сеньйорів 18 липня! Була лише коротка

зустріч 17 (№VII) і довга (№VIII) — 19 липня.²⁰ Більше того, там узагалі не було окремого обговорення проблеми меншин. Також потрібно сказати, що ні Гай-Головко, ні Ленкавський не були членами Ради. Беркгоф та Царинник допустили ще одну серйозну помилку, коли написали, що Раду Сеньйорів заснували 6-ого липня, "для консультації правління Стецька."²¹ На противагу цьому, протокол першої ж зустрічі стверджує, що *Рада Сеньйорів вибрана, як волевиявлення суспільства, щоб його направляли до єдності та підтримували контакти з німецькою військовою та цивільною владою для досягнення та усвідомлення національного ідеалу*."²² Якби автори уважніше дослідили джерела, вони б дізнались, що, насправді, існує документ, який засвідчує зібрання людей, без їхніх імен, яке розпочалось 18 і (як стверджує протокол) продовжилось 19 липня 1941.²³ Беркгоф та Царинник дуже невдало згадують ім'я Костя Левицького, який протягом всього життя вірно служив українському народу і був зразком для тих, хто боровся за українські ідеали, аж до активної участі в даній дискусії, всього за три місяці до своєї смерті. Що ж до списку, то в групі був якийсь Левицький, але хто він був — ніхто не знає. Можу лише додати, що під документом немає підпису.

Єврейське питання, яке намагаються підняти автори, безумовно потрібно піднімати, але це треба зробити, базуючись на надійних доказах, і в історичному контексті. Проблема українсько - єврейських стосунків не можна зводити до антисемітизму в межах ОУН, як, здається, це намагаються зробити автори. Ця проблема є історичною і політичною, і, з часом, створила стереотипи і міфи про євреїв. Так само, як і євреї створили міфи про українців. Ці міфи та стереотипи творять ставлення окремих людей і суспільства в цілому, яке виказує себе в певних ситуаціях.

В деяких заявах лідерів ОУН я знайшов такі вислови, як "єврейсько-московська диктатура", "єврейсько-більшовицьке криваве правління", "єврейський більшовизм" чи "єврейсько-більшовицьке правління терору" з певними різновидами.²⁴ Також німці, готуючи правління відділу пропаганди для початку операції "Барбаросса" в східній Європі, першим пунктом(в інструкції на чотири сторінки) наголошують на *"єврейсько-більшовицькому радянському уряді зі всіма чиновниками і комуністичною партією"*.²⁵ Постає питання: чому німці думали, що вони можуть використовувати лозунг "єврейського комунізму" в східній Європі?

Це питання приводить нас до подій, які передували II Світовій Війні, а точніше, до часу комуністичної революції і ролі, яку в ній відіграли євреї. До цієї проблеми зверталось багато визначних вчених та мислителів. Так, наприклад, Арнольд Марголін, видатний юрист і єврейський громадський лідер, ось що сказав про політичну відданість єврейського населення України: "Та факт залишається фактом... євреї були в рядах більшовиків, а на початку, в рядах армії Денікіна".²⁶ Артур Адамс дуже детально розглядав це питання. В його дослідженні українських непорозумінь щодо єврейського питання він заявляє: *"На думку селянина, єврей, міський житель і комуніст зрослися в єдиний образ комісара з гачкуватим носом, який позбавив їх землі, яка належить їм по праву, конфіскував зерно, рухому власність і зброю, і виконував доручення ЧК"*.²⁷ Леонард Шапіро, професор політичних наук Лондонського економічного факультету, який вивчав роль євреїв у революційних рухах, зробив висновок, що участь євреїв на всіх рівнях комуністичної партійної організації була дуже значною. З двадцяти одного повноправного члена Центрального Комітету, п'ятеро були євреями. Але що було дійсно значним, так це участь євреїв у нижчих ешелонах організації.

Згідно з Шапіро *"Було дуже багато євреїв на нижчих рівнях партійної машини — особливо в ЧК[і якщо хтось]мав нещастя потрапити в їхні руки, в нього були дуже великі шанси, що його застрелить єврейський слідчий.."*²⁸

Та це був лише пролог до подій двадцятих-тридцятих років двадцятого століття, коли євреї зайняли високі посади в таємній поліції, знаній як Державне Політичне Управління(ГПУ), а пізніше, в Народному Комісаріаті Внутрішніх Справ(НКВД). До недавнього часу ми не мали доступу до радянських архівів, тому могли лише здогадуватися, хто виконував функцію таємної поліції а Радянській Україні. Але, починаючи з 1997 року, чи навіть раніше, троє авторів, Юрій Шаповал, Володимир Пристайко та Вадим Золотарьов отримали доступ до архівів таємної поліції і тому могли з'ясувати деталі, невідомі до цього часу. Згідно з тим, що вони знайшли, а також, якщо до цього додати їхні дослідження в Москві, Санкт-Петербурзі, Самарі та Харкові, протягом 20-их - 30-их років характеристика високопоставлених осіб за національністю була такою:

Євреї	261	Росіяни	106	Українці	48
Латиші	30	Поляки	16	Білоруси	8
Німці	3	Грузини	2	Молдавани	2
Угорці	1	Вірмени	1	Італійці	1
Чехи	1	Караїми	1		

З невизначеною національністю 69.²⁹

Отже, кількість євреїв, які займали високі посади в службі розвідки України, перевищує усі інші організації разом узяті.

Ось, що сказав Георгій Санніков, колишній чиновник КГБ в Україні, про участь в радянській розвідці євреїв: *"Я знав, не лише з розповідей старих членів ЧК(чекістів), а й з документів, що багато євреїв працювало в органах безпеки, а ще раніше і в ЧК"*³⁰

Опираючись на вищезгадані документи, можна зробити висновок, що та невелика кількість, відносно всього єврейського населення, яка займала високі посади, створила образ, який став стереотипом всіх євреїв. Оскільки радянська система і таємна служба були всюдисущими, їх добре запам'ятали люди, які тою чи іншою мірою були їхніми жертвами. Я б сказав, що це було якраз таке сприйняття, а не антисемітизм, який є повністю іншим феноменом, і що може пояснити ставлення лідерів ОУН, які визначали євреїв, разом з поляками та росіянами, ворожими меншинами в Україні.

ОУН ясно заявила своє ставлення до євреїв на основі сприйняття їхньої ролі в СРСР в Резолюції II Збору ОУН. В 17-ому пункті Резолюції сказано: *в Радянському Союзі євреї — найнадійніша підтримка правлячого більшовицького режиму і авангард московського імперіалізму в Україні... Московсько-більшовицький уряд розпалює антиєврейські настрої української широкої громадськості, щоб відвернути увагу від справжнього винуватця їхніх нещастя і провокує проводити погроми проти євреїв під час перевороту. Організація Українських Націоналістів протистойть євреям як підтримці московсько-більшовицького режиму, але в цей же час пояснює населенню, що головним ворогом є Москва.*³¹ Позиція ОУН цілком зрозуміла — вона бореться з тим, хто підтримує їхнього ворога. Те, що ОУН не займала антиєврейської позиції, ілюструють численні випадки співпраці під час війни. Згідно з німецьким рапортом від березня 1942 року: *в Житомирі, Кременчуку і Сталіно було заарештовано кілька*

послідовників Бандери за те, що намагалися схилити населення до ідеї незалежності України. Тоді ж було встановлено, що група Бандери постачала своїх членів та євреїв, які працювали на цей рух, фальшивими паспортами.³²

Під кінець 1942 року сталися дуже значні зміни, коли велика кількість євреїв професіоналів, особливо лікарів, вступили в ряди Української Повстанської Армії — УПА.³³ Їхня кількість збільшилась і, згідно з Філіпом Фрідманом, були створені спеціальні табори. В одному з таких таборів під Порицях, на Волині, перебувало 100 євреїв, а у іншому, в Кудрунках — близько 400 людей.³⁴ Також є дані про те, як УПА напала на охоронців гетто в Рівному, звільнила кілька сотень євреїв і знайшла місце для них в сусідніх селах.³⁵ Я пишу все це, щоб просто пояснити, що якби ОУН-УПА були послідовниками антисемітської ідеології, як вважають Беркгоф та Царинник, то багато, напевно тисячі, євреїв не вижили б.

Останнім питанням, до якого я хотів би звернутися, є життєпис, автентичність якого викликає дуже серйозні сумніви. Перед авторами не виникає звичайних для дослідника запитань. Я б, наприклад, поцікавився, чому документ знаходиться в Україні, а не в Німеччині? Чому лише в 1970 році Чередниченко, партійний діяч особливого призначення в радянській машині пропаганди, знайшов життєпис? Оскільки Михайло Ганусяк є "автором" двох книг, чому ж його імені немає на сторінках користувачів архіву? Я розумію, чому, коли Аарон Вайс оскаржив достовірність роботи Ганусяка, називаючи її "надмірно упередженою", Джон-Пол Гімка почав захищати Ганусяка.³⁶ Звичайно ж, професор Гімка повинен був уважно опрацювати зміст двох книг, котрі з'явилися під ім'ям Ганусяка, перед тим, як ставати захисником інтелектуальної чесності Ганусяка, оскільки

чесність тут якраз значення не має. Брехливість Ганусяка, не беручи до уваги сфабрикований зміст книги *Ukrainischer Nationalismus* (Український націоналізм, Ю. Я.), можна легко викрити, просто розглянувши малюнки на 35-ій та 36-ій сторінках.³⁷

На 35-ій сторінці ми бачимо митрополита Шептицького, якого 21 серпня 1930-ого року вшанували нагородою Українських скаутів (Пласту). Цей малюнок автор підписує (в серпні 1930), як "eine faschistische Medaille" (фашистська медаль, Ю.Я.). На 36-ій сторінці він вчиняє ще жахливіше. Внизу сторінки ми бачимо митрополита Шептицького, (який стоїть) з двома іншими старшими керівниками Пласту, які також стоять. Під малюнком читаємо: "Фотографія митрополита А. Шептицького під час військових вправ 1939 року. Свастика на зворотньому боці його піджака свідчить про прихильність цього "кардинала" до нацистського режиму".

Щоб знайти оригінал цього малюнка, я пішов у Львівські архіви і відкрив, що фотографію зробили в пластовому таборі Сокіл в Карпатах 21 серпня 1930 року. Це пояснює той факт, що митрополит стоїть. До 1939 року його можна було побачити лише в кріслі, бо він був фізично неспроможний з початку 30-их років ХХ-ого століття. Відповідно, Шептицький не міг стояти під час "військових вправ 1939 року. Є ще один елемент обману на 36-ій сторінці, де показаний лише митрополит, Северин Левицький та ще один невідомий. Що ж зробили помічники Ганусяка — вони відрізали нижню частину фотографії, де зображений голова Пласту з чітко видимою її емблемою.³⁸ Ще один обман — це те, що Шептицький носив свастик. Те, що ми бачимо на митрополиті Шептицькому в пластовому таборі, це Хрест за Заслуги, якого йому вручили під час перебування в таборі за те, що він був "покровителем Пласту".³⁹ Можу лише додати, що

я знаю з надійного джерела, тобто від людини, яка займала важливе місце в радянському апараті, що книжка Ганусяка, як він висловлюється, "написана для нього".**

А зараз давайте розглянемо зміст життєпису. Після детального вивчення, я зробив висновок, що в ньому дуже багато фактичних, термінологічних та хронологічних помилок, яких Стецько не міг зробити, якби він був автором документу. Почну з того, що документ написаний людиною, яка жила під радянською системою і тому в його мові звучить літера "г" там, де людина з Західної України вжила б "ґ". Я знайшов цілий ряд таких випадків. Серед них є такі слова як "Erklerunh" замість Erklerung(пояснення, Ю.Я.), "в Генуї" замість Генуї, "пропаганда" замість пропаганда, ГПУ замість ГПУ, "Raisrehirunh" замість Raisregirung (керівництво повстання, Ю.Я.), "ген. Петрів" замість ген. Петрів та інші. Спершу я подумав, що друкарська машинка не мала літери "г" українською мовою. Та на 162-ій сторінці українського тексту я таки знайшов літеру "г". Отже, не було ніяких проблем з друкарською машинкою. Просто в написанні життєпису автор користувався радянським правописом української мови. Звичайно ж, це не міг бути Стецько.

В життєписі ми також знаходимо дивні назви для людей, котрі працювали в організаційній структурі ОУН. Ми визнаємо, наприклад, що вже в 1932 році Стецько став політичним "*Leiter*"(керівник, Ю.Я.) та "шефом резорту". Пізніше він стає і "*politleiter*"(політичний керівник, Ю.Я.) ОУН. Після II Збору ОУН, він став "шефом штабу". Я консультувався в кількох визначних членів Українського Повстанського Руху, які мені сказали, що члени ОУН не користувалися б такою термінологією. Автор чи автори написали повну брехню, коли процитували фразу Стецька із життєпису: "*Я редагував ідеологічний журнал ОУН "Ідея і Чин"*".⁴⁰ Та що найцікавіше, то він робив це перебуваючи в Італії з літа 1939 по серпень

1940 року, як сказано в життєписі.⁴¹ Фактично, це дуже далеке від правди. Згідно з др. Мирославом Прокопом, який співпрацював з Дмитром Маївським в підготовці першого випуску *"Ідеї Чину"*, який був опублікований 1 листопада 1942 року і редакційні роботи проводились в 1942 році, а Ярослав Стецько з цим нічого спільного не мав, та й, окрім цього, 15 вересня він уже був у в'язниці.⁴² Потім др. Прокоп став головним редактором журналу і цю посаду він займав найдовше зі всіх редакторів *"Ідеї Чину"*. Можна також додати, що зміст журналу реагує на політичні події 1942 року. Хоча до 15 вересня ставлення лідерів ОУН до німецької влади видає їхнє бажання порозумітися з Берліном, в той же час дотримуючись власних принципів, воно дуже швидко змінилось після масових арештів членів ОУН. Зміст *"Ідеї Чину"*, де Німеччина характеризується, як "окупант" та "імперіаліст", каже, що час переговорів закінчився. Згадуючи, як Гестапо вбило Дмитра Мирона, провідного члена ОУН, Микола Лебедь, дійсний керівник ОУН, писав: *"Нехай німецькі окупанти торжествують через свій успіх у вбивствах. Засліплені перемогою на всіх фронтах, вони не бачать, що їхня бездумна політика підкорення, жорстокості і вбивства приведе до їхньої краху."*⁴³ З вищесказаного повинно бути зрозуміло, що Стецько ні не редагував журнал *"Ідея і Чин"*, ні не писав життєпису, який, думаю був написаний в кабінетах діячів КГБ.

Я хотів би завершити цю важку справу твердженням, що дуже часто все суспільство стає жертвою образу, який створило кілька людей. Здається, що в історії завжди окремі люди створюють міфи, покладаючись на обмежену і часто необгрунтовану інформацію, щоб інші вважали їх оригінальними. На жаль, вони ніколи не думають, яку шкоду вони роблять цілому суспільству. Напевне, не зайвим би було запитувати себе час від часу: Яка ж мета історії?

* Стаття, як коментар, П.Н. "Problems of Historiography: History and its Sources" появилась в Harvard Ukrainian Studies, XXV (1/2) 2001:129 - 142.

Посилання

1. В "Memorandum ueber die Ziele der ukrainischen nationalistischen Bewegung von der Fuehrung der ukrainischen Nationalisten"(14 квітня 1941) в першому ж реченні сказано "мета Організації Українських націоналістів(ОУН) — відновлення незалежної суверенної української держави..." Див. Bundesarchiv, NS 43/41.

2. Детальніше див. "Beschluesse des ii. Kongresses der Organisation Ukrainischer Nationalisten-OUN". Т 120, Roll No. 2533/E 292940, E 292943, E 292944.

3. Див.Т 120, Roll No.2533, E 292922-292935.

4. Оскільки дане твердження відкидає будь-які сумніви щодо справжньої мети ОУН, я процитую оригінал: "Wenn auch die deutschen Truppen bei ihrem Einmarsch in die Ukraine selbstverstaendlich dort zuerst als Befreier begruesst werden, so wird sich diese Einstellung bald aendern koennen, falls Deutschland in die Ukraine nicht mit dem Ziel der Wiederherstellung des ukrainischen Staates und den entsprechenden Parolen kommt. SeeТ 120, Roll No. 2533, E 292927

5. Karel C. Berkhoff, Marco Carynnyk, "The Organization of Ukrainian Nationalists and Its Attitude Towards Germans and Jews: Jaroslav Stetsko" 1941 Zhyttiepys. Harvard Ukrainian Studies, XXIII (3/4) 1999, p.151.

6. Оригінальний текст див.Т 120, Roll No.2533, E 292934

7. Там же, E 292935; також див."Denkschrift der Organization Ukrainischer Nationalisten zur Loesung der ukrainischen Frage", Bundesarchiv, R 43 II/1500, pp. 63-77.

8. "Niederschrift ueber die Ruecksprache mit Mitgliedern des ukrainischen Nationalkomitees und Stepan Bander vom 3.7.1941." Hoover Institute on War and Revolution, NSDAP No. 52.

9. "Seiner Exzellenz dem Fuehrer und Reichskanzler", T 120, Roll No. 2533, E 292957

10. Детальніше див. "Denkschrift der Organization Ukrainischer Nationalisten-OUN betreffend die Forderung, die am 30. Juni 1941 in Lemberg gebildete Ukrainische Staatsregierung aufzuloesen"; 14. August 1941; "Deklaration der ukrainischen Staatsregierung" 3.7.41; "Erklaerung" 15. Juli 1941; "Zur Lage in Lwiw", 21.7.21, T 120 Roll No.2532, E 292421-E292426.

11. Див. Baum report "Ausrufung der "Ukrainischen Staatsgewalt" durch Bandera Anhaenger in Lemberg am 30.6.41." (21.Juli 1941), T 120 Roll No.2533, E 292423. Німецька розвідка прекрасно розуміла політичні прагнення України. Це ясно видно з рапорту від 3 липня 1941-ого року, де сказано: "Через проголошення української республіки та організацію міліції, українські націоналісти під проводом Бандери намагаються поставити німецьку владу перед завершеними фактами." Див. Bundesarchiv, R58/214, Ereignismeldung UdSSR. Nr. 11, p. 58.

12. За списком членів ОУН-Б, яких арештували протягом 1941-1943, див Bundesarchiv, R 58/223, Meldungen aus den besetzten Ostgebieten Nr. 41; також див. The National Archives, T 175/279 і T 175/146.

13. Для деталей арешту див. Roman Illytzyk, Deutschland und die Ukraine 1934-1945, Muenchen, 1956, Vol. II, pp. 186-188. також див. Bundesarchiv, R58/214, Ereignismeldung UdSSR. Nr. 11, pp. 3-4.

14. Див. T 120, Roll No. 2533, E 292433. Для цікавого сприйняття українського питання німцями див. Hans von Herwarth, "Deutschland und die ukrainische Frage 1941-1945", Muenchen, Institut fuer Zeitgeschichte, 51, MO 87.

15. Berkhoff/Carynnyk, op.cit., c.152.

16. Детальніше див. там же, сс.161, 162.

17. Там же, 152. Цей фальсифікат можна знайти в документі КГБ. Див Документи, Дело Но.2, том 7. Приложение Но.3 к Но 5267. На початку документу написаного мовою Їдіш. (с.148-150)

18. William R. Keylor, The Twentieth Century World, Oxford University Press 2001, p. 196.

19. Berkhoff /Carynnyk, с.,152.
20. Детальніше див. "Protokoly Narad Rady Senioriv I Ukrainskoi Natsionalnoi Rady vid lypnia 1941-dolutoho 1942, р.,15. особистий архів.
21. Див. Berkhoff/Carynnyk, с. 154.
22. Protokoly Rady Senioriv, р.1.
- 23.Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, 3833, оп. 1, spr.9.
- 24.Див телеграму до Гітлера від 10 липня 1941, Bundesarchiv, Ereignismeldung UdSSR, Nr. 23, с. 174 також Меморандум ОУН від 14 серпня , 1941, T 120, Roll 2533, E 292431.
- 25.ENTWURF, Handhabungen der Propaganda im Fall "Barbarossa", T 312, Roll 674, 83084444
- 26.Margolin, Arnold D., The Jews in Eastern Europe (New York 1926), с. 130.
27. Adams, Arthur E., Bolsheviks in the Ukraine: The Second Campaign, 1918-1919 (New Haven, Conn. 1963, с. 142.
28. Schapiro, Leonard, The Role of the Jews in the Russian Revolutionary Movement," The Slavonic and East European Review, vol. xl (December 1961), сс. 164-5.
29. Для повних бібліографічних даних кожного чиновника див. Юрій Шаповал, Володимир Пристайко, Вадим Золотарьов, "ЦГК - ГПУ - НКВД в Україні: Особи, Факти, Документи", Київ 1997, сс. 431-579; також Юрій Шаповал, Вадим Золотарьов, "ВСЕВОЛОД БАЛИЦЬКИЙ: Особа, Час, Оточення", Київ 2002, сс. 362-445.
- 30.Георгій Санніков, "Большая Охота:Розгром вооруженного подполья в Западной Украине", Москва 2002,сс. 371-372.
- 31.Reichskanzlei, Akten betreffend Ukraine, A.A. Ukraine, 1500, E 292947-292948.
- 32.Taetigkeits-und Lagebericht Nr. 11 der Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD in der UdSSR (Berichtzeit vom 1.3.-31.3.1942), 20, Bundesarchiv, Koblenz, R70/31.
- 33.Микола Лебідь, голова ОУН-Б в 1941-43 рр., сказав: "Більшість лікарів УПА були євреями, яких УПА врятувало від гітлерівських

винищувальних акцій. Єврейських лікарів сприймали як рівноправних громадян України і як офіцерів Української Армії." Див. Микола Лебедь, "УПА: Українська Повстанська Армія" (п.р., 1946), сс., 35-6.

34. Philip Friedman, "Ukrainian-Jewish Relations during the Nazi Occupation," YIVO Annual of Jewish Social Science 12 (1958-9), p. 286.

35. Кулиняк Д., "Євреї в УПА: Проблема, котра ще чекає свого дослідника", "Шлях Перемоги", 3-ого грудня 1997, №.29 (2275), с. 6.

36. Див Berkhoff/Сарунник, с. 156.

37. Michael Hanusiak, Ukrainischer Nationalismus: Theorie und Praxis, Globus Verrlag, Wien, 1979.

38. Центральний Державний Архів України, м. Львів, Fund №. 746 (колекція фотографій, опис 1, справа 28. Тут я хочу висловити подяку Діані Пельц, Директору Архіву і Оксані Гайовій, начальнику відділу, які мені найбільше допомогли під час досліджень у Львові.

39. Там же.

40. Berkhoff/Сарунник, український варіант див. с. 160, англійський див. с 168.

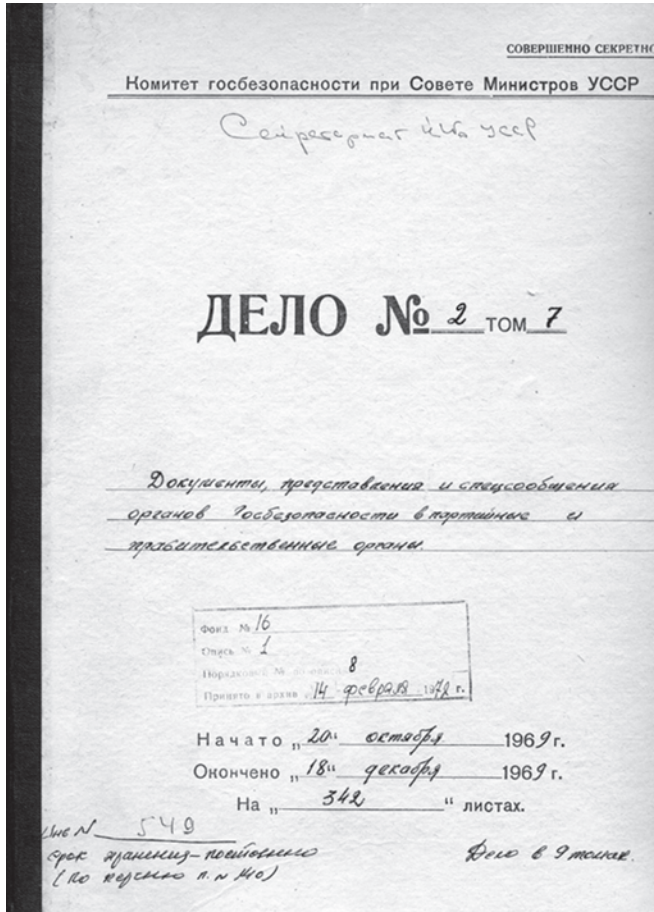
41. Там же.

** Про Ганусяка як виконавця замовлень КГБ див. при кінці книжки на документ "Інформаційне повідомлення" від В. Федорчука В. Щербицькому.

42. За історією журналу та змістом інших питань див. ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ Торонто, Видано Літопис УПА, 1995, том 24.

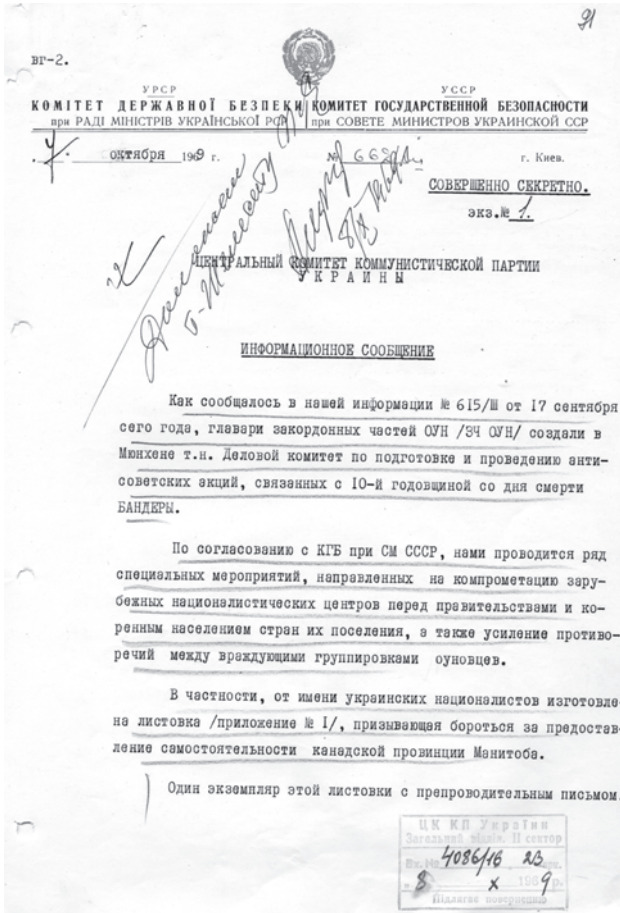
43. Там же.

Документи

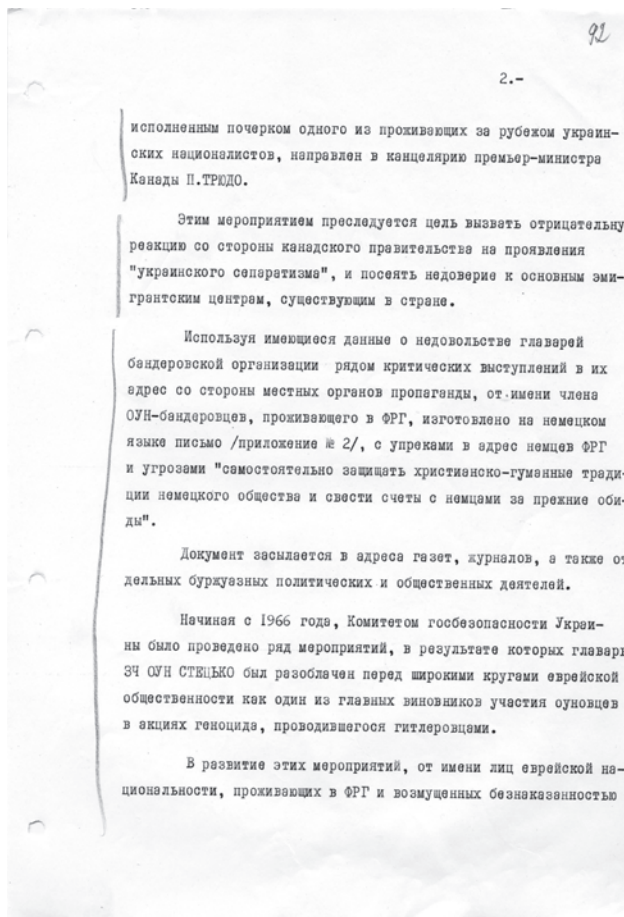
Обкладинка справи із доповідними записками КГБ ЦК КПУ
ГДА СБУ Ф 16, оп.1 (за 1972р.) спр.8

Документи

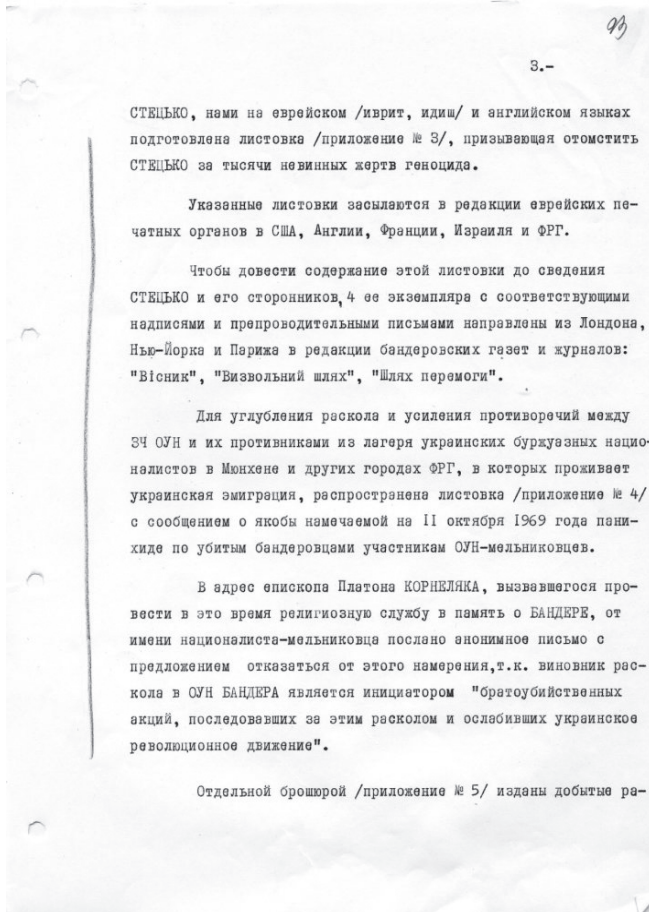
Інформаційне повідомлення КГБ ЦК КПУ
ГДА СБУ Ф 16, оп.1 (за 1972р.) спр.8, арк.91

Документи

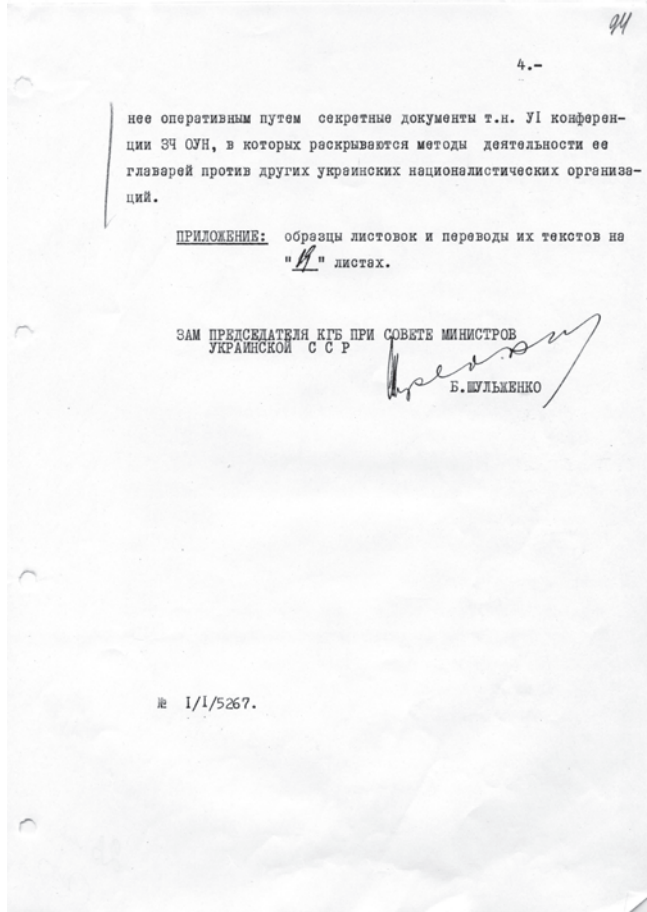

ГДА СБУ Ф 16, оп.1 (за 1972р.) спр.8, арк.92

Документи

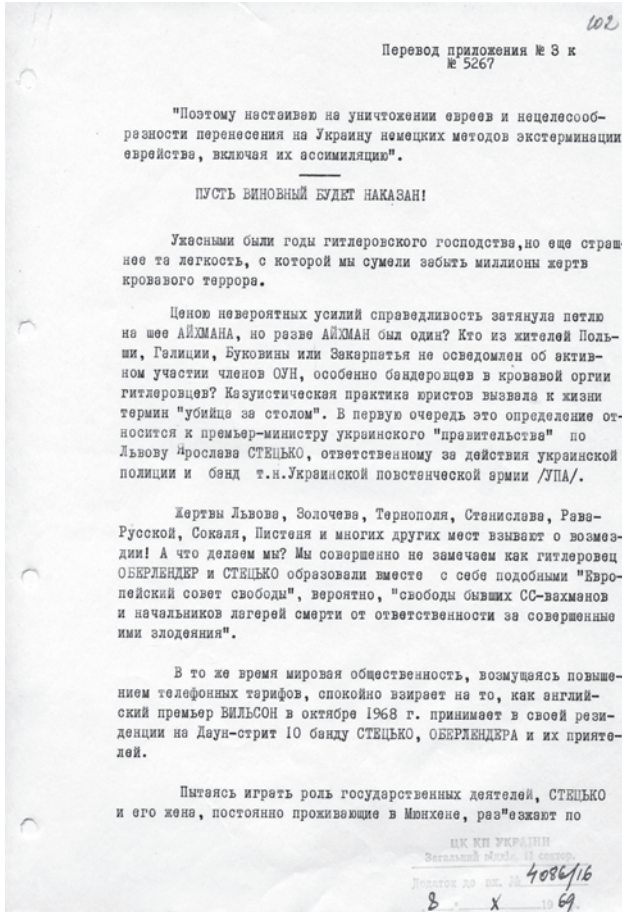
Документи

ГДА СБУ Ф 16, оп.1 (за 1972р.) спр.8, арк.94

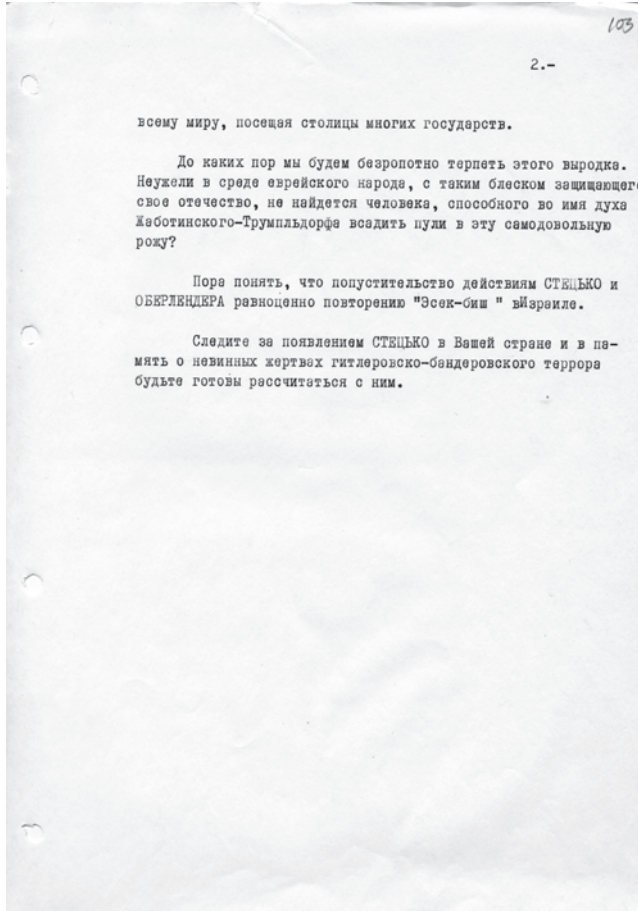
Документи

Російськомовний переклад провокаційної листівки,
виготовленої КГБ
ГДА СБУ Ф 16, оп.1 (за 1972р.) спр.8, арк. 102

Документи

ГДА СБУ Ф 16, оп.1 (за 1972р.) спр.8, арк. 103

Документи

Приложение № 3 к № 5267

104

Тому стою на становищі індивідуалізму і доказуючи перенести на Україну німецькі методи екстерніалізму.

לבן אני דורש לשפיר את כוונותי ולכתוב באנגלית או ביידיש הערות על המאמר המפורסם היחיד בליל הלילה.

דער שולדיקער זאך באשטראפט ווערן

ש'הערט דערנאך דעם וועגן די און פון דער הייליגער רוח, ווערט אבער נאך שווערער צו די לייענער פון ומאכער פון האבן געקענט באזוכן די מיליאנן קורבנות פון דעם בלוזליקן טערר.

דער הארטיגער אידישן דער מערער ביים נאטו אפטאן און דער ערשטער די יום פערער מיטער פון דעם שטארקער רעזיסטאנץ און קעגן בערג יאראסאן טעאטיק ווערט און פארטאגן זען פאר די טאגן פון דער אוקראינער פאל-צ'אן פון די באשעס דער זענענאט אוקראין-שער אפטיאלאנד ארמיי (נאצי)

יבוא האחראי על אונשוון

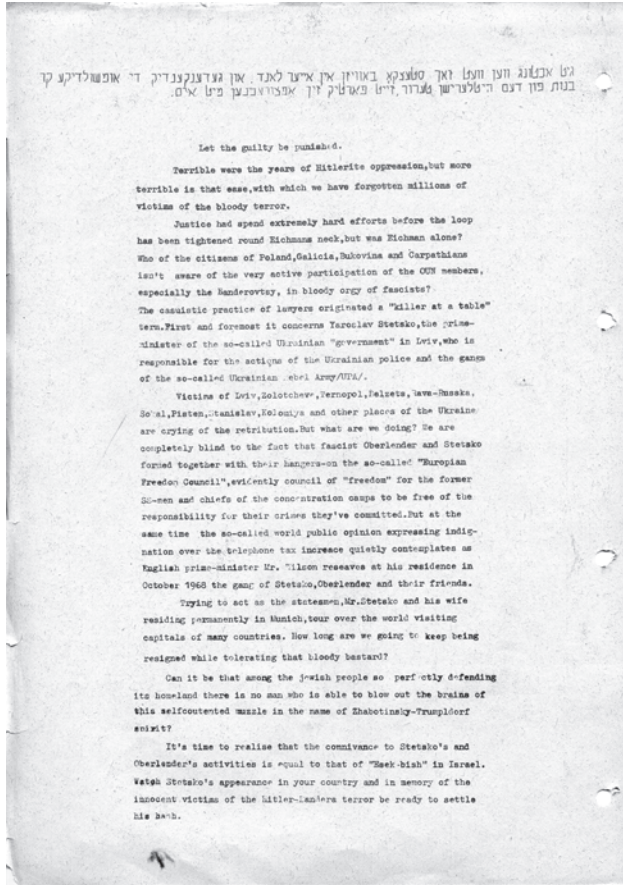
נוראים ווי שנות שלטון של זעלל, אלס גרוץ פיה הקולת בה ויבולו לשכות את מליון הקורבנות על גורל הדפים.

המחברא זאך

4086/16
8 X 69

Провокаційна листівка, спрямована проти Я. Стецька, на івриті, виготовлена в КГБ ГДА СБУ Ф 16, оп.1 (за 1972р.) спр.8, арк. 104

Документи

Провокаційна листівка КГБ англійською мовою
ГДА СБУ Ф 16, оп.1 (за 1972р.) спр.8, арк. 109

Документи

104

✝

Приложение № 4
к № 5267

Ибо каким судом судите,
таким будете судими.
Від св. Матфея VII. 2:

Повідомляємо усе Українське Громадянство, що в
Прокатедральному Храмі Св. Івана Хрестителя в Мюнхені,
Кірхенштрассе 39, в суботу дня 11 жовтня 1969 року о годині 9 рано відправлена буде

**ЗАУПОКІЙНА СЛУЖБА БОЖА
З ПАНАХИДОЮ**

за вічний упокой душ бл. пам'яті:

Миколи СЦВОРСЬКОГО	Миколи МУШАКА
Омеяна СЕНИК-ГРИБІВСЬКОГО	Теодора РИКАДЧУКА
Романа СУШКА	Юрія ГОРПС-ГОРСЬКОГО
Тамари ЧЕРНЕЦЬКОІ-ЦАРИННИК	Дмитра МІСЬКІВА
Ігора ЧАЙКІВСЬКОГО	та інших,

які по звирському закатовані, замучені зістали в підвалах та казармових казематах і лісах в Мюнхені, Міттенвальді, Корнберзі, Регенсбурзі та інш. містах.

Про численну участь просять
Друзі і Рідні.

В неділю дня 12 жовтня 1969 року о годині 15.00 (3 по пол.) на цвинтарі Вальдфрідгоф (доїзд трамваем № 6) відправлена буде панахида на головній площі при Символічній Могилі та зложення вінків на вічну пам'ять тих невинних жертв звирячого терору.

**УКРАЇНСЬКИЙ КОМІТЕТ ДЛЯ ВШАНУВАННЯ
СЛАВНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ ПАТРІОТІВ**

ЦК КП УКРАЇНИ
Загальний відділ. II сектор.

4086/16

8 X 1969

Документи

Секретаріат 218 9664

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

Комитет госбезопасности при Совете Министров УССР

Инвентарный № . . . . . *1020* . . . . .
Срок хранения . . . . . *100 лет* . . . . . лет.
По перечню . . . . . *40* . . . . .

ДЕЛО № 2 ТОМ 2

*с подлинниками докладных записок,
информационных и сообщений из члн кнл (возврат)*

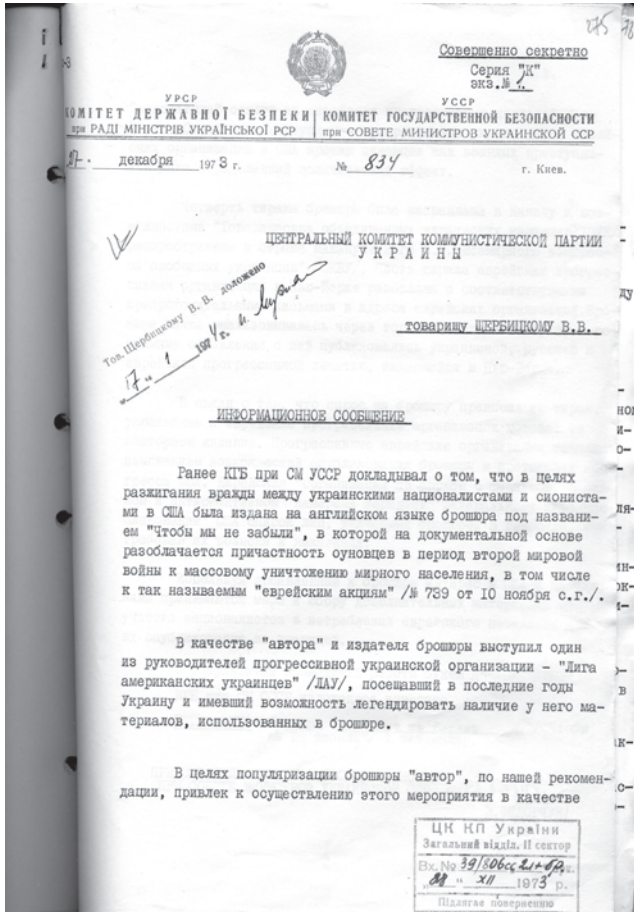
Фонд №	16
Опись №	4
Порядковый № по описи	2
Принято в архив	19 77

Начато " *15* " *января* 197 *4* г.
Окончено " *29* " *января* 197 *4* г.
На " *333* " листах.
Дело в *11* томах.

Обкладинка архівної справи із доповідними записками КГБ
ГДА СБУ Ф 16, оп.4 (за 1977р.) спр.2

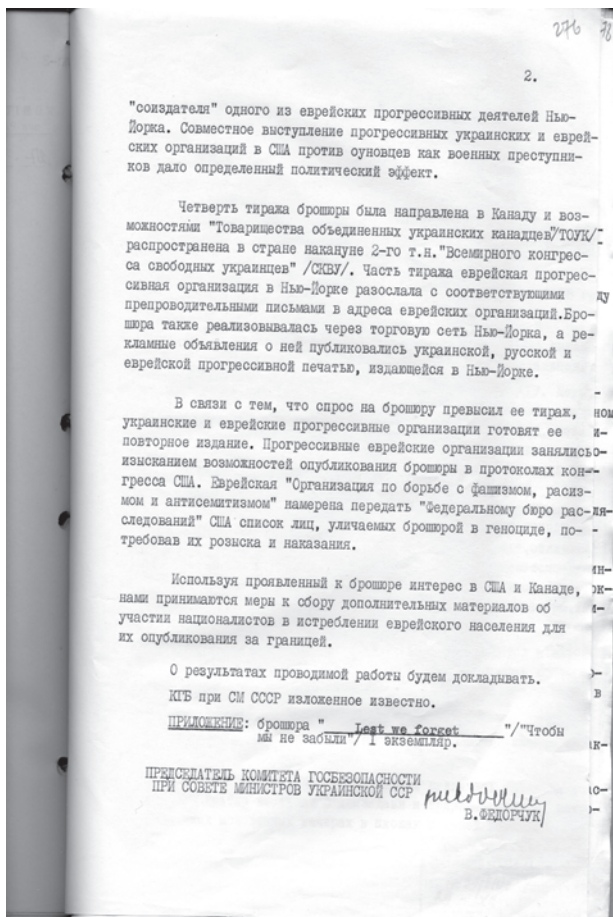

Документи

Інформаційне повідомлення КГБ на ім'я В.Шербицького
ГДА СБУ Ф 16, оп.4 (за 1972р.) спр.2, арк. 175

Документи

ГДА СБУ Ф 16, оп.4 (за 1972р.) спр.2, арк. 176

Документи

(Український переклад
Інформаційного повідомлення КГБ на ім'я В.Щербицького
ГДА СБУ Ф 16, оп.4 (за 1972р.) спр.2, арк. 175-176)

Цілком таємно серія "К" екз.№1 "17" грудня 1973р.
№834 м.Київ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМПІТЕТ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ У К Р А Ї Н И

товаришеві ЩЕРБИЦЬКОМУ В.В.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Раніше КДБ при РМ УРСР доповідав про те, що з метою розпалювання ворожнечі між українськими націоналістами та сіоністами у США було видано англійською мовою брошуру під назвою "Щоб ми не забули", у якій на документальній основі викривається причетність оунівців у роки другої світової війни до масового знищення мирного населення, у тому числі до так званих "єврейських акцій" (№739 від 10 листопада ц.р.).

У ролі "автора" і видавця брошури виступив один із керівників прогресивної української організації — "Ліга американських українців" (ЛАУ), який останніми роками відвідував Україну і мав можливість легендувати наявність у нього матеріалів, використаних у брошурі.

З метою популяризації брошури "автор", на нашу рекомендацію, залучив до здійснення цієї акції в ролі "співвидавця" одного з єврейських прогресивних діячів Нью-Йорка. Спільний виступ прогресивних українських та єврейських організацій у США проти оунівців як військових злочинців дало певний політичний ефект.

Чверть накладу брошури було скеровано до Канади і можливостями "Товариства об'єднаних українських канадців" (ТОУК) поширено в країні напередодні 2-го т.зв. "Всесвітнього

конгресу вільних українців" (СКВУ). Частина накладу єврейська прогресивна організація у Нью-Йорку розіслала з відповідними супровідними листами на адреси єврейських організацій. Брошуру також було реалізовано через торгівельну мережу Нью-Йорка, а рекламні оголошення про неї публікувалися українською, російською та єврейською прогресивною пресою, що видається в Нью-Йорку.

У зв'язку з тим, що попит на брошуру перевищив її наклад, українські та єврейські прогресивні організації готують її повторне видання. Прогресивні єврейські організації заходжуються пошуками можливостей опублікування брошури в протоколах Конгресу США. Єврейська "Організація для боротьби з фашизмом, расизмом та антисемітизмом" має намір передати "Федеральному бюро розслідувань" США список осіб, викритих брошурою у геноциді, з вимогою їхнього розшуку та покарання.

Використовуючи виявлений до брошури інтерес у США і Канаді, нами вживаються заходи для збирання додаткових матеріалів про участь націоналістів у винищенні єврейського населення для їх опублікування за кордоном.

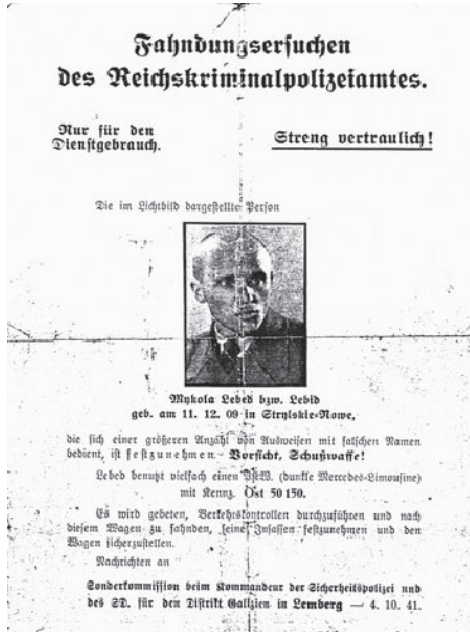
Про результати здійснюваної роботи будемо доповідати. КДБ при РМ СРСР про викладене тут обізнано.

ДОДАТОК: брошура "Щоб ми не забули", 1 екземпляр.

ГОЛОВА КОМПІТЕТУ ДЕРЖБЕЗПЕКИ
ПРИ РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

В.ФЕДОРЧУК

Документи

Оголошення гестапо про розшук урядуючого Провідника ОУН
Миколи Лебеда

Оголошення про страту членів ОУН

УМОВ ЗАКОНОДАВЧОГО ПАРЛАМЕНТУ
НАДПОРІВНЯ ПЕРШОГО ЗАКОНУ № 4

АРХІВ № 40510

Оголошення

За злочин по §§ 1 і 2 розпорядку для поборювання нападів проти німецького діла відбудови в Генеральній Губерній від дня 2. 10. 1943 (Денник розпорядки для Генеральної Губернії 4, 82/43) засуджено державним судом при командирі Польщі Британії і Спец. Служби на дистрикт Галичина, дня 19, 20, 21, і 22. 1. 1944.

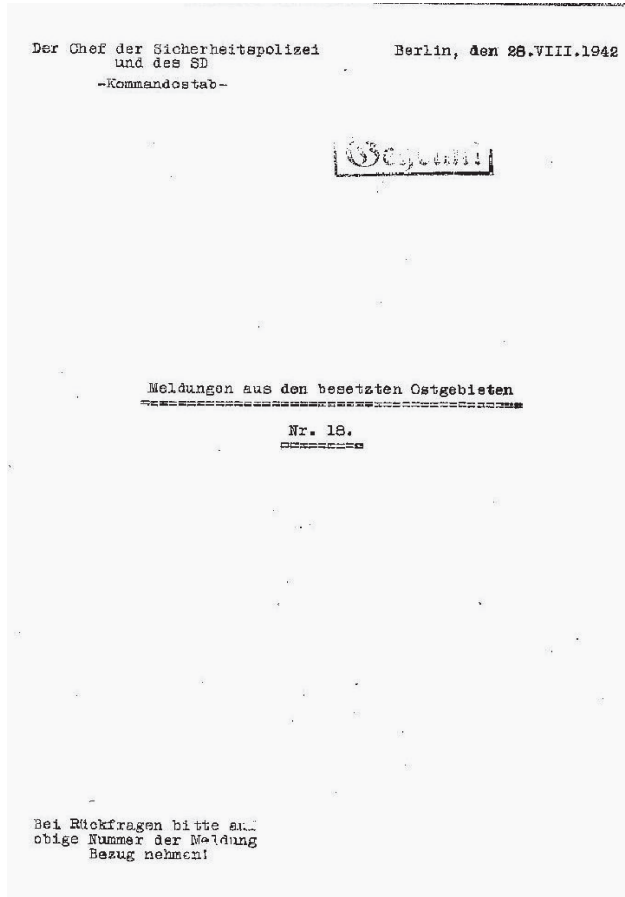
на кару смерти:

- 1) **Логаня Дмитро**, ур. ?? 1914 у Стронній, українця, лісної робітник, конячий, замешкалий в Стронній, за співривня бандітської.
- 2) **Андрусечко Дмитро**, ур. 8. 11. 1912 в Стронній, українця, селянин, конячий, замешкалий в Стронній, за співривня бандітської.
- 3) **Мошанський Іван**, ур. 27. 6. 1924 в Стронній, українця, селянин, нежонатий, замешкалий в Стронній, за співривня бандітської.
- 4) **Слаба Дмитро**, ур. 6. 2. 1907 в Кальній, українця, селянин, конячий, замешкалий в Кальній, за співривня бандітської.
- 5) **Ксен Іван**, ур. 2. 2. 1897 в Кальній, українця, бурмістр, конячий, замешкалий в Кальній, за співривня бандітської.
- 6) **Левчаняк**, з дожу **Безік Настуня**, ур. 5. 3. 1909 в Стронній, українця, господаря, замужа, замешкала в Стронній, за співривня бандітської.
- 7) **Сорока Никола**, ур. 28. 3. 1906 в Кальній, українця, селянин, конячий, замешкалий в Кальній, за привласність до бандітської.
- 8) **Начмар Марія**, ур. 21. 2. 1913 в Кульчицях, служниця, незамужа, замешкала в Дрогобич, Лембстр. 112 а, українця, за співривня життя.
- 9) **Заводоміч Никола**, ур. 15. 1. 1916 в Чалках, українця, конячий, замешкалий в Борсуді, вул. Жрива 14, за привласність до бандітської.
- 10) **Сурвицький Іван**, ур. ?? 1912 в Сваричіві, українця, робітник, нежонатий, замешкалий в Сваричіві, за привласність до організації УПА.
- 11) **Туз Михайло**, ур. 21. 8. 1917 в Сваричіві, українця, куниця, замешкалий в Сваричіві, конячий, за привласність до організації УПА.
- 12) **Міндак Овенса**, ур. 25. 9. 1918 в Стронній, укр. селянин, нежонатий, замешкалий в Стронній, за співривня бандітської.
- 13) **Панюшняк Іван**, ур. 4. 6. 1901 в Молдавську, українця, робітник, нежонатий, замешкалий в Росочаці, за співривня бандітської.
- 14) **Мандрич Іван**, ур. 09. 12. 1921 в Руді, українця, стельмах, нежонатий, замешкалий в Руді, за привласність до організації бандерівців.
- 15) **Джик Іван**, ур. 15. 1. 1911 в Лещках Дольних, українця, нежонатий, замешкалий в Лещках Дольних, за привласність до організації бандерівців.
- 16) **Палинчак з дожу Лавора Парасювіч**, 46 років, замужа, замешкалий в Росочаці, українця, за співривня бандітської.
- 17) **Палинчак з дожу Дробицьких Анна**, 33 роки, українця, замужа, замешкалий в Росочаці, за співривня бандітської.
- 18) **Микола Василь**, ур. 13. 1. 1913 в Кропивнику, українця, побережник, конячий, замешкалий в Кропивнику, за співривня бандітської.
- 19) **Фичак Михайло**, ур. 10. 8. 1896 в Кропивнику, українця, побережник, конячий, замешкалий в Кропивнику, за співривня бандітської.
- 20) **Петрів Никола**, ур. ?? 1903 в Кальній, українця, лісної робітник, конячий, замешкалий в Кальній, за співривня бандітської.

Присуд на особах названих під числами від 1 до 10 виконано дня 24. 1. 1944. в Строні як кару за застрієння українськими бандітами дня 14. 1. 1944. українського керівника зарєстату

Оголошення про страту членів ОУН

Документи

Німецький звіт з окупованих східних територій

Документи

- 8 -

Ukrainische Widerstandsbewegung.

Im Zuge der Massnahmen gegen die Organisation Ukrainischer Nationalisten - Bandera-Gruppe hat die Staatspolizeileitstelle Berlin in letzter Zeit 136 Personen wegen illegaler Betätigung festgenommen. Weitere Festnahmen sind im Gange.

Die Vernehmungen haben über die Organisation im Reichsmaßstabe wesentliche Angaben zutage gebracht. Als Spitzenfunktionäre sind festgestellt:

1. B e s c h i b n i k , Wasył, Deckname B u r' k h u t , geb. am 27.2.13 in Sokoniw; er war der oberste Führer der OUN - Bandera-Gruppe in Deutschland. Ihm unterstanden sämtliche Gebietsführer sowie ein Schulungs-, Kontroll-, Finanz- und Verbindungsreferent;
2. P a u k , Michail, Deckname S a h i r ; war Schulungsreferent. Er ist flüchtig und konnte bisher nicht festgenommen werden;
3. K o r d u b a , Damian, Deckname R o m k o , geb. am 11.4.15 in Wiszky; war Kontrollreferent;
4. F e r n e r o w s k y j , Nikolaus, Deckname K o w a l , geb. am 4.3.12; war Finanzreferent;
5. R u m e z a k , Michael, Deckname K l i m , geb. am 21.4.21; fungierte als Verbindungsreferent.

Mit Ausnahme von P a u k sind sämtliche festgenommen worden.

Ferner wurde die Berliner Frauenorganisation der Bandera-Gruppe aufgedeckt und folgende führende Personen festgenommen:

1. W i t y k , Helene, Deckname D a r k a - C h m a r a , geb. am 8.5.21 in Mikalewitschi; sie gibt an, Führerin einer Frauengruppe in der Bandera-Bewegung gewesen zu sein;
2. U k a r a , Lydia, geb. am 1.4.20 in Bartadomiza; sie war Unterraionführerin und übte gleichzeitig das Amt einer Finanzreferentin aus;
3. B i l y k , Helene, geb. am 31.8.21 in Stryj; sie war Raionführerin der unter 2. Genannten.

Durch den BdS für die Ukraine in Kiew wurde eine rege illegale Flugblattpropaganda der OUN-Bandera-Gruppe festgestellt. Folgende Flugschriften sind erfaßt worden:

1. "Für eine selbständige Ukraine" ("Die Nationalfeier des ukrainischen Volkes", Blatt 3 und 4 d. Jahrganges 42);
2. "Ukrainisches Volk, Landleute, Bauern, Intellektuelle".
3. "Tod den deutschen Okkupanten ! Freiheitsliebende Ukrainer !"

Німецький звіт з окупованих східних територій

Документи

- 9 -

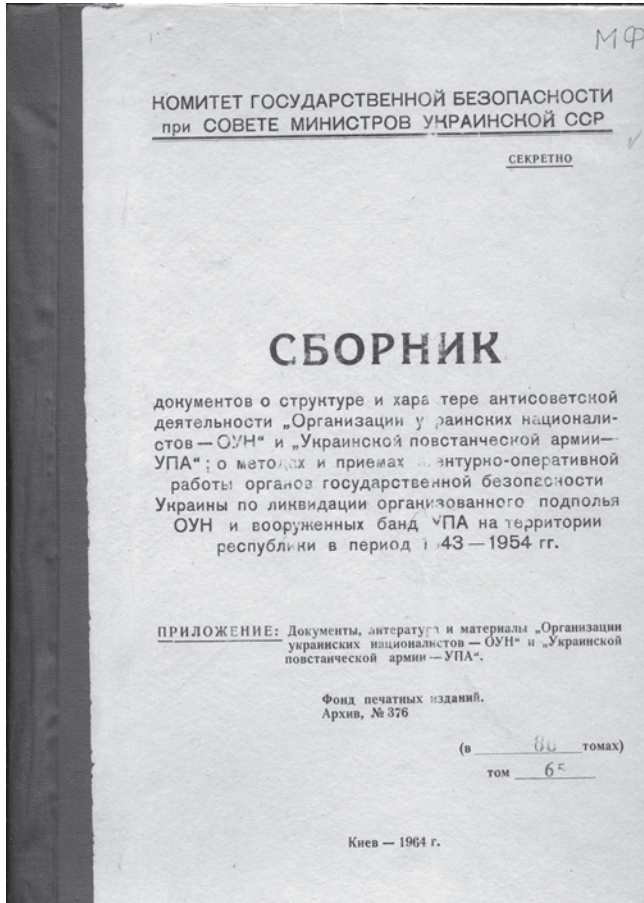
4. "Tod den deutschen Besatzungstruppen ! An alle Polizisten, Ältesten, Bürgermeister und an alle Übrigen, die im Dienst der deutschen Besatzungstruppen stehen." Un-terzeichnet mit: Ausgabe der politischen Frontverwalt
5. "Für den ukrainischen Staat. Wer die ukrainische Staatlichkeit aufbaut und wer sie gefährdet."
6. "Wir folgen dem grossen Propheten nach." (Prolog, März 42/1).
7. "Ukraino, wie sie war, wie sie ist und wie sie sein wird."
8. "An die Zeitschrift "Jugend": "Es siegt derjenige, der kämpft !"
9. "Ukrainische Bauern !" Un-terzeichnet mit: Gebietsleitung der OUN in der Westukraine.
10. "Heil der Ukraine ! Heil den Helden !" (Das Banner d. Jugend - wird von der Ukrainischen Nationalistischen Jugend der Ostukraine veröffentlicht, Nr. vom 1.7.42
11. "An die Zeitschrift "Jugend": "Für die bewaffnete ukrainische Macht".
12. "Ukrainer !" Un-terzeichnet mit: Ortsleitung der OUN in den ostukrainischen Ländern.
13. "Die Ukraine für Ukrainer. Für die selbständige Ukraine Juni 1942; Ausgabe: OUN im ostukrainischen Gebiet, Jg.1 Nr.3.
14. "Aufruf der Organisation Ukrainischer Nationalisten a. l. Jahrestag der Verkündung des selbständigen ukrainischen Staates in Lemberg am 30.6.42". Un-terzeichnet mit: Organisation der Ukrainischen Nationalisten.
15. "Freiheit den Völkern und Menschen !" (Bulletin v.4.4

Bei der Festnahme von weiteren 38 Personen aus den Intelligenz-Kreisen der OUN - Bandera-Gruppe durch den BdS in Ki-ergab sich u.a., dass die Organisation über erhebliche Ge-mittel verfügt.

Vertraulichen Meldungen zufolge ist in letzter Zeit eine starke Annäherung zwischen Bandera- und Melnyk-Anhängern folgt. Als gemeinsames Ziel wird eine unabhängige Ukraine angestrebt. Im allgemeinen ist eine weitere starke Radikalisierung der OUN-Bewegung zu beobachten.

Німецький звіт з окупованих східних територій

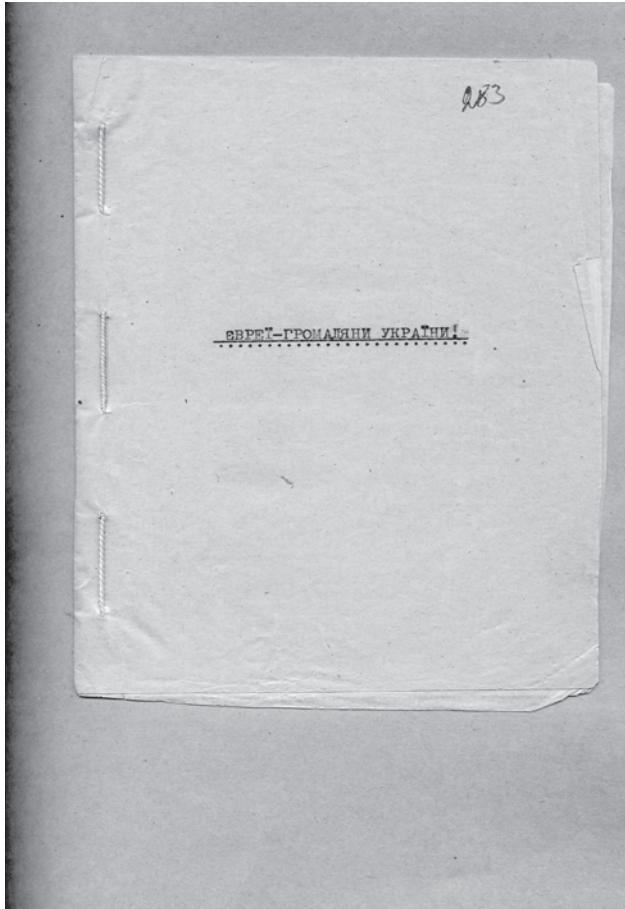
Документи

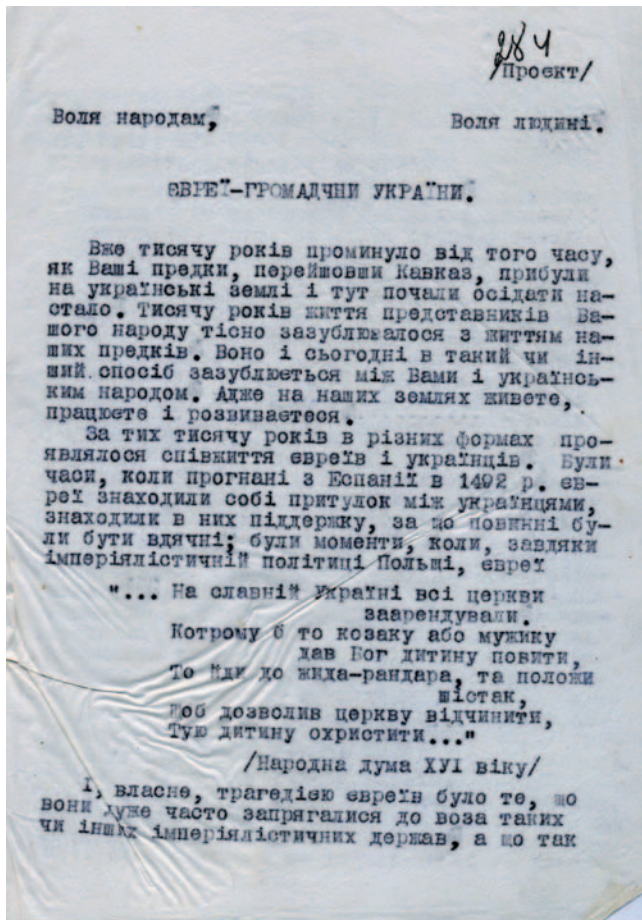
Звернення українських повстанців до євреїв

Документи

Документи

- 2 -

було, нехай послужать слова Вашого історика
д-ра. Шаля, які він висказує в своїм шкільнім
підручнику єврейської історії.

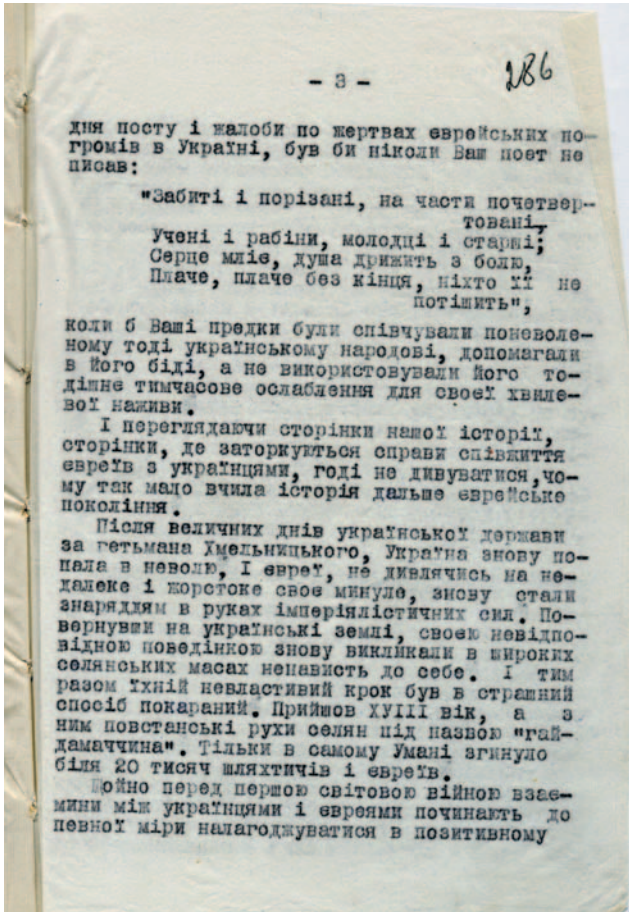
"Жиди є в тім часі в Україні посеред-
никами між магнатами /великими панами/ і
селянами. Пани, не маючи змоги у своїх
величезних маєтках стягнути особисто
ані податків, ані чинитьб, послуговуєть-
ся жидами, осілами чи то по містечках, чи
по селах. Жиди часто стигають в інтересі
свого пана в безоглядний спосіб всі дани-
ни, виклинувши тим самим ненависть селян-
ських мас до себе. Найбільшу ворожість
викликала т.зв. аренда церковних ключів
через жидів. Ця аренда полягала в тім, що
пани, щоб вимусити на селянах заплату да-
нини, віддають жидам церковні ключі. Ці
ключі віддають жиди священникам тільки то-
ді, коли селянин, у которого мав відбути-
ся шлюб, похорон чи христини, сплатить
всі свої податкові задержності".

Внаслідок такої постави євреїв до гнобле-
ного українського народу прийшли страшні про-
тивєврейські погроми, яких жертвою вляло око-
ло двісті тисяч осіб. Це були часи В. Хмель-
ницького, часи великого повстання нашого на-
роду проти польських панів і їх вислужників
за своє національне визволення.

І коли козаки, тодішня державна влада, зо-
всім прогнали євреїв з України, то вони тре-
ба дошукуватися тільки у затраті здорового
способу думання тодішніх євреїв.

То чому не могли вони погодитися з тим, що,
прибувши на чийсь землю, треба числитися в
першу чергу з законними господарями цієї зе-
млі. Було б ніколи не дійшло до 20-го січня,

Документи

- 4 -

287

напрямі. Між євреями пораз частіше зроджується думки, що до поневоленого українського народу треба ставитися з більшим виrozumінням /для прикладу може послужити твір І. Франка "Перехресні стежки"/. Однак це були майже проблемки правильного ставлення справи. В основному напруження між українськими поневоленими масами і євреями було досить велике. Але в цьому були винні не тільки євреї. Тоді процент євреїв в Україні був досить поважний. Окупантам України дуже багато залежало на тому, щоб ненависть українських народних мас скерувати не проти себе, а проти кого іншого. і вибір /в першу чергу під царським режимом/ вивав на євреїв. Спровокувати українців не було важко, зваякачи на поведінку євреїв в минулому і велике їх згудення в містах /у західній Україні - 26 % національного складу міст/, що було пов'язане з перехопленням євреями в свої руки майже всіх галузей торгівлі і тим самим визиску селянських та робітничих мас.

Коли царська терма народів і Австро-Угорщина розвалилися, українці приступили до будови своєї держави. Але московські більшовики відразу поставилися вороже до побудови української самостійної держави. Почалася боротьба українського народу за своє вільне життя. До цієї справи євреї поставилися різно. Одні, як визначний політичний діяч Гафес і невироблені єврейські маси, стали по стороні більшовиків в питанні самостійної України, а другі, організовані в єврейських організаціях Бунд і Поалей Сіон, зайняли позитивне становище до української державности. В тодішній українській державі євреї мали свого представника в раді міністрів і для них

Документи

- 5 -

288

була признана персонально-культурна автономія. Мимо того в згаданому періоді дійшло знова до сильних протиеврейських погромів. Про причини цього писав визначний єврейський діяч поалей-сіоніст Гольдфельдман:

"А як має вплинути на українських селяни поява в їх селах большевицьких реквізиційних загонів на чолі з комісарчиками з містечковою жидівською молодіж? Чи "комісародержаві" з великою участю жидівських інтелігентів, тих жидів, яких /український селянин/ ніколи до того при владі не бачив і це рарухав завжди за природне, і тих, з батьками котрих він гандлював - і раптом той жид - командує. Командує від імені ненависних чужинців, що грабують, реквірують його хліб, його добро....

... І тому так тяжко боротися з погромними настроями серед війська. Тут не досить агітації культурних українських елементів. Тут потрібна пропаганда фактами.

І поки українські козаци й національні народні кола та маса, що на неї спирається українська інтелігенція, не зустрінуться в роботі зі співучастю жидів, не зустрінуться на практиці зі симпатією жидівських партій до українського відволення - важко буде побороти історичне недовір'я до жидів.

Не завдання мусимо ми, жидівські соціалісти, взяти на себе".

В західних областях України таких погромів не було. Мало того, в 1918 році євреї в досить поважній мірі відлучилися до боротьби

Документи

- 6 -

289

українського громадянства за його національ-
не визволення. Між іншим, в 1919 р. в Тер-
нополі був створений окремих єврейський ку-
рін, який брав активну участь в боях за
Українську Державу.

По закінченні першої світової війни і по
нашій програній в час Визвольних змагань,
відносини між євреями і українцями розвива-
лися в іншій формі на Східно-Українських
Землях, а в іншій в західних областях Укра-
їни. Багато євреїв під більшовицькою окупа-
цією України по деякому часі зорієнтувалося,
що український народ знову понав в страшну
неволю і почало симпатизувати українським
революційним підпільним рухам. Але більшість,
незважаючи на уроки минулого, активно вклю-
чилися до винищування свідомого українського
елементу рука в руку з московськими займан-
цями. Великий процент євреїв, користаючи з
шкронних знайомих заангажувався до легкої
праці на різних адміністративних становищах.
Цього моменту не забували і не забувають ви-
користати московсько-більшовицькі імперіялі-
сти. Вони на кожному кроці і в різний епісід
стараються звернути всю ненависть експлуато-
ваних селян і робітників, власне, на євреїв.
Вони хочуть заховати перед очима українців
справний корінь лиха. Так росіяні царські
поневохивачі, так роблять їхні переемники
кремлівські тирані з бандитом Сталіним на
чолі. Дуже можливо, що Ви не е так обізнані
з методами органів МВД-МГБ, як ми, українсь-
кі революціонери. Для частинного зорієнтуван-
ня Вас ми Вам відкроемо деякі їхні потягнен-
ня. Останніми літами органи МВД-МГБ, зуда-
рившись з силами нашого руху, почали засто-
совувати різні прийоми поборовання росту рево-
люційних рухів в Україні. Між іншим, ство-

Документи

- 7 -

290

решет вони фіктивні підпільні організації, щоб при їх допомозі вилучити свідоміший український елемент, головню з-поміж молоді. Для витворення враження, що це дійсно протиріжнимі організації, дають керівникам цих організацій доручення розкидати протидержавні листівки, в яких закликається населення до поборовання "жидів - п'явок українського народу". В нашому розпорядженні є цілий ряд таких заликів-листівок. Крім того, члени таких організацій ведуть в подібному дусі шептану пропаганду. Цим, як бачимо, вбивають вони два зайці. І коли сьогодні Ви зауважуєте в східних областях України зріст проти-єврейських настроїв серед населення, то причиною цього явища є, з одної сторони, ті євреї, які фактично вислужуваться московсько-большевицьким імперіялістам, а, з другої сторони, використання цього факту органами МВД-МГБ в цілі відвернення уваги населення від справжньої причини їхнього жахливого становища.

В західних областях України справа мала-ся дещо інакше. Тут нав'язувалися все ширші і ширші знайомства між українцями і євреями. Чимраз частіше можна було стріннути євреїв - виразних симпатиків українського революційного руху. Наслідком цього, в час німецької окупації багато євреїв знайшло схоронки в рядах УПА. Деякі з них навіть вибилися на досить поважні становища, а лікар др. Кум - єврей по національності, за віддану працю в рядах УПА Постановою Української Головної Визвольної Ради від 30 травня 1947 р. був нагороджений Срібним Хрестом Заслуги.

Сьогодні всі українські землі опинилися

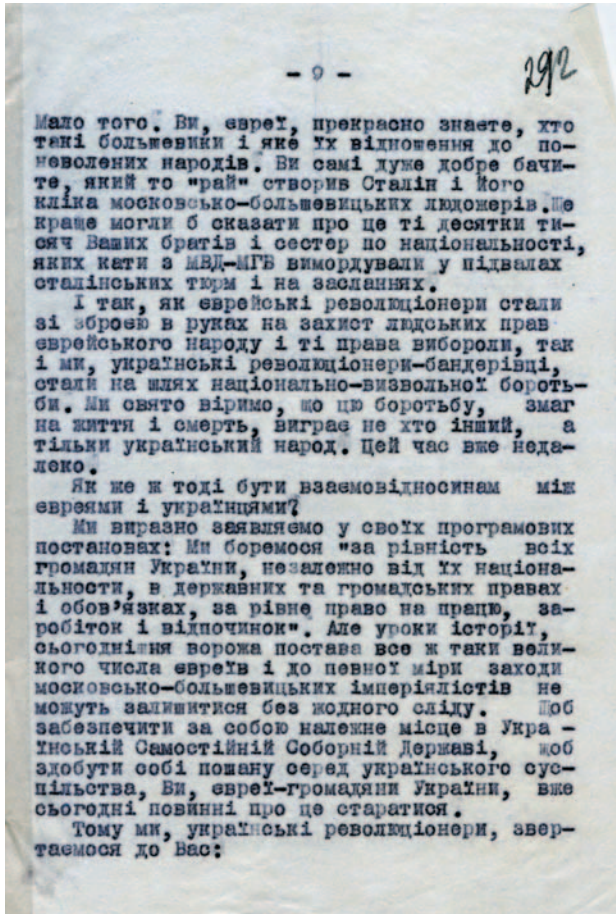

- 8 -

291

під московсько-більшовицькою окупацією. Український народ не припинив боротьби за своє національне визволення. В рядах ОУН і УПА під керівництвом УГВР вже сьомий рік бороться неустрашимі революціонери за побудову Української Самостійної Соборної Держави. І хто як хто, але Ви, євреї, повинні з повагою і симпатією ставитися до цієї національно-визвольної боротьби українського народу. Повинні тому, що самі ж Ви на своїй власній шкурі переконалися, що означає бути бездержавною нацією, що означає провадити боротьбу за своє визволення. Понад дві тисячі років єврейський народ був змушений переносити на своїх плечах всі наслідки підневільного життя. І те, що сьогодні Ви маєте свою власну Державу, треба завдячувати не тим євреям, які сотками тисяч йшли під розпечені півні гештапівських кулеметів і автоматів, не тим євреям, які покійно уклалися в глибоких ямах на трунах своїх братів і сестер, щоб за хвилину полягти їх своєю кров'ю /не раз, багачи це, ми питали себе: в ім'я чого ці люди складають в жертву своє життя?, а тим єврейським революціонерам, які зібрися в руках боролися на мурах варшавського гето проти німецьких драціянників, тим, які в організаціях Іргенд Швайдеумі чи Ітерн приготували бомби, щоб ними висаджувати англійські чи арабські твердині. По двох тисячах років тяжкої неволі сьогодні євреї побудували свою Державу Ізраїль і вийшли на міжнародну арену як вільний, державний народ. І коли сьогодні кожному ясно, кому треба завдячувати створення Держави Ізраїль, то й кожному повинна бути зрозумілою визвольна боротьба українського народу.

Документи

- 10 -

295

- Пам'ятайте, що Ви є на українській землі і що у Вашому власному інтересі є жити в повній згоді з усіма правними господарями - українцями. Перестаньте бути знярядям в руках московсько-большевицьких імперіялістів. Все не за горами та хвилину, коли повторяться часи Хмельницького, але тим разом ми хочемо, щоб вони були без протіврепейських погромів. Ми не хочемо, щоб в будучому, як колись, писали Ваші поети:

"Гіркі сльози проливав
Над душами добрих і чесних мужів,
Котрих кров пролита, як вода гірських
потоків".

Сьогодні, в час жорстокої боротьби українського народу за свою волю, за національну незалежність, ми звертаємося до Вас, євреї - громадяни України:

- Опам'ятайте тих Ваших братів по національності, які своїми руками допомагають розбійникам з Кремля розпирати наш народ. Скажіть їм, нехай вони заперестануть свою злочинну роботу.

- Допомагайте українським революціонерам, бо вони борються і за Ваше краще майбутнє.

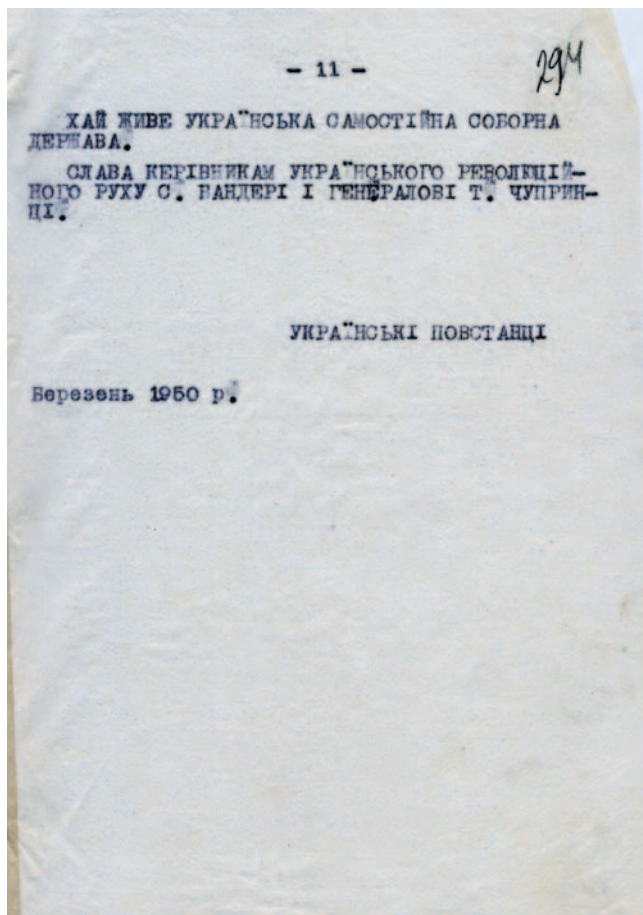
- Включайтеся в протівбольшевицьку боротьбу, а тим здобудете собі пошану і належне місце в Українській Самостійній Соборній Державі.

СМЕРТЬ СТАЛІНУ І ЙОГО ВИСЛУЖНИКАМ.

СМЕРТЬ МОСКОВСЬКО-БОЛЬШЕВИЦЬКИМ ІМПЕРІАЛІСТАМ.

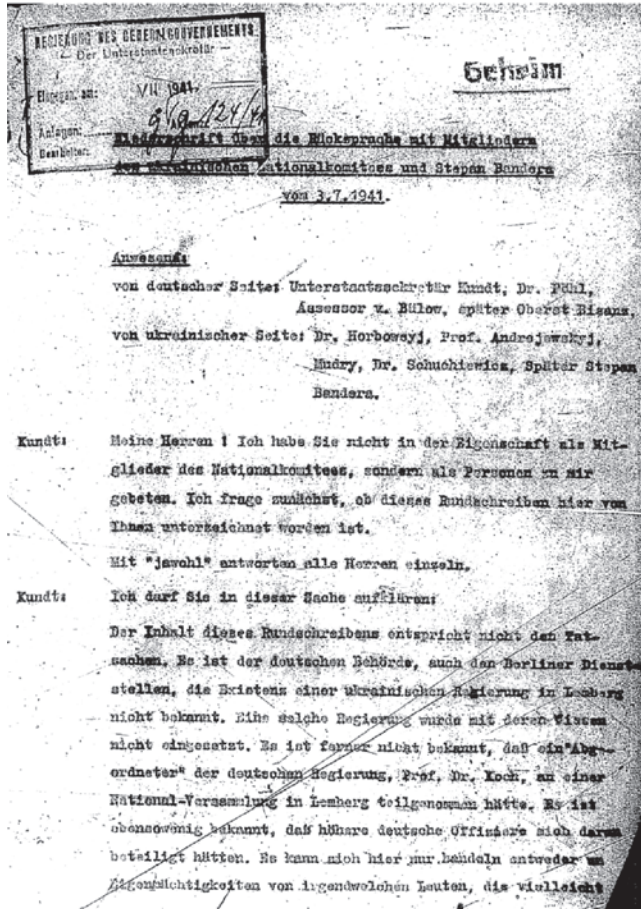
ХАЙ ЖИВЕ ДЕРЖАВА ІЗРАЇЛЬ І ДРУЖБА І МІЖ
ЄВРЕЙСЬКИМ ТА УКРАЇНСЬКИМ НАРОДАМИ.

Документи

Документи

“Niederschrift über die Rucksprache mit Mitgliedern des ukrainischen Nationalkomitees und Stepan Bandera vom 3.7.1941”. Hoover Institute on War and Revolution, NSDAP Nr. 52.

Документи

- 2 -

einan Moment des Zwischenstadiums benutzten, um den Sender zu persönlichen Zwecken zu misbrauchen. Das wäre ein Bruch kriegsrechtlicher Bestimmungen, denn das ganze Gebiet ist Operationsgebiet, in dem noch keine Politik gemacht werden kann. Oder aber handelt es sich um einen russischen Sender, der eine bewusste Irrführung herbeigeführt hat. Andere Möglichkeiten sehe ich nicht.

Im einzelnen ist der Text, der in der Lemberger Sendung verbreitet und von Ihnen vielleicht in vielleicht verständlicher Begeisterung ausgehört wurde, auch etwas eigenartig, denn es wird hier von der ukrainischen Wehrmacht gesprochen, die Schulter an Schulter mit den deutschen Soldaten kämpft. Ich stelle fest, daß eine ukrainische Wehrmacht z. Zt. nicht kämpft. Schon allein diese Warnung zeigt, daß hier Unwahrheiten verbreitet werden. Es wird hier auch davon gesprochen, daß das deutsche Reich und die deutsche Wehrmacht ihre Verbündeten seien. Das ist nicht richtig; der Führer ist der einzige Mann, der den Kampf führt und ukrainische Verbündete existieren nicht. Es ist wohl möglich, daß die Ukrainer sich persönlich begeistern und sich als unsere Verbündete fühlen; aber im Sinne einer staatsrechtlichen Terminologie sind wir nicht Verbündete, sondern wir sind Eroberer des sowjetrussischen Gebietes. Hier sind Vorstellungswelten, die über die Realitäten hinausgehen und lediglich bei den höheren Reichsstellen eine ungenügende Auffassung erzeugen

- 3 -

Документи

- 3 -

Klaman. Hier scheint irgendwo eine mysteriöse Stelle in Tätigkeit, die anscheinend ein Interesse daran hat, das bisher gute Ansehen der Ukrainer bei den deutschen Führungskreisen des Reichs zu zerstören. Ich kann nicht annehmen, daß es wirklich Ukrainer sind. Es ist ja möglich, daß es irgendwelche Personen gibt, die aus persönlichem Ehrgeiz irgend eine Stelle in Kijew zu bekommen suchen und sich selbst und den Ukrainern schaden. Aber sonst kann ich mir nicht vorstellen, daß so etwas möglich wäre.

Wenn Sie bisher die Art, wie der Führer Länder erobert und nach der Eroberung geordnet hat, verfolgt haben, dann ist noch niemals in dem Augenblick, wo ein Land noch nicht militärisch besetzt worden war, durch eine zivile Verwaltung, gleichgültig ob es eine deutsche oder andere war, eine gesetzgebende Gewalt ausgeübt worden. Das ganze Operationsgebiet rechts und links von Lemberg muß erst gesäubert werden. Solange ferner nicht die sowjetrussische Armee vollkommen geschlagen ist, gilt das Land als Operationsgebiet und solange verwaltet bestimmt ganz allein die Wehrmacht, also weder eine deutsche, noch eine andere Zivilverwaltung. Zuerst muß das Land erobert sein, und dann kann man daran gehen, das Land für den Frieden und für die Zukunft aufzubauen. Es ist also von vornherein für jeden vernünftigen Menschen ausgeschlossen, daß zu einem Zeitpunkt, wo etwa 100 km von der Generalgouvernementsgrenze entfernt der Kampf auf Leben und Tod noch tobt, hier bereits in dieser Form

-4-

Документи

- 4 -

Politik getrieben werden kann. Was will die gesetzgebende
Versammlung machen? Wem will sie Gesetze geben? Der
Stadtkommandant, der jeweil immer eingesetzt wird, pflegt
für Ordnung zu sorgen und dafür, daß die Truppe zu essen
hat.

Ich verstehe die Ungeduld von Menschen, die sich Jahrhun-
derte nach einer freien Lebensmöglichkeit ihrer Nation lan-
gelüst von Russen und Polen sehnen. Ich verstehe, daß sie
es nicht erwarten können, diesen Augenblick zu erleben.
Ich habe ja selbst 20 Jahre Kampf gehabt als Sudetendeutscher
gegen Tschechen. Aber Weisheit der Nation, die in dem Augenblick,
wo sie zum Ziele kommt, die Vernunft verliert. Gerade wenn
Säe Politiker sind, dürfen Sie nicht die Ruhe verlieren.

Zu Ihrem Flugblatt selbst stelle ich im formaler Hinsicht
fest, daß nach den Gesetzen des Generalgouverneurs Sie an
heute gewußt haben dürften, daß Nachrichtenblätter nur
mit Genehmigung der Hauptabteilung Propaganda herausgegeben
werden können.

Ich reise heute nach Berlin, wo die weiteren Entscheidungen
erzogen. Ich wollte Sie nur anständigweise sofort unter-
richten, damit Sie nicht noch weiter mit diesen Dingen fort-
fahren und sich so vor Ihrer eigenen Nation bloßstellen.

Die zuständigen vom Führer betraute politische Stelle des
Reiches betrachtet die Bildung eines ukrainischen Nationalen
Komittees, die beide für die Ukraine sprechen wollen, als
verfrüht. Die ukrainischen Herren, die hier namentlich
genannt sind und viele andere sind an dieser Stelle durchaus
bekannt. Mir sind auch Ihre persönlichen Wünsche und Ge-

Документи

- 5 -

danken, Vorschläge und Ratschläge, die Sie für sich oder Ihre Nation vorbringen zum Können glauben, durchweg bekommt. Ich habe auch Ihre Denkschrift weitergegeben. Eine letzte Entscheidung über diese Dinge hat jedoch der Führer allein. Ich bitte als Geduld zu bewahren; Sie könnten nur auf die Dauer in Unannehmlichkeiten kommen, denn wenn durch die Presse bekannt wird, daß eine ukrainische Regierung gebildet worden ist, so wird sich der Führer durch die Ungeculd von gewissen Leuten in seinen Konzeptionen nicht stören lassen, sondern lediglich dafür sorgen, daß so etwas nicht mehr vorkommt. **HEILIGENBERG**

Dr. Horboway: Wir haben uns bei Abfassung des Nachrichtenblattes auf die Ausführungen des Lemberger Senders verlassen. Wir glaubten, daß diese Sendung im Einverständnis mit deutschen Stellen erfolgte. - Wir waren immer deutschfreundlich und haben aus gutem Willen gehandelt. Wir glaubten nicht, gegen die deutschen Interessen zu verstoßen.

Kandt: Ich bezweifelte nicht an Ihrem guten Willen. Über Ihren formellen Verstoß wird der Herr Generalgouverneur wohl hinweggehen; auch glaube ich nicht, daß man Ihnen übelnehmen wird, daß Sie an die Lemberger Sendung geglaubt haben. Die Realitäten jedoch sind andere. - Ich darf jedoch meine persönliche Meinung hier äußern. Es ist zunächst notwendig, ukrainische Menschen zu erziehen, die in der Lage sind selbst zu verwalten. Sie dürfen nicht vergessen, daß auch

- 6 -

Документи

Das sich die verschiedenen Ukrainer, vor allem die älteren und jüngeren

- 6 -

die Ukraine 20 Jahre lang bolschewisiert worden ist. So einfach wie Sie sich das vorstellen ist das nicht. Je mehr Geduld und Ruhe Sie haben, desto mehr werden Sie Ihrer Nation dienen. Es ist sehr nützlich, erst langsam die Dinge aufzubauen. Solange das Operationsgebiet besteht, ist an mehr nicht zu denken.

Bandera erscheint und wird über die bisherige Unterredung unterrichtet.

Kandt: Ich habe die Herren, die das Nachrichtenblatt No. 1 als Ukrainisches Nationalkomitee bezeichnet haben, nicht in der Eigenschaft als Nationalkomitee, sondern als Personen darüber aufgeklärt, daß der Inhalt dieses Nachrichtenblattes den Tatsachen nicht entspricht. Der Ukrainische Hauptauschuss ist die einzige anerkannte Organisation der Ukrainer im GG. Auch er ist jedoch nicht berechtigt, irgendwelche politischen Belange außerhalb des GG zu vertreten. Das sich die verschiedenen Ukrainer, vor allem die älteren und jüngeren Emigranten, vielfach zusammensetzen und sich über ihre Wünsche und Richtungen aussprechen, das wissen wir und haben das auch nicht gestört. Wir haben hier ganz offen eine unterschiedliche Politik gegenüber den Polen gemacht. Wenn sich Polen zusammensetzen und über Politik gesprochen hätten, dann hätten wir sie eingeladen. Die Ukrainer, die hier als Gast wohnen, werden besonders behandelt.

-7-

Документи

- 7 -

Bestand auf der Krieg gegen die Sowjet-Union gewonnen sein. Vorerst ist das ganze Operationsgebiet Machtgebiet der deutschen Wehrmacht. Was der Führer dann entscheiden wird, wenn diese Operationen beendet sind, das wissen wir nicht. Jedenfalls wird er selbst und allein entscheiden.

Ich glaube, das ist nun klar. Jetzt will ich Herrn Bandera fragen:

In dieser mysteriösen Sendung des Leubinger Senders oder vielleicht eines anderen & der Feindlichen Sender auf dieser Welle wird behauptet, das Herr Bandera zum Führer eines Freistaates der Westukrainen erhoben wurde und das er daraufhin Dek. ein Dekret Nr. 1 erlassen bzw. erlassen ließ. In dem er Stecko zum Landesführer ernannt.

1. Frage: Hat man Sie, Herr Bandera, vorher gefragt, ob Sie die Leitung des ukr. Staates übernehmen wollen und ist die Proklamation im Radio mit Ihrem Willen geschehen?

2. Frage: Stammt das Dekret Nr. 1 von Ihnen?

Beja.: Herr Bandera möchte bitten, über den ukr. Standpunkt etwas hinzufügen zu dürfen.

Kandt: Ich weise aber darauf hin, das allein der deutsche Standpunkt maßgebend ist.

Bandera: Die Ukrainer führten seit 20 Jahren Krieg gegen den Bolschewismus und zwar bis jetzt in revolutionärer Form. Sie haben diesen selbst geführt. Die Führung der OUN hat gegen alle Okkupanten der besetzten Ukraine den Kampf revolutionär geführt. Dieser Kampf wurde bis zum letzten Moment als ein

-8-

Документи

8

selbständiger im Namen einer selbständigen, unabhängigen Ukraine geführt. In diesem Kampf hat die OUN immer versucht, Gleichgesinnte und Verbündete bis zu dem großen Kampf 1939 gegen Polen und Rußland, und in der letzten Zeit auch gegen den Bolschewismus zu finden. Die Großdeutsche Macht, speziell die Nationalsozialistische Macht ist ein Hauptfreund und in diesem Falle derjenige, der bis jetzt immer auf unserer Seite gestanden hat. OUN hat mit allen deutschen Dienststellen aufrichtig und in jeder Hinsicht mitgearbeitet. Sie hatten mitgekämpft, gegen die Polen und hatten auch Verluste gehabt und zuletzt in der Form mitgearbeitet so, wie es vor Zeitpunkt des Krieges an es ihr die deutsche Regierung gestattet. Der Kampf gegen den Bolschewismus wurde auch in diesen zwei Jahren geführt, jedoch ganz im Geheimen und nur in der Form, wie es die deutschen Dienststellen, mit denen sie gearbeitet hatten, erlaubt haben, und zwar so, daß die politische Lage Deutschlands in keiner Weise dadurch geschädigt oder in Gefahr gebracht wurde.

Diese Zeit hat die Organisation darauf verwendet, um alle Faktoren der Ukr. Gegebenheiten vorzubereiten auf den endgültigen Kampf gegen ihren größten und den Gegner aller Zeiten, gegen die Russen und insbesondere gegen den Bolschewismus. In dieser Arbeit hat die, schon während der zwei Jahre Verluste gehabt, die sie für den gemeinsamen politischen Kampf gebracht hat. Die Organisation hat sich vorbereitet zu einem Kampf mit dem Waffen und hat alles

Документи

- 9 -

getan, um diesen endgültigen Kampf mit Waffen beizutreten, und zwar in der Form, in welcher eine Mitarbeit die deutsche Regierung es ihnen gestatten würde.

Kundt: Ich habe den Wunsch der UN Komitees zur Bildung einer ukrainischen Legion nach Berlin geleitet. Die Entscheidung liegt noch nicht vor.

Bendera: OUN ist zum Kampfe mitangetreten, und zwar ein Teil in den Reihen der deutschen Wehrmacht, ein Teil die Organisatoren in den Rücken der bolschewistischen Gruppe, die im Einvernehmen mit der Wehrmacht Aufgaben zu erfüllen hätten, und ein Teil in der sowjetischen Armee zur Schwächung des Bolschewismus in Mitarbeit mit der deutschen Armee.

Kundt: Was B. bisher gesagt hat, ist mir unnen, die damit zu tun haben, sowohl nach seinem Umfang als seiner Bedeutung bekannt.

Ba.: Ich will das deshalb noch betonen, weil wir in diesem Kampfe nicht passive Zuschauer sind, sondern aktive Teilnehmer in der Form, wie uns jetzt die Möglichkeit gegeben wird, an diesem Kampfe teilzunehmen.

Kundt: Es ist richtig, soweit sie mit deutschen Monatenstellen in Verbindung bleiben. Ihre Arbeit wird entsprechend auch gewertet.

Ba.: In diesem Kampfe, der jetzt gekämpft wird, sind alle angetreten zu einem Kampfe um die selbständige, unabhängige und freie Ukraine. Wir kämpfen für die ukrainischen Gedanken und die ukrainischen Ziele. Wie der letzte Kampf jetzt begonnen hat, habe

Документи

- 10 -

Ich seinen Leuten den Befehl gegeben, alles zu unternehmen, um den Kampf mit den deutschen Truppen mitzukämpfen. Ich habe die Weisung gegeben ihnen - den von den deutschen Truppen besetzten Gebieten sofort eine Verwaltung und Landesregierung zu bilden. Diesen Auftrag habe ich noch vor diesem Krieg gegeben.

K.: Mit Wissen einer deutschen Dienststelle?

Ban: Die Basis, auf Grund dessen die vollkommene Mitarbeit mit den deutschen Dienststellen erfolgte war das Ziel der Gründung eines selbständigen ukr. Staates. In diesem 8-er Jahren wurden meine Leute dafür in den Tod geschickt und kämpfen heute dafür weiter.

Zusatz: Ich habe die konkrete Frage gestellt, ob nach Ihrem Befehl nach dem Hinmarsch der deutschen Truppen eine ukr. Landesregierung auszurufen war und ob davon eine deutsche Dienststelle gewusst hat. Was was Sie sich vorgestellt haben wegen der deutschen Zusammenarbeit, ist nicht entscheidend, sondern allein die Frage ob die deutsche Dienststelle von der Ausrufung der Landesregierung gewusst hat.

Be.: Bevor sie zum Kampf angetreten sind habe ich um den 15. Juni eine Denkschrift an die Reichskanzlei gegeben, in welcher gesagt ist, daß sofort nur Gründung einer Regierung geschritten werden soll. Ich habe den Befehl gegeben nach der Befreiung den Ukrainern in kleineren Gebieten eine Landesregierung und in größeren eine Staatsregierung zu gründen. Dieser Befehl ist vor Beginn der Aktion an die aufständischen Gruppen über die Grenzen gegeben worden mit der Maßgabe daß die Gruppen sofort in den Kampf eingreifen und in den befreiten Gebieten

Документи

- 11 -

eine Landes- und Staatsregierung zu schaffen.

Kudt.: Haben Sie der Abwehr hiervon Kenntnis gegeben?

Ba.: Ja, aber die Abwehr hat sich sowohl vor als nach Kriegsausbruch als nicht kompetent zur Beantwortung dieser Fragen erklärt. Dies ist in Berlin geschehen.

Ich betone, dass dies nicht in Form einer Abmachung geschah. Man sagte mir, dass die offis. Stellen noch keine Beschlüsse gefasst haben und dass es möglich ist, dass eine ukr. Regierung entstehen wird, die man den Ukr. in die Hand gibt.

Es geschah in Form eines Gespräches und nicht eines Versprechens.

Ku.: Sind Sie auf Grund Ihres Befehls von Ihren Leuten nach dem Einmarsch der deutschen Truppen in Lemberg zum vorläufigen Führer dieser ersten ukr. Reg. in der Westukr. ausgerufen worden?

Ba.: Als Führer der Organisation OUN habe ich diesen Befehl gegeben, d.h.: Als Führer der ukrainischen Nationalisten, da diese Organisation die Führung des ukrainischen Volkes hat.

Ich erklärte mich im Auftrage der OUN als Führer des ukrainischen Volkes. Die OUN war die einzige Organisation, die den Kampf geführt hat und auch das Recht hat, auf Grund des jetzigen Kampfes die Regierung zu gründen.

Ku.: Das Recht hat die deutsche Wehrmacht und der Führer, der das Land erobert hat.

Er hat das Recht, die ukrainische Regierung zu bestimmen.

- 12 -

Документи

- 12 -

Ha: Das wäre eine Regierung, die auf Befehl der deutschen Regierung geschaffen würde. Diese hat sich jedoch unabhängig von selbst dort gebildet und auch mit dem Ziele, mit den Deutschen mitzuarbeiten.

Ku: Ist dies geschehen in Verbindung mit dem deutschen Militär-Kommandanten?

Ha: Ich weisse nicht, ob die Leute dies dort in Einverständnis mit den deutschen Dienststellen gemacht haben. Ich habe die Instruktionen gegeben, dass alles das gemacht wird, was im Einvernehmen mit den Deutschen zu machen ist. Ich nehme an, dass das im Einvernehmen geschah, da der Sender mit deutschen Berichten dies brachte.

Ku: Das ist das Interessante, dass das Gedonken an den deutschen Führer und die deutsche Wehrmacht in deutscher und ukrainischer Sprache gegeben wurde, die weitere Erklärung jedoch nur ukrainisch.

Ha: Über die Vorfälle in Lemberg selbst bin ich nicht orientiert. Bei der Versammlung von ukrainischen Nationalkomitee in Lemberg war Stecko dort anwesend.

Kryniak: Ob Stecko auch da war, als das in Lemberg geschehen ist, weisse ich nicht. Kryniak war dabei als Militärpfarrer in deutscher Uniform.

Ku: Seine heutige Aufgabe bestand darin, erstens die Herren aufzuklären. Über das, was ich bisher über die einseitige Anfrage von Berlin als Antwort erhalten habe und zweitens über die ganze Lemberger Angelegenheit Klarheit zu gewinnen. Das Weitere ist nicht meine Angelegenheit, sondern meine Angelegenheit ist nur, darüber zu berichten.

- 13 -

Документи

- 13 -

Ich möchte Herrn Bandera eines sagen:
Die Tatsache, dass er eine Denkschrift bei der Reichskanzlei eingereicht hat, bedeutet noch nicht die Genehmigung, dass das, was er nach seinem Willen beabsichtigt hat, auch von der Reichsregierung gewollt ist. Er kann also nicht sagen, dass das, was er ausgeführt hat, zu Recht wäre, und dadurch, dass die Herren von der Abwehr als eine Dienststelle des Führers diese Absicht nicht genehmigt. Inwieweit und wie der Führer die Gedanken, nicht nur des Herrn Bandera - es haben ja auch sehr viele andere ukrainische Politiker Denkschriften überreicht - aufgreifen wird oder nicht, steht allein beim Führer.

Ich möchte ausserdem noch als ein 20jähriger Kenner des ukrainischen Kampfes in dem ehemaligen Polen und Sowjetrussland feststellen, dass m.E. nicht nur die Bandera-Gruppe, sondern auch andere Ukrainer gekämpft und geopfert haben und m.E. den gleichen Anspruch erheben könnten. Ich möchte durch diese Feststellen nicht die Leistungen des Herrn Bandera und seiner Leute herabmindern, sondern nur damit sagen, dass wir, die wir mit dieser Angelegenheit dienstlich beschäftigt sind, gut unterrichtet sind über den Kampf des ukrainischen Volkes, und dass der Führer dies, wenn er den Zeitpunkt für gekommen hält, würdigen wird. Aber unmöglich ist es, dass jemand auf eigene Faust, ohne die deutsche Regierung, handelt. Ich gebe daher Herrn Bandera und den anderen Herren den guten Rat, nichts zu tun ohne entsprechende Zustimmung der zuständigen Stellen und wache darauf aufmerksam, zu verstehen, dass,

- 14 -

Документи

- 14 -

solange die deutsche Wehrmacht mit Sowjetrußland im Kampf steht, das Land Operationsgebiet ist und solange bleibt, bis der Führer bestimmt, was weiter zu geschehen hat. Ich habe damit die Klarstellung erreicht, die ich haben wollte und habe den Herren noch einen guten Rat gegeben, sich danach zu verhalten. Hat jemand noch etwas zu sagen?

Fr: Ich möchte nochmals feststellen und klarstellen, dass für alle Befehle, die ich gegeben habe, ich mich auf keinen Befehl noch auf Einverständnis von irgendeiner deutschen Dienststelle berufen habe. Ich habe, bei allen Befehlen, die ich gegeben habe, mich nicht berufen auf irgendwelche deutschen Dienststellen oder Einverständnis deutscher Dienststellen, sondern nur auf das Mandat, das ich von Ukrainern erhalten habe. Das Aufbauen und die Gestaltung des ukrainischen Lebens ist in erster Linie von Ukrainern in dem von Ukrainern bewohnten Raum möglich, und es kann selbstverständlich das nur dann geschehen, wenn die ukrainischen Faktoren dazu erangezogen werden. Ich stehe auf dem Standpunkt, dass das vorläufig nur im Einverständnis mit den Deutschen geschehen kann.

Fr: Was dort geschehen wird, das bestimmt allein Adolf Hitler.

Документи

№ 10

"Ми не союзники..."

Секретно

Протокол прослухання членів Українського
Національного Комітету і Степана Бандери
від 3.7.1941

Присутні:

від німецької сторони: державний підсекретар Кундт, доктор Фель, асессор фон Бюлов, пізніше полковник Бізанц.

від української сторони: доктор Горбовий, професор Андрієвський. Мудрий, доктор Шухевич, пізніше Степан Бандера.

Кундт : Панове! Я запросив Вас до себе не як членів Національного комітету, а як приватних осіб. Спочатку запитаю, чи цей циркулярний лист (Інформаційний листок № 1) був підписаний Вами.

Кожен із присутніх відповідає "так".

Кундт : У цій справі я мушу Вам роз'яснити ось що:

Зміст цього циркулярного листа не відповідає фактам. Німецьким органам влади, а також берлінським службовим органам не відоме існування українського уряду у Львові. Такий уряд не встановлений з їхнього відома. Дальше, нічого не відомо, що "уповноважений" німецького уряду, проф. д-р Кох, взяв участь у Національних зборах у Львові. Так само невідомо, щоб у цьому заході брали участь вищі німецькі офіцери. Тут може йтися лише або про самоправство окремих людей, які, можливо, використали час перехідної стадії, щоб зловжити радіостанцію для особистих цілей. У цьому випадку це було б порушення воєнно-правних визначень, оскільки вся територія є зоною операцій, де ще не може проводитись жодна політика. Або ж йдеться тут про російську радіостанцію, котра свідомо поширила дезінформацію. Інших можливостей я не бачу.

Зокрема текст, який розповсюдила львівська радіостанція і який був розроблений Вами, можливо, в виправданому захопленні,

є також доволі своєрідним, оскільки тут йдеться про українські збройні сили, які пліч-о-пліч борються з німецькими солдатами. Я констатую, що українські збройні сили на даний час не воюють. Вже сам цей зворот засвідчує, що тут поширюється неправда. Тут також йде мова про те, що німецький Райх та німецький вермахт є їхні союзники. Це не так; єдина людина, котра веде боротьбу, - це фюрер, а українських союзників не існує. Цілком можливо, що українці особисто захоплені й відчують себе нашими союзниками; однак в сенсі державно-правової термінології ми не союзники, ми - завойовники советсько-російської території. Тут наявні уявлення, які виходять за межі реальностей і які тільки можуть викликати у високих інстанціях Райху несприятливий погляд. Здається, тут десь діє загадковий чинник, як імовірно зацікавлений в тому, щоб порушити досі хорошу репутацію українців серед німецьких керівних кіл Райху. Я не можу припустити, що це справді українці. Можливо, є якісь особи, які з особистого честолюбства намагаються отримати посаду десь у Києві і шкодять як самі собі, так і українцям. І все ж я собі не можу уявити, щоб щось подібне було можливим.

Якщо Ви досі спостерігали той спосіб, у котрий фюрер завойовував країни і як поряdkував після завоювання, то ще ніколи не було так, щоби, поки ще країна не була окупована мілітарно, виконувалась законодавча влада через якусь цивільну адміністрацію, байдуже - німецьку чи якусь іншу. Спочатку повинна бути розчищена зона операції справа і зліва від Львова. Крім того, поки советсько-російська армія не є повністю розбита, країна вважається зоною операцій, і доти адміністрування визначає лише вермахт, а не німецька чи якась інша цивільна адміністрація. Спочатку країна має бути завойована, і лише тоді може бути мова про те, щоб розбудовувати країну для миру і для майбутнього. Тому з самого початку для кожної розумної людини виключено, щоб до того часу, поки приблизно за сто кілометрів від кордону генеральної губернії ще точиться боротьба на життя і смерть, тут уже могла вестися політика у цій формі. Що хотять робити законодавчі збори? Кому вони хотять давати закони? Міський комендант, який завжди відповідним чином є призначений, турбується про порядок і про те, щоб війська мали що їсти.

Я розумію нетерпіння людей, які століттями прагнули можливості свободного життя їхньої нації відокремлено від росіян і від поляків. Я розумію, що вони не можуть пропустити цей момент. Я сам двадцять років вів боротьбу як судетський німець проти чехів. Але горе нації, яка в той момент, коли йде до цілі, втрачає розум. І якщо Ви справжні політики, Ви не повинні втрачати спокій.

Щодо Вашого Інформаційного листка, то у формальному відношенні я констатую, що, згідно із законами генерального губернатора, Ви б мали найліпше знати, що інформаційні листки можуть видаватися лише з дозволу головного відділення пропаганди.

Сьогодні я їду до Берліна, де будуть прийняті подальші рішення. Я хотів лише - з доброї волі - одразу Вас поінформувати з тим, щоб Ви не продовжували надалі з цими справами і таким чином не скомпроментували себе перед своєю власною нацією.

Відповідальна політична інстанція Райху, уповноважена фюрером, уважає утворення Українського Національного Комітету, який також забирав би слово в справах України, як передчасне. Українські панове, названі тут по імені, а також багато інших, цій інстанції добре відомі. Мені також добре відомі Ваші особисті бажання і думки, пропозиції і поради, які Ви хочете зреалізувати для себе чи для Вашої нації. Ваш меморандум я передав далі. Однак остаточне рішення про ці речі належить лише фюрерові. Я прошу - майте терпіння. Інакше Ви можете вкінці лише завдати собі неприємностей, бо коли через пресу стане відомо, що створено український Уряд, то фюрер не дозволить, щоб через нетерпіння певних людей були порушені його концепції, і тоді сам подбає про те, щоб чогось подібного більше не траплялось.

Доктор Горбовий: У складанні Інформаційного листка ми покладалися на висловлювання львівської радіостанції. Ми вважали, що ця передача відбулася за погодженням із німецькими інстанціями. Ми завжди були прихильні до німців і діяли з доброї волі. Ми не думали шкодити німецьким інтересам.

Кундт: Я не сумніваюся у вашій добрій волі. На ваше формальне порушення пан генерал-губернатор можливо заплющить очі; не думаю також, що Вам ставитиметься в провину, що Ви повірили львівській радіостанції.

Тим часом реальність інша. Втім я можу тут висловити свою особисту думку. Перш за все потрібно виховувати тих українських людей, які є в змозі здійснювати самоуправління. Ви не повинні забувати, що і Україна протягом двадцяти років була більшовизованою. Це не так просто, як Ви собі уявляєте. Чим більше терпіння і спокою Ви матимете, тим більше Ви послужите Вашій нації. Дуже корисно починати вести справи без поквалітивості. Поки існує зона операцій, не можна думати про більше.

З'являється Бандера й йому сповіщається про дотеперішню розмову.

Кундт: Я роз'яснив панам, які підписали Інформаційний листок №1 як листок Українського Національного Комітету, - не як представникам Національного Комітету, а як особам, що зміст цього Інформаційного листка не узгоджується з фактами. Український Центральний Комітет є єдиною визнаною організацією українців у Генеральній губернії. Але і він не є уповноваженим заступати якісь політичні інтереси за межами ГГ. Те, що багато українців, передусім старших і молодших емігрантів, часто сходяться і висловлюються про свої бахання й орієнтації, ми це знаємо і цьому не перешкоджали. Ми тут цілком відкрито проводили іншу політику стосовно поляків. Коли б поляки сходилися і говорили про політику, ми б тоді їх посадили в тюрму. Українців, які тут мешкають як гості, трактується окремо.

Спочатку мусить бути досягнута перемога проти Советського Союзу. Перед цим уся зона операцій є регіоном влади німецького вермахту. Що потім вирішить фюрер, коли ці операції завершаться, ми не знаємо. В кожному разі тільки він прийматиме рішення.

Я вважаю, тепер це ясно. А тепер я хочу запитати у пана Бандери:

У цій загадковій інформації львівського радіо чи, можливо, якогось іншого ворожого радіо на цій хвилі, стверджується, що п. Бандера був піднесений до вождя вільної держави західних українців і що він на підставі цього оприлюднив, або ж віддав на оприлюднення Декрет №1, у якому він призначив Стецька керівником держави.

Перше запитання: Чи вас, пане Бандера, попередньо запитували про ваше бажання взяти на себе керівництво українською державою і чи прокламація по радіо сталася у відповідності з вашою волею?

Друге запитання: Чи авторство декрету номер 1 належить вам?

Перекладач: Пан Бандера хоче просити надати змогу йому дещо доповнити стосовно української позиції.

Кундт: Але я вказую на те, що авторитетною є лише німецька позиція.

Бандера: Вже 20 років і до сьогодні українці ведуть війну проти більшовизму, а саме у революційній формі. Цю війну вони вели самостійно. Керівництво ОУН проводило революційну боротьбу проти всіх окупантів окупованої України. Ця боротьба до останнього моменту велася як самостійна від імені самостійної, незалежної України. У цій боротьбі ОУН завжди намагалася знайти однодумців і союзників до великої боротьби 1939 року проти Польщі й Росії, а останнім часом лише проти більшовизму. Великонімецька влада, а саме націонал-соціалістична влада є головний союзник і в цьому випадку якраз тим, хто дотепер завжди стояв на нашому боці. ОУН щиро й у різноманітний спосіб співпрацювала з німецькими службовими інстанціями. Вони (українці) спільно боролися проти Польщі й також зазнали втрат і, нарешті, співпрацювали в тій формі, яку з часу війни дозволяв їм німецький уряд. У ці два (останні) роки велася також боротьба проти большевизму, однак цілком секретно і лише у формі, яка дозволялася німецькими службовими інстанціями, з котрими проводилася співпраця, причому політичному становищу Німеччини через це жодним чином не було завдано шкоди чи небезпеки.

Цей час організація використала для того, аби підготувати всі фактори української даності на остаточну боротьбу проти її найбільших противників - противників усіх часів, проти росіян і особливо проти більшовизму. У цій роботі вона вже протягом двох років зазнала втрат, що були принесені для спільної політичної боротьби. Орган: ація підготувалася до боротьби із зброєю і зробила все, щоб вступити в цю вирішальну боротьбу із зброєю, причому у формі, яка дозволялася німецьким урядом.

Кундт: Я передав бажання Українського Національного Комітету в справі створення українського легіону до Берліна. Рішення ще не прийнято.

Бандера: ОУН вступила в боротьбу, частина в лавах німецького вермахту, а частина як організатори в тилу большевицьких військ, маючи виконувати завдання у взаємопорозумінні з вермахтом, а частина в советській армії повинна була сприяти послабленню большевизму у співпраці з німецькою армією.

Кундт: Те, що досі сказав Бандера, і за обсягом, і за значенням - відоме і мені, й тим людям, які мають з цим справу.

Бандера: Тому я хочу це ще раз підкреслити, оскільки в цій боротьбі ми не пасивні глядачі, а активні учасники, - у тій формі, в якій ми тепер маємо можливість брати участь у цій боротьбі.

Кундт: Це правильно, поки Ви підтримуєте контакти з німецькими службовими інстанціями. Ваша робота відповідно й оцінюється.

Бандера: У тій боротьбі, яка зараз проводиться, всі вступили у боротьбу за самостійну, незалежну й вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї і українські цілі. Як зараз почалася ця остання боротьба, я віддав наказ своїм людям все зробити для того, аби боротися спільно із німецькими військами. Я дав вказівку негайно утворити в районах, зайнятих німецькими військами, адміністрацію і місцевий уряд. Це доручення я дав ще до війни.

Кундт: За відомістю якоїсь німецької службової інстанції?

Бандера: Основою, на якій базувалася повністю співпраця з німецькими службовими інстанціями, була мета утворення самостійної української держави. За ці два роки мої люди за це віддавали життя і продовжують за це боротися і сьогодні.

Кундт: Я поставив конкретне запитання - чи після вступу німецьких військ було проголошено український крайовий уряд і чи про це знала яка-небудь німецька службова інстанція. Те, що Ви представили стосовно німецької співпраці, не є вирішальним, а лише питання, чи німецька службова інстанція знала про проголошення крайового уряду.

Бандера: Перш, ніж почалася війна, біля 15 червня я передав меморандум до райхсканцелярії, у котрому сказано, що потрібно буде негайно приступити до створення уряду.

Я віддав наказ: після звільнення українцям заснувати у менших областях крайовий уряд, а у більших - державний уряд. Цей наказ було віддано перед початком акції до повстанських груп через кордони, для того щоб ці групи негайно вступили в боротьбу і створили у звільнених районах крайовий і державний уряд.

Кундт: Чи Ви про це сповістили абвер?

Бандера: Так, але абвер і перед, і після початку війни не вважав себе компетентним у цих питаннях. Це відбулося в Берліні.

Я підкреслюю, що це не відбулося у формі домовленості. Мені сказали, що офіційні інстанції ще не прийняли жодних рішень і що можливо, що постане український уряд, який дадуть українцям в руки. Це відбулося у формі розмови, а не обіцянки.

Кундт: Чи ви були проголошені вашими людьми тимчасовим керівником цього першого українського уряду в Західній Україні на основі вашого наказу після вступу німецьких військ до Львова?

Бандера: Цей наказ я віддав як керівник організації ОУН, тобто як керівник українських націоналістів, оскільки ця організація керує українським народом.

Я за дорученням ОУН оголосив себе керівником українського народу. ОУН була єдиною організацією, яка вела боротьбу і має право заснувати уряд на основі теперішньої боротьби.

Кундт: Право мають німецький вермахт і фюрер, який завоював країну.

Він має право визначати український уряд.

Бандера: Це був би уряд, який створювався б за наказом німецького уряду. А цей уряд створювався там тимчасом самостійно і також з метою співпрацювати із німцями.

Кундт: Це сталося у контакті з німецьким військовим комендантом?

Бандера: Я не знаю, чи люди робили це там із погодженням німецьких службових інстанцій. Я дав інструкції, аби робилося все те, що треба робити у згоді із німцями. Я припускав, що це відбувалося у згоді, оскільки радіостанція принесла це з німецькими повідомленнями.

Кундт: Цікаво, що намір до німецького фюрера і німецького вермахта був переданий німецькою і українською мовами, а подальша заява лише українською.

Бандера: Що до випадків у Львові, я не поінформований. На зборах українського національного комітету у Львові був присутній Стецько.

Чи там був і Старух, коли це відбувалося у Львові, я не знаю. Гриньох був там як військовий священник у німецькій уніформі.

Кундт: Моє сьогоднішнє завдання полягало в тому, щоб, по-перше, роз'яснити панам про те, що я досі отримав з Берліна в якості відповіді на поставлений у свій час запит, по-друге, досягти ясності, щодо всієї львівської справи. Подальший розвиток не є моєю справою, моя справа - лише про це повідомити.

Я хочу панові Бандері сказати одне:

Той факт, що він передав меморандум до райхсканцелярії, ще не означає дозвіл, що те, що він мав намір зробити згідно із своєю волею, є бажаним і для уряду Райху. Отже, він не може казати, що те, що він висловлював, стало законом, і через це, що панове з абвер, тобто службова інстанція фюрера, повідомлена побіжно про намір, не дала згоди на його реалізацію. Як далеко і яким чином фюрер сприйме думки не лише пана Бандери, бо меморандуми передані й багатьма іншими українськими політиками - залежить лише від фюрера.

Кундт: Крім цього, як 20-річний знавець української боротьби в колишній Польщі й Советській Росії я хочу ствердити, що, на мою думку, не лише група Бандери, але й інші українці боролися і жертвували життям і, на мою думку, могли б виставляти ті самі претензії. Цими констатаціями я не хочу применшити заслуги пана Бандери і його людей, я хочу лише цим сказати, що ми, хто службово займалися цією справою. Добре поінформовані про боротьбу українського народу, і що фюрер це удостоїть, як тільки буде вважати, що для цього прийшов час. Але неможливо, аби хтось діяв на свій лад, без німецького уряду. Тому панові Бандері і іншим панам я даю добру пораду - нічого не робити без відповідної згоди компетентних інстанцій і звертаю увагу на те, щоб зрозуміти, що поки німецький вермахт бореться із Советською Росією, країна є зоною операцій і залишається такою доти поки фюрер визначить, що має відбутися далі. Тим самим я зробив роз'яснення, яке хотів зробити і дав панам ще добру пораду, згідно з якою треба діяти. Чи має ще хтось що сказати?

Бандера: Я ще раз хочу відзначити і пояснити, що із всіх наказів, які я віддавав, я в жодному не покликався на погодження із будь-якою німецькою службовою інстанцією. У всіх наказах, які я віддавав, не покликався на жодну німецьку службу інстанцію чи на погодження німецьких службових інстанцій, а лише на мандат, який я отримав від українців розбудова і творення українського життя в першу чергу можливі через українців на території, де живуть українці, і це може, звичайно, лише тоді статися, коли до цього будуть залучені українські фактори. Я стою на тій точці зору, що поки що це може відбуватися лише в порозумінні з німцями.

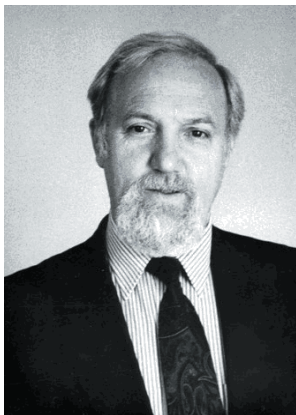
Кундт: Що там буде відбуватися, визначить лише Адольф Гітлер.

Україна в другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Т.1/ Упорядкування і передмова Володимира Косика. - Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. стор 105-113

Джерела

1. "Jewish - Ukrainian Relations During WW II". In Yury Boshyk, Ed., *Ukraine During WW II: History and its Aftermath*. Edmonton, Canada 1986.
2. "Poles and Ukrainians in the First Years of World War II" in *The Ukrainian Quarterly*, Vol. LV, No. 1 (Spring 1999).
3. "Problems of Historiography: History and Its Sources" in *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. XXV, Spring 2004.
4. "OUN: Between Collaboration and Resistance" in *The Ukrainian Quarterly*, Summer 2006.
5. "The Ukrainian "National Idea" in Historical Perspective" in *The Ukrainian Quarterly*, Vol. LXIII.
6. "Україна і Росія - Імперії тяжко бути добрим сусідом". *Зеркало Тижня* 14-20/6/2008. Також *День* 10/6/2008.
7. "Shukhevych and Nachtigall and Moscow's Fabrications about Ukrainian Resistance Movement". In *The Ukrainian Weekly*, 30/8/2009 and 6/9/2009. Також в газеті *День*, 17 і 23/7/2009.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

ГУНЧАК Тарас Григорович - історик і громадсько-політичний діяч, професор і дослідник, автор численних статей і книжок на історичну тематику ХХ століття, ініціатор кількох помітних культурологічних видавничих програм в Україні. Член НТШ-Америку та інших наукових установ, в тому й в Україні.

Т.Г.Гунчак народився 13. 03.1932 року в м. Підгайці, Тернопільської області. На еміграції з 1944, проживає в США. Закінчив Фордгамський університет (1955). Служив у армії США (1956-58). Захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історії у Віденському університеті (1960).

Від 1960 Т.Гунчак викладав у Рутгерському університеті. Був головним редактором (1984-91) та співредактором (1992-95) видання "Прологу" - журналу "Сучасність".

Є членом УВАН-у, Академії Наук Вищої Школи України та дійсним членом НТША.

Серед відомих праць "Україна - перша половина ХХ століття", "Мої спогади - стежки життя", "Україна: ХХ століття", "Symon Petliura and the Jews: A Reappraisal", "В мундирах ворога".

Упорядник праць: "Тисяча років української суспільно - політичної думки". 9 томів в 14 книгах, "Russian Imperialism, Ukraine and Poland in Documents, Ukraine 1917 - 1921: A Study in Revolution"

Гунчак Т.Г.

Ключові проблеми історіографії у Другій світовій війні. -
УВС ім. Ю. Липи. - Київ, 2011 - с.225

ТОВ "Українська Видавнича Спілка імені Юрія Липи"
01034, м.Київ, вул. Ярославів Вал, 9

ISBN 978-966-1513-09-8

© Т.Гунчак

© УВС ім.Ю. Липи